

תנאי בית דין – "לכשתנשאי לאחר תיטלי מה

שכתוב ליכי"

הרב שניאור פרדס - ראב"ד נתניה

חיוב הכתובה הוא "כשתנשאי לאחר"

סתירת הסוגיות בדעת בית הלל בדין זה * האם התנאי הוא רק לטובת האשה או גם לחובתה * הראשונים דחו חילוק זה * כיצד ניתן ללמוד מהקל וחומר * שיטת הבית יעקב * בראשונים מצינו סברא הפוכה

חקירה בגדר התנאי "כשתנשאי לאחר" * קטלנית האסורה להנשא אם זכאית לכתובתה * מחלוקת הראשונים * האם יש חילוק בין שיטת הרא"ש לשיטת הר"ן * כשיטתם למדו הראשונים גם מדברי רש"י * אשה שהוחזקה שאינה יולדת * החילוק בין הוחזקה עקרה להוחזקה קטלנית

האם לעולם הכתובה תלויה בהתר הנישואין

מינקת או מעוברת או אשה האסורה להנשא עד שיעברו חדשי הבחנה, אם גובות כתובתן מייד

טבע הבעל במים שאין להם סוף אם גובה כתובתה * החולקים על דין זה * האם הראשונים חילקו כאן בין טובת האשה לחובתה * האם דברי הרשב"א נאמרו דוקא כשכבר נשאת * האם יש חילוק בין עד אחד לשני עדים שטבע הבעל במים שאין להם סוף לענין כתובה * האם בעד אחד על מים שאין להם סוף אם נשאת תצא * בירור דעת הבית שמואל * לשיטת הט"ז והלבוש בכל מקום שאם נשאת לא תצא, גובה כתובה * שיטת המהרשד"ם כט"ז והלבוש * הבית יעקב חילק בין עד אחד לשני עדים בדרך אחרת * שיטת רבי מהפוסקים, כהראב"ד * סיכום השיטות בגביית הכתובה במים שאין להם סוף * לא תנשא משום לזות שפתים, אם גובה כתובתה

אשה הזקוקה לחליצה מספק, האם גובה כתובה טרם החליצה * שני טעמים לדין זה * קיום לכשתנשאי לאחר באשה הזקוקה ליבום * כאשר ידוע שאינו עתיד לייבם * נטבע במשאל"ס ואשתו זקוקה לייבום האם גובה כתובה

האם גם תוספת כתובה תלויה בתנאי "כשתנשאי לאחר"

באשה שאמרה מת בעלי * האם במים שאין להם סוף גובה גם את התוספת * שיטת המראות הצובאות בדעת הרמב"ם * מקור לפירושו מדברי המהרי"ק * מסקנת המראות הצובאות * הכרעת ההלכה בגביית התוספת * חילוק בתוספת הכתובה בין יפוי כח האשה לגרוע כוחה * דין נדוניה במים שאין להם סוף * טבע במים שאין להם סוף, ועד אחד מעיד שמת * נישאת על פי עד אחד או על פי עכו"ם המסיח לפי תומו * תמיהה על המהרשד"ם בדעת הטור

הדין במקרה שלא ידוע שזהו בעלה

המסקנות ההלכתיות העולות מפסק הדין

תמצית המאמר

הלשון שתקנו חכמים בתנאי הכתובה הוא: "כשתנשאי לאחר תטלי מה דכתוב ליכי". הרי כי הזמן בו מתחייב הבעל לאשה לפרוע את כתובתה, הוא כאשר יהיה מותר לה להנשא לאדם אחר.

במסכת כתובות מבואר כי כלל זה תלוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל. ותמהו התוספות שבמסכת יבמות, מבואר כי למסקנא חזרו בית הלל להודות לדברי בית שמאי, שכיון שמתרת להנשא, ממילא גם נאמנת לגביית הכתובה.

לפי תירוצם השני, בית הלל מחלקים כי לשון זו מועילה רק לטובת האשה, שעל אף שאין שני עדים שמת בעלה, גובה את הכתובה, אבל כשדיוק הלשון בא לפטור את היבם מכתובה, רק לדעת בית שמאי מדייקים את לשון הכתובה.

התוספות לא ביארו מה הטעם לדרוש תנאי זה דוקא לטובת האשה, והראשונים נקטו שהסברא נותנת להפך.

לדברי האבן האזל, לשון זו אינה מגדירה את עיקר חיוב הכתובה, אלא היא כשאר "תנאי כתובה", שנוספים על עיקר חיוב הכתובה, ולכן אף שמועיל התנאי לחייב כתובה גם במקרה שלא ברור שהבעל מת, מכל מקום כאשר הבעל מת, אין בכוח התנאי לפטור מחיוב הכתובה.

התוספות במסכת יבמות רמזו לתירוץ זה והקשו עליו, וכן בתוספות הרא"ש והריטב"א שם דחו תירוץ זה. התוספות

יישבו את הסתירה בדרכים אחרות, וכך נקטו גם שאר הראשונים, הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ה והריטב"א, כי אין חילוק בדבר ובכל מקרה בין ליפוי כחה ובין לגרע כחה, התנאי לחיוב כתובה הוא "כשתנשאי לאחר".

גם לתרוץ זה בתוספות, שחילקו כי תנאי זה נאמר רק לטובת האשה, חילקו כן רק לדעת ב"ה, אבל לדעת ב"ש ולהלכה, אין חילוק בדבר. אבל הבית יעקב כתב לדחות את דבריהם, ולהחזיק בחילוק זה גם למסקנה. לדבריו, כל דברי התוספות נאמרו לשיטה שחיוב הכתובה הוא מדאורייתא, אבל לסוברים שאינו אלא מדרבנן, שפיר יש לומר דהלכה כבית הלל, שלא נאמר תנאי זה של כשתנשאי לאחר לחובתה של האשה. אך הבית יעקב עצמו בקטע הקודם, כתב כי מסברא יש לומר להפך.

הראשונים נקטו כי הסברא נותנת להיפך, כי יותר מסתבר לדרוש את תנאי הכתובה לחובת האשה, מאשר לטובתה. כך מצינו בדברי התוספות והריטב"א. גם בתוספות הרא"ש כתבו, כי אדרבה כיון שהבעל הוא שכותב את שטר הכתובה ומתחייב בו, מסתבר שכתב את התנאים שבו בעיקר לטובתו, יותר מאשר לחובתו.

הבית יעקב מוסיף, כי מכיון שהבעל הוא המתחייב בשטר, לו יהא שהדבר נתון בספק, האם לדקדק בלשון השטר, הרי בכל ספק בלשון וכוונת השטר, "יד בעל השטר (דהיינו מי שקיבל את זכותו מכח השטר) על התחוננה".

אשה שנתאלמנה פעמיים, לדעת רבי הוהזקה כקטלנית, ואסורה להנשא, נחלקו הראשונים האם בפעם השניה שהתאלמנה זכאית היא לכתובתה.

הרא"ש הביא יש מפרשים שאין לה כתובה. אלא שלדעה אחת הטעם הוא משום שמתברר למפרע שהייתה קטלנית כשנשאת, ולכן אין לה כתובה. אבל לדעת ה"ר משה ב"ר יהודה ז"ל מנרבוני"א, הטעם הוא שכיון שחיוב הכתובה הוא כשתנשאי לאחר, הרי קטלנית שאינה יכולה להנשא, אינה זכאית לכתובתה. לדעתו גדר התנאי הוא ה"ת"ר נישואין בפועל, ואם אינה מותרת להנשא, גם אם אינה אגודה בבעלה המת כלל, שוב אינה זכאית לכתובתה.

אולם הרא"ש חולק, ולדעתו גדר התנאי אינו שהאשה תהיה מותרת להנשא בפועל, אלא אף אם היא אסורה מטעם שאינו קושר אותה עם בעלה המת, ואינה אגודה בו, בכהאי גוונא מקבלת את כתובתה. בניגוד לאלמנה האסורה להנשא משום זיקת היבם, שכל זמן שזקוקה לו, עדיין אגודה היא בבעלה הראשון, ואינה נוטלת את כתובתה.

כך כתב גם הר"ן, אלא שהצריך כתנאי לזכאותה בכתובה, רק שאם יקדשנה אדם אחר, יתפסו בה קידושין, והרא"ש לכאורה הצריך גם שאיסורה לאחרים אינו אלא לכתחילה, אבל אם תנשא לאחר אין כופים אותה לצאת ממנו.

אלא שכבר תמה על כך התפארת שמואל, שהרא"ש עצמו כתב שאם נשאת אשה זו שמתו שתי בעליה, כופין אותו להוציא. ועל כן כתב שאף דעת הרא"ש היא כהר"ן, שסגי בכך שתפסי בה קידושין שנחשבת בכלל "כשתנשאי לאחר", ומה שהוסיף טעם נוסף, שאין כופין אותו להוציא, הוסיף כן לרווחא דמילתא לדעת החולקים עליו בעניין הכפיה.

כשיטה זו למד הרמב"ן מדברי רש"י, כך גם כתב הריטב"א, ובאר שמחלוקת הראשונים תלויה בגירסאות בגמרא.

בדומה לכך מצינו בריטב"א שאשה שהוהזקה שאינה יולדת, זכאית לכתובה מהבעל השני לשיטת רבי, או השלישי לשיטת חכמים, למרות שכעת אסורה להנשא לאחר. הן משום שמותרת להנשא למי שקיים פריה ורביה, או שאינו ראוי להוליד, והן משום שאיסורה אינו מכח זיקת בעלה הקודם, אלא מסיבה חיצונית.

הראב"ד הוכיח שאשה שהוהזקה שאינה יולדת, יש לה כתובה מהשני, ומשם למד שגם אשה שמתו שני בעליה, יש כתובה מהשני. הרשב"א דחה ראייה זו, כי אין ללמוד מאשה שלא ילדה, משום שלא נאסרה להנשא אלא למי שחייב בפריה ורביה, מה שאין כן בהוהזקה כקטלנית, שאסורה לכל אדם. אולם למסקנה כתב הרשב"א כראשונים שהזכרנו.

אמנם בחידושי הר"ן הביא בשם הרשב"א סברא חדשה, כי הזמן הקובע שהאשה מוגדרת בכלל כשתנשאי לאחר, הוא זמן התחייבות הכתובה בנישואיה, ואז היתה ראויה להנשא. אך בחידושי הרשב"א שלפנינו כתוב הטעם כרוב הראשונים, משום שאינה אגודה בבעל, ולא אסורה מחמתו, וכך כתב גם המאירי, וכך נפסק להלכה בשו"ע.

אולם, פעמים שגם אם האשה מעוכבת מחמת הבעל מלהנשא לאחר, דנו הפוסקים אם בכל זאת גובה את כתובתה.

הדרכי משה מדייק מהטור, והביא כן גם מדברי הראשונים, כי אשה שהתאלמנה או התגרשה, גובה את כתובתה, גם אם איננה מותרת להנשא, כגון שמספק מצריכים אותה חליצה, או שבעלה נפל למים שאין להם סוף, שאסורה להנשא מדרבנן, או כאשר האשה מינקת ועליה להמתין כ"ד חודש. אך הח"מ והב"ש מביאים, כי לא כל דינים אלו מוסכמים, ובחלקם נחלקו הפוסקים.

בדינה של המינקת נפסק בשו"ע כי האלמנה גובה את כתובתה לאלתר. הח"מ הוכיח מדברי המ"מ, שגם הסוברים שבמים שאין להם סוף כיון שלא תנשא לכתחילה, אין לה כתובה, יודו שמינקת נוטלת כתובה, וביאר כי התנאי כשתנשאי לאחר מתקיים בה, כיון שכבר עכשיו חל בה הדין שמוותרת היא כעבור זמן.

אמנם האבני מילואים כתב שאין צורך לטעם זה, אלא הטעם שמינקת או כל אשה שאסורה להנשא עד שיעברו ג' חודשי הבחנה, גובות כתובה מייד, הוא כמו שביאר הר"ן לענין קטלנית, כיון שאין איסורה נוגע לזיקת בעלה, אלא הוא איסור חיצוני, משום חשש סכנה, ומתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, אף שמעוכבת מנישואין מסיבות אחרות.

הנידון השני שהובא בדברי הפוסקים הנ"ל, הוא באשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, ואסורה להנשא מדרבנן, אך אם נשאת לא תצא, האם גובה את כתובתה. בשונה ממינקת, שם ברור מראש זמן התירה להנשא, וגם אין איסור הנישואין מכח זיקת בעלה, כאן איסורה הוא מחשש שבעלה עדיין חי, ולכאורה לא התקיים בה לכשתנשאי לאחר.

אך בשו"ע נפסק: "ויש מי שאומר שאם נפל למים שאין להם סוף, גובה כתובתה (אף על פי שאסורה לינשא)".

מקור הדין הוא מדברי הגהות מרדכי שכתב כי על אף שאין מתירים לאשתו להנשא, מכל מקום כיון שיש רוב גמור שמת, כשם שהירשים יורדים לנכסיו, כך גם אשתו גובה כתובה, על אף שמחומרא דאשת איש אסור עליה להנשא.

עוד הביא הבית יוסף, שהרשב"א נסתפק מה הדין באשה שאסורה להנשא לכתחילה, ואם נשאת לא תצא, האם מתקיים בה התנאי לכשתנשאי לאחר, ונטה להכריע שגובה את כתובתה. לפי דבריו, גם במים שאין להם סוף, כיון שאם נשאת לא תצא, תגבה האשה את הכתובה.

אבל לדעת הראב"ד על אף שלענין ממון מכריעים שמת, ויורשיו נוטלים את הירושה, מכל מקום כיון שמדרבנן אסורה להנשא, אינה נוטלת כתובה, שהרי התנאי לגביית הכתובה הוא לכשתנשאי לאחר.

המגיד משנה נקט שאף הרמב"ם מודה לדבריו. אמנם הב"י לא הזכיר את דברי הראב"ד והמ"מ, אלא רק את דברי הגהות מרדכי והרשב"א הנזכרים, וכך פסק בשו"ע, ונראה לכאורה שלא הסכים עם המ"מ שגם דעת הרמב"ם כהראב"ד, ולכן פסק כהגה"מ והרשב"א, על אף שאמנם הביאם כ"יש אומרים", מאחר שהראב"ד חולק. אך הב"ש נקט כדברי המ"מ, שגם דעת הרמב"ם כמו הראב"ד, וכך כתב גם במראות הצובאות.

לדברי האבן האזל, יתכן שלמרות שאסורה להנשא, תגבה את כתובתה, משום שגביית הכתובה אינה מותנית תמיד בהתר הנישואין, אלא רק לטובת האשה דורשים את הלשון כשתנשאי לאחר, ולא לחובתה.

אמנם על אף שלעיל הובא שכחילוק זה מצינו בצד אחד בתוספות, מכל מקום התוספות פסקו לדינא שאין חילוק בדבר, ואילו התוספות ביבמות ורוב הראשונים חלקו לגמרי, כי תנאי זה נאמר גם לגרע את כוחה של האשה.

ועל כן לכאורה ברור כי גם החולקים כאן על הראב"ד, אין טעמם כסברת האבן האזל, אלא כפי שביארו הגהות מרדכי והרשב"א, משום שיש רוב גמור שמת הבעל, ומדינא מותרת להנשא, אלא שמשום חומרת איסור אשת איש החמירו שלא תנשא לכתחילה, ולא החמירו לענין הכתובה, שהרי גם לענין נישואין, בדיעבד אם כבר נשאת לא תצא.

הב"ש מדייק שלדעת הרשב"א האשה גובה כתובה רק אם כבר נשאת, ואילו מפשטות דברי השו"ע משמע, וכך הבינו גם הבאר הגולה והט"ז, שכיון שאם תנשא לא תצא, נחשב הדבר שיש לה אפשרות להנשא, וגובה כתובה מייד.

נחלקו בזה המהרשד"ם והמהרי"ט בכנסת הגדולה, לדעת המהרשד"ם כיון שאם נשאת לא תצא, נחשבת מייד כמי שיכולה להנשא, וגובה את כתובתה, ואילו לדעת המהרי"ט כיון שאסורה להנשא, רק אם עברה ונשאת לאחר, וכעת בדיעבד לא תצא, מתקיים בה בפועל לכשתנשאי לאחר, ורק אז גובה את הכתובה. באוצה"פ הביאו כי כהבנת המהרשד"ם בכוונת הרשב"א, נקטו אף המהר"ש, משפטים ישרים, מקור ברוך (לר"ב קלע) ועוד.

מפשטות דברי השו"ע ומיקומו כהמשך לסעיפים העוסקים בדין עד אחד, ניתן ללמוד שגם כאן מדובר גם בעד אחד המעיד על טביעתו של הבעל במים שאין להם סוף, וכך נקט הלבוש. אמנם, לדברי הח"מ, האשה גובה כתובה כאשר בעלה טבע במים שאין להם סוף, רק אם העידו שני עדים על הטביעה, שכן עד אחד אינו נאמן לענין ממון.

הבית שמואל ביאר יותר, כי למרות שמדרבנן עד אחד נאמן לעדות אשה, וממילא גם גובה כתובה, מכל מקום כאשר הבעל טבע במים שאין להם סוף, אזי אם העיד על כך רק עד אחד, כיון שאסורה להנשא, לא נכלל מקרה זה בתקנת חז"ל בנאמנות של עד אחד "במקום עיגונא", והרי אין עד אחד נאמן לענין ממון, ואין סיבה שתגבה את כתובתה.

בשוי"ע נפסק כי אם עד אחד מעיד על טביעה במים שאין להם סוף, אם נשאת לא תצא. אבל בפתחי תשובה הביא מהברית אברהם שחידש, כי לכאורה לסוברים שנאמנות עד אחד בעדות אשה, היא רק מדרבנן, אם כן במקרים שאסור לאשה להנשא לכתחילה, לא תיקנו נאמנות לעד אחד, ונמצא שאיסורה הוא מדאורייתא, ואף אם נשאת, תצא. אך הוכיח שאין הדין כן, כי מפורש בגמרא שאפילו אם המידע שטבע במים שאין להם סוף, הגיע מגוי המסיח לפי תומו, אם נשאת לא תצא, וקל וחומר שאם נשאת על פי עד כשר לא תצא.

לכאורה עולה מכך, שגם בעד אחד על מים שאין להם סוף, מדינא מותרת להנשא, ואם כן חל בה דין כשתנשאי לאחר, ושוב זכאית היא גם לכתובתה, ודלא כדברי הח"מ והב"ש.

אלא שכאמור הב"ש חילק בין מקרה בו האשה נשאת כבר, למקרה שלא נשאת, שאז חילק בין עד אחד לשני עדים, הרי שגם הב"ש מודה שבעד אחד על מים שאין להם סוף, אם נשאת לא תצא, כמסקנת הברית אברהם והפתי"ש, ולמרות זאת חידש שבעד אחד על מים שאין להם סוף, אינה גובה כתובתה, אלא אם נשאת. וצריך ביאור מה טעמו.

נראה כי הב"ש למד מדברי הרשב"א והגה"מ, כי כאשר האשה אסורה להנשא, אבל אם עברה ונשאת לא תצא, אמנם אין כאן קיום גמור של התנאי כשתנשאי לאחר, ולא תוכל לגבות את הכתובה רק מכח תנאי זה, מכל מקום מאידך אם מדינא היה עליה לגבות את הכתובה, לא ימנע תנאי זה את הגביה, שכן סוף סוף יכולה היא להנשא.

לכן, כאשר שני עדים מעידים שבעלה טבע, ומדינא נאמנים אף לממון, אלא שאסרו עליה חכמים להנשא, בכהאי גוונא האשה גובה את הכתובה, משום שמדינא מותרת להנשא, ואם עברה ונשאת לא תצא. אבל אם יש רק עד אחד, ומדינא אין עד אחד נאמן לממון, אלא שבעד אחד על מיתת הבעל, האשה גובה כתובה מכח התנאי כשתנשאי לאחר, חידש הב"ש כי התנאי הזה מזכה אותה בכתובה, רק אם הוא מתקיים במלואו, ומותרת לגמרי להנשא, אבל במים שאין להם סוף, לא ניתן לחדש חיוב כתובה מכח התנאי, כאשר למעשה לא הותרה להנשא, ולכן רק אם עברה ונשאת, והדין הוא שלא תצא, פסק הרשב"א כי האשה גובה את כתובתה.

אך שיטת הט"ז והלבוש היא כי בכל מקרה בו אם נשאת לא תצא, הרי יש באפשרותה להנשא, ודי בכך כדי לקיים את התנאי לכשתנשאי לאחר, וגובה את כתובתה, ואין חילוק בין המקרים השונים וטעמיהם לענין זה. כשיטתם משמע בתשובת המהרשד"ם, שדן באשה שגוי סיפר שמת בעלה, וספק אם נחשב כמסיח לפי תומו, וכתב כי גם אם מחמירים שלא תנשא, מכל מקום נחשב הדבר כקיום התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה מכוחו את כתובתה.

הבית יעקב ביאר את החילוק במים שאין להם סוף, בין עד אחד לשני עדים, בדרך אחרת, לפי דרכו הנ"ל לחלק בין טובת האשה לחובתה. אך כאמור לעיל, דבריו הם שלא כדברי הראשונים, ואף הבית יעקב עצמו לא תמיד נקט כך.

הבאר היטב הביא בשם הכנה"ג כי רוב הפוסקים חולקים על הכרעת השו"ע, ופוסקים כדעת הראב"ד, שבמים שאין להם סוף כיון שאסורה להנשא, אינה גובה את כתובתה. כך כתב גם בספר מראות הצובאות.

בשוי"ע נפסק כי אם עד אחד העיד שמת בעלה, והתירוה להנשא, ואחר כך בא עד אחד והכחיש את עדותו, לא תצא מהתירה, אך משום לזות שפתים לא תנשא. בשב שמעתתא כתב דכיון שאסורה לכתחילה, גם אינה גובה כתובה. אמנם רבי עקיבא איגר חלק עליו, שכיון שאין עליה שום איסור מדינא להנשא, אלא רק לכתחילה בעלמא, משום "הסר ממך לזות שפתים", בכהאי גוונא ודאי מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה את כתובתה.

יתכן כי מחלוקתם תלויה במה שנחלקו הפוסקים בגדר איסור זה. הח"מ למד מלשון הרא"ש שאין זה איסור, אלא עצה טובה בעלמא. לעומתו הביא הב"ש כי מדברי התוספות משמע שהוא איסור גמור מדרבנן.

יש מקום לומר, כי שיטת הש"ש נאמרה על פי השיטה שהוא איסור גמור, ולכן דימה את דינה למים שאין להם סוף, שגם שם אסורה להנשא ואם נשאת לא תצא, ואילו שיטת רעק"א נאמרה על פי הסוברים שאין זה איסור גמור, ולכן נקט שכאן ודאי האשה גובה את כתובתה. אך אין הכרח בדבר, ויתכן כי דברי רעק"א הם לכולי עלמא, כי אף אם הוא איסור גמור מדרבנן, מכל מקום הוא רק משום "לזות שפתים", ולא חסרון בעצם התר הנישואין.

הנידון השלישי שהוזכר בדברי הדרכ"מ והפוסקים, בשאלה האם גביית הכתובה תיתכן גם לפני שהאשה הותרה להנשא, הוא בענין אשה הזקוקה ליבם, אך מדינא עליו לחלוץ ולא לייבם, האם גובה את כתובתה. בשולחן ערוך נפסק שנטולת את כתובתה, וכן שאם מצוות חליצה קודמת, אף שאין כופים לחלוץ, מכל מקום גובה את הכתובה מיד.

ויש להבין מדוע במקרים אלו היבמה מקבלת את כתובתה, הרי עדיין הינה זקוקה לגמרי, ואסורה להנשא משום שאגודה היא בבעלה, וכיצד מתקיים בה לכשתנשאי לאחר.

עוד מצינו ברמ"א שאשה שילדה ספק נפל, שדינה לחלוץ ולא להתייבם, נוטלת כתובתה מיד. הבית שמואל והגר"א ביארו כי דינה דומה למי שבעלה טבע במים שאין להם סוף, שסומכים על הרוב, והאשה גובה את כתובתה.

הישועות יעקב והבית מאיר ביארו שהוא כמו שמצינו בנפל למים שאין להם סוף, שעל אף שמחמירים ואוסרים עליה להנשא, מכל מקום כיון שמדינא הייתה מותרת, האשה נוטלת את כתובתה, וכפי שדימו לשם הבי"ש ושאר הפוסקים.

ועוד, שכאן מודים כולי עלמא שנוטלת כתובתה, בשונה ממים שאין להם סוף שכאמור נחלקו בו הראשונים, משום שכל הסיבה שאשה הזקוקה ליבום אינה נוטלת כתובה, היא משום שאם היבם ייבם אותה, נחשב כממשיך את אישות המת, וכאשר מדינא אסור לו ליבם אותה, שפיר נוטלת את כתובתה. כדבריהם מבואר בהגהות מרדכי.

אלא שלא ביארו כיצד מתיישב הטעם השני, עם הכלל הנקוט בידינו, כי חיוב הכתובה הוא רק לכשתנשאי לאחר, ואם כל זמן שלא חלצה אסורה היא להנשא לאחר, והאיסור הוא מזיקת בעלה הראשון, כיצד ניתן לחייב את כתובתה.

בסוגיא בכתובות מבואר שאין להפסיד את הכתובה משומרת יבם מכח התנאי לכשתנשאי לאחר, משום שזה מתקיים מיד במיתת הבעל, כשהותרה להנשא ליבם, וכל עיכוב הכתובה הוא מכח טענת היבם כי אם הוא ייבם אותה, הרי קם תחת אחיו, וממשיך את אישות המת במקומו, ולא ניתנה כתובה לגבות מחיים.

על פי זה מובנים דברי ההגהות מרדכי והפוסקים, כי כאשר מספק אסור היבם לייבם אותה, ואינו יכול להמשיך את אישות המת, זוכה האשה מייד בכתובתה, כיון שמיידי במיתת בעלה מתקיים בה התנאי לכשתנשאי לאחר, ואין נפקא מינה למי עתידה היא להנשא.

הבאר היטב הביא חידוש נוסף בשם המב"י, כי גם כאשר אין היבמה אסורה על היבם, מכל מקום אם ברור הדבר שלמעשה אינו עתיד לייבם אותה, גם אז זוכה היא בכתובה באופן מיידי. ובמהר"א ששון כתב שגם אם האשה מדינא ראויה ליבום, מכל מקום אם נשבע היבם לחלוץ לה, ובפועל אין לו אפשרות לייבם, האשה גובה את הכתובה מייד.

אמנם כתב בספר שארית יעקב (להרי"י יוטס, הובא באוצה"פ), כי על אף שכאמור אם טבע במים שאין להם סוף, גובה כתובתה, מכל מקום אם יש לה יבם שזקוקה לו, אינה גובה כתובה, שהרי ממה נפשך, אם בעלה חי, עדיין אין לה כתובה, ואם בעלה מת, היא זקוקה ליבום ואין לה כתובה, ואף שלמעשה אסורה היא להתייבם, וכאמור יבמה שדינה שלא להתייבם גובה כתובה, היינו רק כאשר ברור הדבר שלא תתייבם, אבל כאן שכנראה בעלה מת, ושמה ימצאו עדים שיעידו על כך ותוכל להתייבם, אינה יכולה לגבות כעת את הכתובה.

יש לברר האם כל דינים אלו שנאמרו מכח הלשון כשתנשאי לאחר שתקנו חכמים בתנאי הכתובה, נוהגים גם בתוספת הכתובה, או רק בעיקרה.

לדעת הרמב"ם כשם שהאשה נאמנת לומר לבעלה גירשתי, ומותרת להנשא, נאמנת גם לענין הכתובה, אבל לא לענין תוספת הכתובה, שאותה אינה גובה ללא ראייה על הגירושין.

הראב"ד חולק, ולדעתו אינה נאמנת אלא לענין שאם נישאת לא תצא, אבל לכתחילה אסורה להנשא. ועוד תמה הראב"ד, כי אם נאמנת להנשא וליטול כתובה, מכח החזקה שאינה מעיזה פניה בפני בעלה, למה לא תיטול גם את התוספת. כך תמה גם הטור, והגר"א כתב שגם דעת התוספות כהראב"ד, שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת.

אך המגיד משנה הביא בשם הרמב"ן שהעיקר כדעת הרמב"ם, כי הטעם שהאשה נאמנת גם לענין גביית הכתובה, הוא מכח התנאי שאם מותרת להנשא, ממילא גובה את הכתובה, ותנאי זה לא מועיל אלא לעיקר הכתובה, ולא לתוספת. כך כתבו גם הרשב"א, הריטב"א, תוספות הרא"ש והר"ן שם, והובאו הדברים גם בכסף משנה.

בהמשך הפרק כתב הרמב"ם כי גם אשה האומרת מת בעלי נאמנת, וגובה את כתובתה, אך לא כתב מה דין התוספת. לפי פשוטם של דברים אין לחלק בין המקרים, וגם כאן תגבה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת. כך מבואר ברמב"ן שדימה את הדינים זה לזה, כך כתבו הריטב"א והנמו"י, וכך נפסק בשו"ע שגם האומרת מת בעלי, גובה רק את עיקר כתובתה, כדעת הרמב"ם ורוב הראשונים.

הבי"ש הוסיף כי כך הדין בכל אשה שגובה כתובה מכח הקולות שתקנו בעדות אשה, כגון שנישאת על פי עדות עכו"ם המסיח לפי תומו, או אף על פי עד אחד כשר, וצ"ל לשו"ת מהרשד"ם שדן בשאלה זו, והכריע כדבריו.

אך הביא הבי"ש שלדברי מהר"י לבית לוי דין זה תלוי במחלוקת הראשונים, האם עיקר הטעם שחזרו ב"ה להודות לדברי ב"ש הוא משום מדרש לשון הכתובה, או שעיקר טעמם הוא משום הקל וחומר, שאם האמינו לה לענין איסור

ערוה החמור, קל וחומר שהאמינוה לענין ממון הקל, ולפי טעם זה אין לחלק, ונאמנת גם לענין התוספת. אמנם למעשה גם הוא סיים כי אין להוציא ממון מהבעל, ואי אפשר לגבות את התוספת מכח התנאי כשתנשאי לאחר.

אמנם בספר מראות הצובאות חולק עליהם, ונקט שאשה האומרת מת בעלי גובה גם את התוספת לדעת הרמב"ם. לדבריו, התנאי כשתנשאי לאחר תקף גם לענין תוספת הכתובה, בשונה מאשה האומרת לבעלה גרשתני, שאינה גובה את הכתובה מכח התנאי, כיון שלא התכוין בתנאי זה להתחייב לה כאשר הוא מכחיש את דבריה, ואז גובה היא רק את עיקר הכתובה מכח תקנת חכמים, ולא מכח התנאי.

המהרי"ק פירש את טעם החילוק בין עיקר הכתובה לתוספת באומרת לבעלה גרשתני שלא כדרך הרמב"ם והמ"מ, אלא בדרך הפוכה, כי התנאי כשתנשאי לאחר משמעותו רק אם תנשא מתוך בירור, ולא כאשר הבעל מכחיש את דבריה, אלא שאת הכתובה גובה כיון שחזקה שאינה מעיזה פניה, ואינה גובה את התוספת, כיון שהבעל מכחיש, ולא מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר.

לפי ביאורו של המהרי"ק עולה, כי באומרת מת בעלי, ששם אין הבעל מכחיש את דבריה, גובה גם את התוספת, כפירושו של המראות הצובאות, ולא כפירושו המ"מ ופסק השו"ע. ובמראות הצובאות שם הוכיח כי גם דעת התוספות היא שאין לחלק בין עיקר כתובה לתוספת (לעיל הבאנו כן גם מביאור הגר"א), ושכן היא דעת הרא"ש והטור.

דברי הרא"ש נאמרו לענין אשה הטוענת כי בעלה אינו יכול להזקק לה, ודימה את דינה לאומרת לבעלה גרשתני, שהאשה גובה את הכתובה ואת הנדוניה שהכניסה לו, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ורק בתוספת אינה זוכה, כיון שאדעתא שתצא בעל כרחו לא התחייב לה, הרי כי גם את התוספת הייתה גובה מכח התנאי, לולי שבכהאי גוונא אין חיוב תוספת כתובה.

המהרי"ב בן לב כתב כי אף שמדינא אין לגבות את התוספת, מכל מקום המנהג הוא כן לגבות, אך המראות הצובאות מסיק כי גם מדינא יש לפסוק שגובה גם את התוספת, משום שלדבריו כך היא דעת הרמב"ם הרא"ש הטור ומהרי"ק. דבריו הובאו בפת"ש. אמנם באוצה"פ האריכו בדברי גדולי הפוסקים שנחלקו בזה, הן בעיקר הדין והן אם ישנו מנהג לגבות גם את התוספת, ע"ש. ועל כן נראה כי למעשה לא ניתן להוציא ממון, נגד דעת השו"ע הח"מ והב"ש.

לדברי הב"ש, על אף שכאשר האשה גובה כתובה רק מכח התנאי כשתנשאי לאחר, אינה גובה את התוספת, מכל מקום במקרה ההפוך, כשטבע בעלה במים שאין להם סוף, כיון שהחמירו רבנן שלא תנשא, לדעת חלק מהראשונים גם אינה גובה את הכתובה כ"ל, הרי בכהאי גוונא לא תגבה גם את התוספת. ובמהרי"ב לבית לוי מסתפק בדין זה.

יתכן כי טעמם הוא, כי למרות שהתנאי כשתנשאי לאחר נאמר רק בעיקר הכתובה ולא לענין התוספת, מכל מקום התוספת מותנית בחובת עיקר הכתובה, ועל כן כאשר מכח התנאי אינה גובה את העיקר, ממילא גם לא תגבה את התוספת (כאמור, כל זה הוא לסוברים שבמים שאין להם סוף אינה גובה את הכתובה, אבל לדעת השו"ע האשה גובה את כתובתה, לעיל הובאו כל הדעות בדין זה).

אמנם במראות הצובאות ביאר באופן אחר, משום שאין הכרח כי התנאי כשתנשאי לאחר, נאמר גם על התוספת, מכל מקום לגרע כח האשה מועיל התנאי גם לענין התוספת, כיון שמספק יד בעל השטר על התחונה.

במראות הצובאות דייק מדברי הב"ש כי את הנדוניה כן גובה האשה במים שאין להם סוף, כשם שהיורשים יורדים לנחלה בכהאי גוונא.

חילוק זה בין התוספת שדינה ככתובה, לנדוניה שדינה לענין זה כירושה, ניתן להבין לפי שתי הדרכים הנ"ל. הן משום שהנדוניה שהיא ממונה של האשה, אינה מותנית בתנאי כשתנשאי לאחר, והן לדרך השניה שביארנו כי התוספת מותנית בחובת עיקר הכתובה, מה שאין כן בנדוניה שלא שייך טעם זה, ודינה כדין הירושה.

אך למסקנת המראות הצובאות, אף שמדברי הב"ש משמע כי האשה גובה את הנדוניה, מכל מקום יש צד לומר לא כך, שגם הנדוניה מותנית בכשתנשאי לאחר, על כל פנים לחובתה של האשה, משום שיד בעל השטר על התחונה, ולכן במים שאין להם סוף שאסורה להנשא, לא תגבה גם את הנדוניה, והניח בצ"ע.

בשו"ת מהרי"ב לבית לוי פסק, כי אם הבעל טבע במים שאין להם סוף, וישנו גם עד אחד המעיד שראה אותו מת, בכהאי גוונא כולי עלמא יודו שתגבה גם את התוספת. שהרי מעיקר הדין הטביעה מהווה בירור שמת בעלה, אלא שבאנו לעכבה מגביית הכתובה מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ואם כן כאשר יש גם עד אחד שראה אותו מת, וגם מדרבנן מותרת היא להנשא, וודאי שתגבה הכל, בין את עיקר הכתובה ובין את התוספת.

למסקנת המהרשד"ם אין לחלק בין סוגי הנאמנות, ובכל המקרים שמתירים אשה להנשא על פי עדות שאינה כשרה לממון, אינה נוטלת אלא את עיקר הכתובה, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ולא את התוספת או נכסי צאן ברזל.

אמנם, מה שכתב המהרשד"ם שכך היא גם דעת הטור, כבר תמה עליו בשו"ת מהר"י לבית לוי, כי בדברי הטור מפורש שדעתו היא כהראב"ד שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת. אך בכנסת הגדולה מבואר כי נחלקו האחרונים בהבנת דברי הטור, וניתן לפרש כי גם דעת הטור כדעת הרמב"ם, כפי שנקט בדעתו המהרשד"ם.

כתב בפתחי תשובה כי על אף שחיוב הכתובה מותנה בהתרה האשה להנשא, לא נאמר כלל זה אלא במקום שודאי הוא בעלה, אלא שלא הוכח בוודאות שמת, אבל כאשר הספק הוא אם אכן היה זה בעלה, אף שודאי מותרת להנשא, מכל מקום לא תוכל לגבות את הכתובה על פי עצמה.

חיוב הכתובה הוא "כשתנשאי לאחר"

במסכת כתובות (נג, א פא, א) מובא כי הלשון שתקנו חכמים בתנאי הכתובה הוא:

"לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי".

הרי כי מעיקר תנאי התחייבות הכתובה היא, כי הזמן בו מתחייב הבעל לאשה לפרוע את כתובתה, הוא כאשר יהיה מותר לה להנשא לאדם אחר. מתנאי זה נובעות הלכות רבות בהלכות הכתובה, כפי שנביא בהרחבה להלן.

סתירת הסוגיות בדעת בית הלל בדין זה

במסכת כתובות (פא, א) מבואר לכאורה בסוגיא, כי כלל זה שגביית הכתובה היא רק כאשר מתקיים

התנאי "לכשתנשאי לאחר", תלוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל, וז"ל הגמרא שם (פ, ב - פא, א):

"איבעיא להו, שומרת יבם שמתה, מי קוברתה (רש"י: משום דיש לה שני יורשין קמבעיא לך), יורשי הבעל (היבם) קברי לה, דקא ירתי כתובה (ותניא בפרק נערה שנתפתתה, קבורתה תחת כתובתה), או דלמא יורשי האב קברי לה, דקא ירתי נכסים הנכנסין והיוצאין עמה.

אמר רב עמרם, תא שמע דתניא שומרת יבם שמתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה (אותן יורשים שיורשין כתובתה, חייבין בקבורתה)... אמר רבא, ולימא אח אני יורש (כתובה זו שאני יורש, אין כאן מנדוניית אביה כלום, אלא מאתים ותוספת שכתב לה אחי, ואין אני יורש אותה אלא אחי), אשתו אין אני קובר.

אמר ליה אביי, משום דבאין עליו משני צדדין, אם אחיו יורש, יקבור את אשתו, אם אינו קובר את אשתו, יתן כתובתה (שהקבורה באה תחתיה). אמר ליה, הכי קא אמינא אח אני יורש, את אשתו אין אני קובר, ואי משום כתובה, לא ניתנה כתובה לגבות מחיים (כל זמן שהבעל חי, ואני במקום בעל עומד, שהייתי מצפה לכונסה).

מאן שמעת ליה דאית ליה מדרש כתובה (שדורש לשון הכתובה, שכתוב בה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, דמינה דייקת לא ניתנה כתובה לגבות מחיים, דהא אינה יכולה לינשא לאחר), בית שמאי (ביבמות בפרק האשה שהלכה, דקאמרי בית שמאי והלא מספר כתובה נלמד לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, והואיל והיא נישאת על פי עצמה, שבאה ואמרה מת בעלי, אף כתובתה גובה על פי עצמה), ושמעין להו לבית שמאי דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי..."

הרי מבואר בגמרא לכאורה שרק בית שמאי סוברים שצריך לדייק את לשון הכתובה שכתוב בה לכשתנשאי לאחר, ולכן רק לדעתם יש מקום לטענת רבא כי על אף שאין היבם נחשב כבעלה, ואינו חייב בקבורתה, מכל מקום אינו חייב בכתובתה משום שלא הגיע זמן גביית הכתובה, כל עוד האשה זקוקה ליבם, אבל בית הלל חולקים עליהם וסוברים כי אין לדקדק את לשון הכתובה, ולדעתם צודק

אביי בדבריו כי ממה נפשך, אם אין היבם קם תחת אחיו לקוברו, חייב הוא בכתובתה (ולשיטת ב"ש, תרצה הגמרא דאזלי לשיטתם דשטר העומד לגבות כגבוי דמי, ונחשב הדבר כאילו כבר גבתה האשה את כתובתה ומוחזקת בה, ואין היבם יכול להפטר מהכתובה והקבורה גם יחד).

אלא שכבר תמהו התוספות שם (ד"ה מאן שמעת), שבמקור הדברים במסכת יבמות (קטז, ב - קיז, א) לענין אשה האומרת מת בעלי, מבואר כי למסקנא חזרו בית הלל להודות לדברי בית שמאי, וכיון שמכח תקנת חכמים מותרת להנשא, ממילא גם נאמנת לענין גביית הכתובה, וז"ל המשנה:

"בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובתה. בית הלל אומרים תנשא ולא תטול כתובתה. אמרו להם בית שמאי התרתם ערוה חמורה, ולא נתיר ממון הקל, אמרו להם בית הלל מצינו שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה (ודרחמנא אמר על פי שנים עדים, ולגבי נישואין דידה הוא דאקילו רבנן משום עיגונא). אמרו להם בית שמאי והלא מספר כתובה נלמוד, שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי (והרי נשאת). וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי".

לדעת בית שמאי במסכת יבמות, אשה שבאה ואמרה מת בעלי, אף שמדינא אינה נאמנת לענין ממון, מכל מקום מאחר והאמינוה חכמים לענין התרתה להנשא משום עיגונא, ממילא גם גובה את כתובתה, מאחר וחייב בכתובה תלוי בהתר הנישואין, כמדויק בלשון הכתובה.

מכאן למדה הגמרא במסכת כתובות שם, כי לדעת בית שמאי מדייקים את לשון הכתובה לכשתנשאי לאחר, ועל פיה נקבע חיוב הכתובה. אלא שכאמור הקשו התוספות, כי במשנה ביבמות מפורש שלמסקנא חזרו בית הלל והודו לדעת בית שמאי, שמדייקים את לשון תנאי הכתובה, ואם כן כיצד במסכת כתובות נקטה הגמרא כי הדבר שנוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל.

האם התנאי הוא רק לטובת האשה או גם לחובתה

התוספות במסכת כתובות (נג, ב) בתרוצם השני כתבו לחלק בין הסוגיות, וז"ל:

"... אי נמי, כי לית להו לבית הלל מדרש כתובה, היינו לגרע כחה, אבל לייפות כחה אית להו, ולהכי חזרו בית הלל להודות לבית שמאי ביבמות, דהתם הוי ליפות כחה".

לפי תירוץ זה, בית הלל מחלקים כי לשון זו לכשתנשאי לאחר מועילה רק לטובת האשה, כגון במקרה המדובר ביבמות, כי על אף שאין שני עדים כשרים שמעידים שמת בעלה, בכל זאת גובה היא את הכתובה כיון שמותרת להנשא, אבל במסכת יבמות ששם דייקו את הלשון לרעתה של האשה, כדי לפטור את היבם מכתובה, בזה חולקים בית הלל, כי לדעתם אין דורשים את לשון הכתובה לרעתה של האשה, ורק לדעת בית שמאי מדייקים את לשון הכתובה לכל דבר, הן לטובתה והן לרעתה.

והנה התוספות לא ביארו את טעם הדבר, לדרוש תנאי זה דוקא לטובת האשה ולא לחובתה, ולהלן אף נביא שהראשונים תמהו על כך, ונקטו שהסברא נותנת להפך, אך נראה כי יש לבאר צד זה, על פי מה שכתב באבן האזל (נחלות פ"ז ה"ג), וז"ל:

"... אבל נראה שאין זה ראייה, ואין ללמוד מדין קולא להאשה שתטול כתובתה, אף שאין עדים שבעלה מת, לדין חומרא שאף שיש עדים שבעלה מת, מכל מקום לא תטול כתובתה כיון שאין מתירין אותה לינשא. וזהו ממה שנראה מדברי הרמב"ם בפרק טז מהלכות אישות הלכה לא שכתב:

"האשה נאמנת לומר מת בעלי כדי שתנשא, ומתנאי הכתובה, שאם תנשא לאחר אחר מותו, תטול כל מה שכתב לה בכתובתה".

הרי שאין דין זה אלא מתנאי כתובה, שכל תנאי כתובה הם הוספה לעיקר כתובה, לא שייך טעם זה אלא שתטול כתובה אף שאין עדים שמת, אבל היכי שיש עדים שמת, וכתב הרמב"ם בפרק טז הלכה ג, ואין הכתובה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל או אם גרשה, וכיון שמעיקר הדין לענין ממון לירושת האחין חשבינן ליה לודאי מת, למה לא תטול כתובתה, ולא שייך לדון זה מדין היכי שאין עדים שמת שנוטלת כיון שהתירו אותה לינשא ונשאת".

לדברי האבן האזל, הלשון לכשתנשאי לאחר, אינה מגדירה את עיקר חיוב הכתובה, אלא לשון זו נידונת רק כמו שאר "תנאי כתובה" (כגון תוספת ומזונות וכדומה), שהם חיובים הנוספים על עיקר חיוב הכתובה, ולכן אף שמועיל תנאי זה לחייב כתובה גם במקרה שלא ברור שהבעל מת, מכל מקום לאידך גיסא, כאשר הבעל מת, אין בכוחו של תנאי זה לפטור מחיוב הכתובה, כי לשון זו לא באה להגדיר ולהגביל את עיקר חיוב הכתובה.

לדבריו נראה כי זהו אפוא גם טעמו של הצד שהבאנו מדברי התוספות, לחלק בין טובת האשה, שבזה דורשים את לשון הכתובה כשתנשאי לאחר, ומחייבים אותו כמו שאר תנאי כתובה, לבין מקרים שלשון זו מדוייקת לחובתה, שאז לדעת ב"ה אין דורשים לשון זו, כי לשון זו אינה מגדירה את חיוב הכתובה, ואינה יכולה להגביל את חיובה.

הראשונים דחו חילוק זה

אלא שהתוספות במסכת יבמות (ק"ז, א) רמזו לתירוץ זה והקשו עליו, וז"ל:

"וחזרו בית הלל להורות כבית שמאי, והא דאמר בפרק האשה שנפלו (כתובות פא, א) גבי ולימא אח אני יורש אשתו איני קובר, ואי משום כתובה לא ניתנה כתובה לגבות מחיים, ודחי מאן שמעת ליה דאית ליה מדרש כתובה בית שמאי, הא אית להו שטר העומד לגבות כגבוי דמי, ומאי קושיא דלמא אפילו בית הלל נינהו, דהודו להו.

... ויש מפרשים דלא דרשי בית הלל מדרש כתובה כל כך כמו בית שמאי, ולא יתכן, דאי מסתבר לדורשו בכתובות כמו הכא, אמאי לא דרשי ליה בית הלל, ואי לא מסתבר, מנא ליה דדרשי אפילו בית שמאי".

התוספות ביבמות מקשים, כי אם יש מקום לחלק בין המקרה ביבמות, למקרה המדובר בכתובות, אם כן מנין לגמרא בכתובות, שלשיטת בית שמאי אכן מדייקים את לשון הכתובה גם בכהאי גוונא, אלא על כרחך שאין מקום לחלק ביניהם, ואם כן, כיון שלמסקנא חזרו בית הלל והודו לבית שמאי, הרי גם לבית הלל נדרוש את לשון הכתובה בכל גווני, ואין לחלק בין המקרים.

וכך כתב במראות הצובאות (סי' יז ס"ק קסה, יובא להלן) שהיש מפרשים שהביאו התוספות במסכת יבמות (ק"ז, א), הם הדעה שהביאו התוספות במסכת כתובות (נג, ב), ודחו את דבריהם.

ובתוספות הרא"ש שם (פא, א) כתב כן להדיא, כי מטעם זה ומכח תמיהות נוספות, יש לדחות תירוץ זה, וז"ל:

"אי נמי יש לומר, כי לית להו מדרש כתובה להרע כחה אבל ליפות אית להו, ומשום הכי חזרו ב"ה להורות כב"ש בהיא דיבמות, משום דהיא ליפות כחה הוי, ולא כדפרישית

לעיל בפרק נערה, דהדרי בהו משום קל וחומר התרתם ערוה חמורה לא תתירו ממון הקל...
והא דקאמר מאן שמעת ליה דאית ליה מדרש כתובה ב"ש, היינו אף להרע כחה כי הכא.

ומיהו היא גופא תימה, מנא לן דאית להו לב"ש מדרש כתובה אף להרע כחה, כיון דלא שמעינן להו דאמרי אלא על יפוי כחה, וגם סברא היא שבעל השטר לא הכתיב בשטרו דהיינו הכתובה, דבר לחובתו אלא לזכותו."

ומכח תמיהות אלו, יישבו התוספות ביכמות את קושייתם באופנים אחרים, וז"ל:

"ויש לומר דבית הלל לא חזרו בהם מטעם מדרש כתובה, אלא מטעם קל וחומר, אי נמי התם דחויא בעלמא הוא דמוקי כבית שמאי, ולמסקנא דהתם (על פי הגהת המהרש"א) אתי שפיר כבית הלל".

וכעין זה תירצו התוספות גם במסכת כתובות נג (עמוד ב) בתירוץ הראשון, ובדף פא (עמוד א), בשני דרכים אלו. הדרך הראשונה היא לומר שהטעם שחזרו בהם בית הלל ביכמות אינו מטעם מדרש לשון הכתובה, אלא מכח טענתם הראשונה של בית שמאי, כי אם התירו חכמים איסור ערוה החמור, על ידי עדות האשה, קל וחומר שיתקנו שגם תגבה את הכתובה (ומכל מקום להלכה דרשינן את לשון הכתובה, וכדעת ב"ש, כפי שביארו התוספות בדף נג).

והדרך השניה היא ליישב כי מה שתלו את הדבר במחלוקת בית שמאי ובית הלל, הוא דיחוי בעלמא, ולמסקנת הסוגיא בלאו הכי יושבה שם הקושיה בדרך אחרת (דיבם נמי כאחר דמי, יובא להלן), ואין חילוק בין בית שמאי לבית הלל בדין זה.

כך נקטו גם שאר הראשונים שם (כתובות פ, ב) הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ה (בשטמ"ק) והריטב"א, כי אין חילוק בדבר ובכל מקרה בין ליפוי כחה ובין לגרע כחה, התנאי לחיוב כתובה הוא "לכשתנשאי לאחר".

גם הריטב"א (נג, א) שהביא צד כזה, לחלק בין טובת האשה לבין חובתה, תמה עליו, וז"ל:

"ויש מתרצין דבית הלל לית להו מדרש כתובה ליפות כחה בכך, כגון האשה שבא עד אחד שמת בעלה שנשאת ואינה גובה כתובתה לבית הלל, אבל הכא שהוא להורע כחה שלא תגבה, אפילו בית הלל מודו, ואין לתירוץ הזה טעם בעצמו..."

הרי כי לדעת רוב הראשונים תנאי זה נאמר גם לגרע את כוחה של האשה, דלא כתירוץ האחד בתוספות (בדף נג, ב), ולעולם אין האשה גובה כתובתה אם לא התקיים התנאי, ולא הותרה להנשא לאחר. כך נראה שנקטו גם הראשונים שנביא להלן, שדנו אם למנוע את גביית הכתובה בקטלנית ובמינקת, מכח תנאי זה.

כיצד ניתן ללמוד מהקל וחומר

והנה לכאורה דרכם האחת של התוספות והראשונים, ליישב כי מה שחזרו בהם ב"ה להורות כדברי ב"ש, אינו משום מדרש כתובה, אלא משום הקל וחומר, צריכה ביאור. שהרי במשנה שם מפורש כי ב"ה פרכו את הקל וחומר, והוכיחו כי אי אפשר ללמוד קל וחומר מהתר איסור אשת איש לחיוב ממון, מכך שאין היורשים יורדים לנחלת המת, על פי עדותו של העד האחד, ואם כן כיצד תרצו התוספות והראשונים בתירוץ אחד, כי למסקנא חזרו בהם ב"ה מכח הקל וחומר, אחרי שהוא נפרך כבר.

ביאור הדבר מצינו במראות הצובאות (ס"ז יז ס"ק קסד) בתוך דבריו, וז"ל:

"ואין להקשות דהא קל וחומר פריכא היא, כדפרכוה ב"ה גופיה, דמצינו שאין האחים נכנסים לנחלה על פיה.

יש לומר דלאו פירכא גמורה היא, משום דאיכא למימר, דלא אם אמרת בנחלת היורשים, דלא מצינו בהוא שום קולא, ונחלת האחין מילתא אחריתי היא, מה שאין כן לענין אשה עצמה, אחר שהאמינוה לענין ערוה החמורה שתנשא, קל וחומר שיש להאמינה גם לענין ממון הקל, דאין נאמנות לחצאין בחד גופא, ואל יוכיח נחלת האחין שהוא גופא אחריןא, ואתי שפיר. וכעת מצאתי קרוב לזה להרח"ש בקונטרס ס"א."

לדברי המראות הצובאות, אין ראייה מכך שלא תקנו חכמים להאמין לעד אחד לענין ירושה, שלא יאמן גם לענין הכתובה, מכיון שלענין האשה עצמה נשאר הקל וחומר, כי אם האמינו לעד להתירה להנשא, ולא חששו לאיסור אשת איש החמור, קל וחומר שהאמינוהו לענין ממון כתובתה, מה שאין כן לענין היורשים, שהם גוף אחר ונידון אחר, וכלפיהם לא תקנו בכלל נאמנות בשום ענין לעד אחד.

שיטת הבית יעקב

כאמור, מסקנת התוספות ורוב הראשונים היא כי תנאי זה נאמר גם לחובתה של האשה, ולא רק לטובתה, ואף התוספות בדף נג כשרצו לחלק בדבר, חילקו בחילוק זה רק לדעת ב"ה, אבל לדעת ב"ש (שהיא העיקר כפי שביארו שם), אין חילוק בדבר, כפי שהדגישו בסוף דבריהם שם (כתובות נג, א-ב), וז"ל:

"שאין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכיל... ואם תאמר והא מדרש כתובה לא דרשי אלא בית שמאי כדאמרינן בפרק האשה שלום (יבמות קטז, ב)... ואף על גב דקתני התם חזרו ב"ה להורות כב"ש, לא משום דאית להו מדרש כתובה הדרי בהו, אלא מקל וחומר... ואם כן היכי אתי הכא כב"ש, ותו אביי ורבא דדרשי לעיל (נא, א) ואהדרינך למדינתך ואותבינך לאינתו, ושמואל דדריש נמי לשון השטר בפרק קמא דב"מ (טו, א)... אטו כולהו כב"ש, והא בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה, ונראה דבהא הלכה כב"ש, משום דאשכחנא כמה תנאי דקיימי כוותיה..."

ומיהו קשה מבית הלל אהלל הזקן... אי נמי כי לית להו לבית הלל מדרש כתובה היינו לגרע כחה, אבל לייפות כחה אית להו... ומיהו בית שמאי אית להו מדרש כתובה אפילו לגרע כחה, וקיימא לן כוותייהו, דהא הכא בשמעתין לגרע כחה הוא".

הרי כי גם לתרוץ זה בתוספות, שחילקו כי תנאי זה נאמר רק לטובת האשה, ולא בכדי לגרע את כוחה, חילקו כן רק לדעת ב"ה, אבל לדעת ב"ש ולהלכה, אין חילוק בדבר, גם לדבריהם.

אבל הבית יעקב שם (כתובות נג, א) כתב לדחות את דבריהם, ולהחזיק בחילוק זה גם למסקנה, וז"ל:

"ומיהו ב"ש אית להו מדרש כתובה אפילו לגרע כחה, וקיימא לן כוותייהו, דהא בשמעתין וכו'. ולפי עניות דעתי נראה דלא מוכח משמעתין מידי, דהנה לכאורה קשה דלמה לי הטעם דמדרש כתובה (לנמק למה ארוסה שמתה, אין לה כתובה ולא קבורה), הא בלאו הכי לא משכחת כתובה כשמתה בחיי בעלה... כשמתה בחיי בעלה דלא שייך הני תרי טעמי, לא שתהא קלה בעיניו, ולא משום חניא, ודאי דלא תקנו רבנן כתובה, ואם כן למה לי סברא דמדרש כתובה.

ועל כרחך צריך לומר דבעינן מדרש כתובה למאן דסבירא ליה כתובה דאורייתא... ולזה לא מוכח דהלכה כב"ש, דיש לומר דלא אמר ר"י הטעם דמדרש כתובה, רק למאן דסבירא ליה דכתובה דאורייתא... אבל מאן דסבירא ליה כתובה דרבנן, אין הכרח לומר דלא סבירא ליה כב"ה, דיש לומר דסבירא ליה כב"ה דלא דריש מדרש כתובה רק ליפות כחה ולא לגרע כחה, ומכל מקום אין חייב בקבורה, דכתובה דרבנן ממילא ליכא חיוב כתובה בחיי בעלה,

וכמו שכתבתי לעיל. רק התוספות סבירא להו דקיימא לן כתובה דאורייתא, ולכך הכריחו גם כן דקיימא לן מדרש כתובה אף לגרע כחה, מכח מה דקיימא לן דארוסה לית לה קבורה".

לדברי הבית יעקב, יש מקום לומר כי כל דברי התוספות נאמרו לשיטת הפוסקים שחיוב הכתובה הוא מדאורייתא, אבל לסוברים שחיוב הכתובה אינו אלא מדרבנן, אין צורך לטעם הגמרא כאן לנמק למה לא תקנו כתובה (וגם לא קבורה) לארוסה שמתה, ושפיר יש לומר דהלכה כבית הלל, שלא נאמר תנאי זה של כשתנשאי לאחר לחובתה של האשה.

להלן נביא את הנפקא מינה להלכה שכתב הבית יעקב במקום אחר (הלכות כתובות סי' צג ס"א), מכח שיטתו זו.

אך כאמור דבריו הם שלא כדברי התוספות שם, וודאי שלא כדברי התוספות ביבמות ושאר הראשונים, שחלקו לגמרי על תירוצו זה, ולא חילקו בין טובת האשה לחובתה, אפילו לדעת ב"ה. בנוסף, להלן נביא שהבית יעקב עצמו בקטע הקודם, כתב כי מסברא יש לומר להפך מהסברא שנקט בדבריו האמורים.

בראשונים מצינו סברא הפוכה

יתירה מכך, יש לציין כי הראשונים נקטו כי הסברא נותנת להיפך, כי יותר מסתבר לדרוש את תנאי הכתובה לחובת האשה, מאשר לטובתה. כך מצינו בדברי התוספות בכתובות (פא, ר), וז"ל:

"... אי נמי מצי למימר דלבית הלל פריך... אף על גב דסלקא דעתך דלית להו מדרש כתובה, מכל מקום פריך שפיר, דהשתא ומה התם ביבמות לא בעו ב"ה למדרש כתובה כדי לגבות, אלא מפסדי לה כתובה, כל שכן הכא שיש לה להפסיד כתובה על ידי מדרש, שיאמרו בית הלל שתפסיד".

הרי כי לדברי התוספות, נקטה הגמרא שגם לדעת ב"ה שלא דורשים את לשון הכתובה לטובת האשה, מכל מקום כאשר לשון זו נדרשת לחובתה, יש לדרוש את לשון תנאי הכתובה, ולהפסידה את כתובתה.

וכך הביא הריטב"א שם, וז"ל:

"ויש מתרצים דאליבא דבית הלל פרכינן, דכי לית להו מדרש כתובה היינו ליפות כחה, להגבותה כתובתה כשנשאת על פיה או על פי עד אחד, אבל לגרוע כחה כדי שלא תזכה לקבורתה, ונימא דלא ניתנה כתובה לגבות מחיים, אף בית הלל מודו בה, וכדאמרינן לה גבי ארוסה לדברי הכל".

ונראה כי את טעם הדבר, יש ללמוד מתוך דברי תוספות הרא"ש שם (פא, ר) המובאים לעיל, שהביא את תירוץ התוספות בדף נג לפיו לדעת ב"ה דורשים את לשון תנאי הכתובה רק לטובת האשה ולא לחובתה, ותמה על כך בזה"ל:

"אי נמי יש לומר, כי לית להו מדרש כתובה להרע כחה אבל ליפות כחה אית להו... ומיהו היא גופא תימה, מנא לן דאית להו לב"ש מדרש כתובה אף להרע כחה, כיון דלא שמעינן להו דאמרי אלא על יפוי כחה, וגם סברא היא שבעל השטר לא הכתיב בשטר דהיינו הכתובה, דבר לחובתו אלא לזכותו".

הרי כי תוספות הרא"ש תמה על סברא זו, כי אדרבה כיון שהבעל הוא שכותב את שטר הכתובה, בו הוא מתחייב לאשה את חוב הכתובה, מסתבר יותר שכתב את התנאים הכתובים בו בעיקר לטובתו, יותר מאשר לחובתו. בכך מובן היטב מה שכתבו התוספות בדף פא והריטב"א שם, שנקטה הגמרא בפשיטות

דאדרבה מסתבר שגם אם לדעת ב"ה לא דורשים את לשון תנאי הכתובה לטובת האשה, מכל מקום כאשר הדבר הוא לחובתה, כן ידרשו וידקדקו בלשון התנאי.

כעין זה ובתוספת ביאור כתב גם בבית יעקב (כתובות נג, א), וז"ל:

"בתוספות ד"ה שאין אני קורא, ואם תאמר והא מדרש כתובה לא דרשי אלא ב"ש וכו'. ואפשר ליישב דדוקא למעליותא דידה לא דרשי, דאימר לאו בדוקא כתב לשון זה, וכוונת הלשון הוא לכשתנשאי לאחר על ידי בירור גמור, אבל לגרועותא דידה דרשינן, ולא יהא אלא ספק בלשון, אמרינן יד בעל השטר על התחתונה".

הבית יעקב מוסיף, כי מכיון שהבעל הוא המתחייב בשטר, הרי גם לו יהא שהדבר נתון בספק - האם לדקדק בלשון השטר ותנאיו, הרי הכלל הנקוט בידינו בגמרא (ב"ב קסו, א ועוד מקומות רבים) ובשו"ע (ח"מ סי' מב ס"ה-ט וסי' מג סכ"ו) הוא כי בכל ספק בלשון ובכוונת השטר, "יד בעל השטר (דהיינו מי שקיבל את זכותו מכח השטר) על התחתונה", ואין לחייב את המתחייב בשטר, יותר מן המוכרח ממנו באופן ודאי.

לפי כלל זה עולה, כי גם כאן כאשר האשה תובעת את הבעל מכח התחייבותו בשטר הכתובה, הרי בכל ספק בלשון תנאי השטר, יש לדורשו מספק לטובת הבעל המתחייב, ולכן נקטו הראשונים כי אדרבה, אם ננקוט שדיוק לשון שטר הכתובה אינו ודאי, יצא הדין שנדרוש לשון זו רק לחובת האשה ולא לטובתה.

יש להעיר בזה, כי דברי הבית יעקב האלה, הם להפך מדבריו בקטע שאחריו, המובאים לעיל, בהם נקט שיש מקום לנקוט להלכה כמו הצד ההפוך שהציעו התוספות שם, שלשיטת ב"ה דורשים את לשון תנאי הכתובה רק לטובת האשה ולא לחובתה, ונקט שם הבית יעקב כי אף שתוספות דחו צד זה מהלכה, יש מקום לחלוק ולפסוק כצד זה.

העולה מכל האמור הוא, כי לדעת רוב הראשונים תנאי זה כי חיוב הכתובה הוא "לכשתנשאי לאחר", נאמר גם לגרע את כוחה של האשה, דלא כתירוץ האחד בתוספות (בדף נג, ב), ולעולם אין האשה גובה כתובתה אם לא התקיים התנאי, ולא הותרה להנשא לאחר. כך נראה שנקטו גם הראשונים שיובאו להלן. אמנם בגדרו של תנאי זה וגבולותיו, ישנם חילוקים רבים, כפי שנרחיב בהמשך.

חקירה בגדר התנאי "כשתנשאי לאחר"

יש לחקור בטעם גדר תנאי זה, האם כוונתו שבעינין שתהיה מותרת בפועל להנשא, ובאם אסורה להנשא מאיזה טעם שיהיה, שוב אינה זכאית לגביית כתובתה.

או שמא, גדר התנאי וביאורו אינו תלוי בהתר עצמו, אלא מכיון שהתנתקה מבעלה המת, גם אם אסורה להנשא, אם איסורה להנשא אינו קשור לבעלה המת, אלא שמטעמים שונים אחרים וצדדיים אסורה להנשא, שוב נחשב הדבר בבחינת לכשתנשאי לאחר, שעניינו וגדרו שהתנתקה לגמרי מנישואיה לראשון, ואינה אגודה בו כלל יותר, ומבחינת הסיבות התלויות בו, האשה הייתה מותרת להנשא, אלמלא הסיבות הצדדיות שאינן נוגעות אליו.

ובנוסף אחר ניתן לחקור, האם לכשתנשאי לאחר כוונתו באופן חיובי, כשראויה להנשא לאחר וכפשוטם של דברים, או שכוונתו באופן שלילי, שאינה בבחינת נשואה לבעל והתנתקה לגמרי ממנו,

ובאם יצאה מכלל נישואיה לבעלה, נחשבת ומוגדרת בבחינת "כשתנשאי לאחר".

קטלנית האסורה להנשא אם זכאית לכתובתה

במסכת כתובות (מג, ב) מובא במשנה:

"המארס את בתו וגרשה, אירסה ונתארמלה, כתובתה שלו. השיאה וגרשה, השיאה ונתארמלה, כתובתה שלה. ר' יהודה אומר, הראשונה של אב, אמרו לו, (אם) משהשיאה אין לאביה רשות בה".

ובגמרא שם מובא בזה"ל:

"טעמא דהשיאה וגרשה, השיאה ונתארמלה, אבל נתארמלה תרי זמני, תו לא חזיא לאינסובי, ואגב אורחיה קא סתים לן תנא כרבי, דאמר, בתרי זמני הויא חזקה".

ופירש רש"י:

"תו לא חזיא לאינסובי, דהויא חזקה להיות בעליה מתים, ודק תנא במלתיה דלא לינקוט בדרך פורענות. ואגב אורחיה, דבעי לאגמורין משפט הכתובה ומחלוקת ר' יהודה ורבנן, נקט לישנא דידיה למסתם לן כרבי, דאמר במסכת יבמות (סד, ב) נשאת לראשון ומת, לשני ומת, לשלישי לא תנשא, דבתרי זמני הויא חזקה".

והנה, יש לברר האם בפעם השנייה שהתאלמנה, ובכך נתחזקה כקטלנית ואסורה להנשא שוב, לדעת רבי, האם אשה זו זכאית לכתובתה על אלמנותה השנייה. ונחלקו בזה הראשונים.

מחלוקת הראשונים

הרא"ש (שם פ"ד ס"ג), כתב בזה"ל:

"טעמא דהשיאה וגרשה השיאה ונתארמלה, אבל נתארמלה תרי זמני לא שריא לאינסובי, ולא ניחא ליה לתנא לאשתעווי בקלקולא דאשה שאסורה לינשא.

ויש מפרשים דלהכי לא תני נתארמלה תרי זמני, מפני שאין לה כתובה מן השני, דאיגלאי מילתא למפרע דקטלנית היא. וכן היה אומר ה"ר משה ב"ר יהודה ז"ל מנרבונ"א דאין לה כתובה מן השני, משום דכיון דלא שריא לאינסובי לא קרינא ביה, לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי".

הרי כי לדעת ה"ר מפרשים, אין לאשה זו כתובה באלמנותה השנייה. אלא ששני טעמים נאמרו בדבר, לדעה אחת הטעם הוא משום שאם הוחזקה פעמיים לקטלנית, מתברר למפרע שהייתה קטלנית בשעה שנשאת, ולכן אין לה כתובה.

אבל לדעת ה"ר משה ב"ר יהודה ז"ל מנרבונ"א, הטעם שאין לה כתובה, הוא משום שכיון שלשון תנאי הכתובה הוא שהאשה זכאית לה רק כאשר יתקיים בה "לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי", לכן קטלנית שאינה יכולה להנשא לעולם, אינה זכאית לכתובתה. לדעתו גדר התנאי הוא התר נישואין בפועל, אך במקרה ואינה מותרת להנשא, ואין זה משנה מאיזה טעם, גם אם אינה אגודה בבעלה המת כלל, ואיסור נישואיה לאחר הוא מטעם חיצוני לגמרי כמו קטלנית, אף על פי כן שוב אינה זכאית לכתובתה.

אולם הרא"ש עצמו חולק על דעה זו, והמשיך וכתב:

"וליתא להך פירושא, דודאי מן השני יש לה כתובה, אף על גב דאיגלאי מילתא למפרע דקטלנית היא, דכהאי גוונא אמר בפרק הבא על יבמתו (יבמות סה, א) נישאת לראשון ולא היה לו בנים, לשני ולא היה לו בנים, לשלישי לא תינשא אלא למי שיש לו בנים, ואם נישאת תצא בלא כתובה, ומשמע הא משני היה לה כתובה. ועוד מדקאמר התם נישאת לשלישי ולא היו לו בנים, מהו דלתבעוה הנך קמאי, אלמא תרי קמאי נתנו לה כתובה. אלמא אף על גב דסבר הך תנא כרבי דבתרי זימני הוי חזקה, מדקאמר לשלישי לא תנשא, אפילו הכי יש לה כתובה מן השני. וטעמא כדפרישית התם, משום דלענין ממון לא סמכינן אחזקה דתרי זימני, עד דאיתחזק בגי', כדאשכחן בשור המועד דלכולי עלמא לא איתחזק עד תלתא זימני.

ומה שאמר ה"ר משה ז"ל משום דלא קרינן ביה לכשתנשאי לאחר, האי טעמא ליתא, דכיון דקדושין תופסין בה, וגם אם נישאת אין כופין אותו להוציא, קרינא ביה לכשתנשאי לאחר, ודוקא גבי יבם הוא דאמרינן כיון דמחמת זיקתו אסור לינשא, לא קרינא ביה לכשתנשאי לאחר, הלכך מן השני יש לה כתובה..."

דעת הרא"ש שגדר התנאי אינו שצריך שהאשה תהיה מותרת להנשא בפועל, אלא אף אם היא אסורה מטעם כלשהו, כל זמן שהטעם אינו קושר אותה עם בעלה המת, ואינה אגודה בו, וטעם איסורה הינו צדדי וחיצוני, בכהאי גוונא מקבלת את כתובתה מייד, ונכלל הדבר בכלל ובגדר "לכשתנשאי לאחר" (בסמוך נבדיר שאין צורך לדעת הרא"ש שזה יהיה דווקא במצב שאין כופין אותה לצאת).

זאת בניגוד לאלמנה האסורה להנשא לאחר משום זיקת היבם, שכל זמן שזקוקה לו, עדיין קשורה ואגודה היא בבעלה הראשון, שממנו נוצרה הזיקה, שהיא המשך קשר הנישואין שהיה ביניהם, ובכהאי גוונא אינה נוטלת עדיין את כתובתה.

וכך מבואר בלשון הר"ן שם (כתובות טו, א בר"ף), וז"ל:

"כתב רב אחא גאון ז"ל דמשני אית לה כתובה. ואם תאמר דהא אמרינן לקמן (נג, א) דכל היכא דלא קרינן ביה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, לית לה כתובה, והא נמי הא אסורה לינשא. יש לומר דלא ממעטינן מהאי לינשא אלא כל היכא דאגידא ביה, ומעכבא משום לתא זידיה, אי נמי מתה שאי אפשר לה לינשא כלל, אבל כל היכא דלא מעכבא מחמתיה, כיון דתפסי בה קדושין ונישואין, לכשתנשאי לאחר קרינא ביה".

הרי שהר"ן פירש להדיא שעיקר הגדר של "כשתנשאי לאחר" אינו תלוי אלא בזה שמעוכבת מלהנשא מחמתו, אבל אם מעוכבת ואסורה מחמת סיבה אחרת, אבל איסור אשת איש פקע ממנה לגמרי, שהרי כעת תופסים בה קידושין, שפיר גובה את כתובתה.

האם יש חילוק בין שיטת הרא"ש לשיטת הר"ן

אלא שבשונה מהר"ן שהצריך כתנאי לזכאותה בכתובה, רק שאם יקדשנה אדם אחר, יתפסו בה קידושין, הרי הרא"ש לכאורה הצריך תנאי נוסף, שהאיסור שאסורה להנשא לאחרים אינו אלא לכתחילה, אבל אם תנשא לאחר אין כופים אותה לצאת ממנו, וכמו שצוטט לעיל:

"דכיון דקדושין תופסין בה, וגם אם נישאת אין כופין אותו להוציא, קרינא ביה לכשתנשאי לאחר".

אלא שכבר תמה על כך בספר תפארת שמואל (על הרא"ש שם אות א), וז"ל:

"אם נשאת אין כופין אותו וכו', תימה הלא הוא כתב אחר כך שכופין אותו להוציא, ובר"ן לא כתב אלא כיון דתפסי בה קידושין ונישואין, וזהו שפירש דין נישואין שלה, אבל לשון רבינו הוא תמוה, אלא שכתב לאותן שחולקים על רבותיו וסוברים דאין כופין, וצ"ע".

תמיהתו של התפארט שמואל היא שהרא"ש עצמו בהמשך כתב שהדין הוא שאם נשאת אשה זו שמתו שני בעליה, כופין אותו להוציא, וז"ל:

"ויראה שכופין אותו להוציא, דחמירא סכנתא מאיסורא, וכמו שמחויבין בית דין להפריש את האדם מן העבירה, כך מחויבין להפרישו שלא יפשע בנפשו".

הרי שהרא"ש עצמו פסק להלכה שכופין אותו להוציא, ואיך כתב לעיל שהטעם שנחשב הדבר שמתקיים כאן - בקטלנית גופא, התנאי כשתנשאי לאחר, הוא משום שאם תנשא לאחר, לא יכפו אותו להוציא.

ועל כן כתב התפארט שמואל כי נראה ברור שאף דעת הרא"ש עצמו היא כמו הר"ן, שסגי בטעם הראשון, שכיון שתפסי בה קידושין שנחשבת בכלל כשתנשאי לאחר, שהרי גם הוא כתב כן. ומה שהוסיף טעם נוסף, משום שאם תנשא לאחר אין כופין אותו להוציא, הוסיף כן לדעת החולקים עליו בעניין הכפיה, ולרווחא דמילתא, כי בכך יש מבחן נוסף לכך שאישות בעלה אינה מעכבת עליה מלהנשא, אלא שיש לה איסור צדדי, שאינו קשור לזיקת בעלה, שכן יש הסוברים אפילו שאין כופין להוציא, ונמצא כי גם לשיטתו שכופין, אין זה משום שאגודה בבעלה, אלא מטעם צדדי ואחר, משום סכנתא בעלמא.

וכך מבואר ממה שכתב שם הקרבן נתנאל (אות א), וז"ל:

"ודווקא גבי יבם, וז"ל הר"ן דלא ממעטינן מהאי לישנא אלא כל היכא דאגידא ביה ומעכבא משום לתא דידיה, אי נמי מתה (היא), שאי אפשר לה לינשא כלל, אבל כל היכא דלא מעכבא מחמתיה, כיון דתפסי בה קידושין ונישואין לכשתנשאי לאחר קרינן ביה".

ומבואר שבאר בדברי הרא"ש כדעת הר"ן, ופשוט.

נמצא ששיטת הר"ן והרא"ש היא, שכל זמן שלא אגודה מחמת בעלה, ובתנאי שתופסים בה קידושין ונישואין, מוגדרת היא בכלל "לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי".

כשיטתם למדו הראשונים גם מדברי רש"י

כשיטה זו יש ללמוד גם מתוך דברי רש"י שהבאנו לעיל, שכתב בזה"ל:

"יתו לא חזיא לאינסובי, דהוויא חזקה להיות בעליה מתים, ודק תנא במלתיה דלא לינקוט בדרך פורענות. ואגב אורחיה, דבעי לאגמורין משפט הכתובה ומחלוקת ר' יהודה ורבנן, נקט לישנא דידיה למסתם לן כרבי, דאמר במסכת יבמות (סד, ב) נשאת לראשון ומת, לשני ומת, לשלישי לא תנשא, דבתרי זמני הוויא חזקה".

ומבואר להדיא בדברי רש"י שלענין דינא דמתניתין העוסקת בכתובה, אין נפקא מינה בדין קטלנית במחלוקת רבי ורבנן, אלא שהתנא העדיף לנקוט לשון כזו שאין בה צד פורענות בכך שתוחזק כקטלנית.

ואכן כך למד מדבריו בחידושי הרמב"ן שם (כתובות מג ב), אשר הוא מקור דברי הר"ן, וז"ל:

"וואי קשיא לך, הא דאמרין בפרקין לקמן (נג, א) דכל היכא דלא קרינא ביה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, לית לה כתובה והכא נמי הא אסירא להנשא, ואיכא למימר

התם כגון שמתה שאינה יכולה להנשא, הכא אף על גב דאסירא להנשא, לכשתנשאי לאחר קרינא ביה, כיון שנפטרה ממנו ונישואין תופסין בה.

ואיכא מאן דמפרש הכא תו לא חזיא לאנסובי, וכיון דלא חזיא לאנסובי לית לה כתובה, דבעינן לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי וליכא... ומיהו ודאי עיקר פירושא דהא מלתא כדברי רש"י ז"ל... דטעמא דמפסדא כתובה בחזקת קטלנית, לאו משום דלא חזיא תו לאנסובי, אלא משום מקח טעות כדאמרן, ומינה דלעולם אית לה כתובה משני אבל משלישי לא".

כך גם כתב בחידושי הריטב"א שם, ובאר שמחלוקת ראשונים זו תלויה בגירסאות שונות בגמרא, וז"ל:

"טעמא דהשיאה וגרשה השיאה ונתארמלה, הא נתארמלה תרי זימני, לא חזיא לאנסובי, ואגב אורחיה סתם לן תנא כרבי דאמר בתרי זימני הויא חזקה. כן גירסת רש"י ז"ל וכך הגירסא בכל הספרים שלנו, ופירש הוא ז"ל דלהכי שני לן תנא בלישניה, משום דכשתארמלה תרי זימני לא חזיא לאנסובי אליבא דרבי, ולא בעי תנא למנקט לישנא דקלקולא..."

והרב משה בר יוסף ז"ל גורס, אבל נתארמלה תרי זימני דתו לא חזיא לאנסובי, לית לה כתובה משני, ואגב אורחיה סתם לן תנא כרבי. ופירש הוא ז"ל דלרבי כיון שאינה יכולה להנשא לשלישי אף משני לית לה כתובה, חדא דהא אטעיתיה, ותו שאין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, אבל לרשב"ג משלישי לית לה כתובה מהאי טעמא, אבל משני אית לה, ואגב אורחיה סתם לן תנא כרבי.

ואינו נכון, דליכא למימר לכשתנשאי לאחר, אלא למעוטי כשאינה ראויה להנשא משום אישות דאגידא ביה, אבל הכא שהיא מותרת לכל העולם, ואין מניעותה להנשא אלא משום חשש סכנה, אין זה אלא כחולה או מוכת שחין שיש לה כתובה, וזה ברור..."

לדבריו, כיון שאינה אגודה בבעלה בכלל, אלא שאסורה להנשא מטעם אחר, מחשש סכנה של קטלנית, דומה הדבר לאלמנה חולה או מוכת שחין, שאף על פי שאינה נשאת בשל כך, בודאי זכאית היא לכתובתה, כיון שטעם זה הינו צדדי, ואינו שייך לבעלה שמת, כי היא אינה אגודה בו כלל וכלל, ומבחינתו מבלי טעמים חיצוניים, היא ראויה להנשא.

אשה שהוחזקה שאינה יולדת

בדומה לכך מצינו בחידושי הריטב"א למסכת יבמות (סו, א) לענין אשה שהוחזקה שאינה יולדת, וז"ל:

"תנו רבנן, נשאת לראשון ולא היו לו בנים, לשני ולא היו לו בנים, לשלישי לא תנשא אלא למי שיש לו בנים... נשאת לשלישי למי שאין לו בנים תצא שלא בכתובתה... ויש מרבותינו ז"ל שפירשו דלרבי דאמר דבתרי זימני הויא חזקה, הוא הדין דמשני נמי אין לה כתובה אם לא הכיר בה, שהרי הוחזקה עמו כשבאת לגבות כתובתה..."

ואחרים פירשו, דודאי משני לרבי, ומשלישי לרשב"ג, יש לה כתובה כפשוטה דמתניתין, וכפשוטה דבעיא דלקמן, וכן מוכח בירושלמי בפירוש... ואם תאמר והא תנאי כתובה הוא לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי. יש לומר שזו ראויה היא לינשא למי שיש לו בנים, או למי שאינו ראוי להוליד. ועוד דההוא תנאה אינו אלא לאפוקי היכא שאינה יכולה לינשא משום דאגידא ביה, שאינה מגורשת גמורה, אבל זו מותרת היא לשוק, אלא שדבר אחר גורם לה (שאינה יכולה) לינשא, וכאילו היא חולה או מניקה או מעוברת..."

הרי כי הריטב"א פירש את טעם הדעה השניה, שהאשה זכאית לכתובה מהבעל השני לשיטת רבי, או השלישי לשיטת חכמים, למרות שכעת הוחזקה לעקרה, ואסורה היא להנשא לאחר, משני טעמים. הן

משום שמותרת להנשא למי שכבר קיים פריה ורביה, או למי שבעצמו אינו ראוי להוליד, והן משום שאיסורה אינו מכח זיקת בעלה הקודם, אלא מסיבה חיצונית בעלמא.

החילוק בין הוחזקה עקרה להוחזקה קטלנית

והנה בחידושי הרשב"א בכתובות (מג. ב) הביא את דברי הראב"ד שהוכיח שבמתו שני בעליה, עדיין זכאית האשה לכתובה מהשני, מהסוגיא הנ"ל ביבמות (סו, א) לענין אשה שלא ילדה משני בעלים, וז"ל:

"והראב"ד ז"ל הביא ראיה מהא דתניא בפרק הבא על יבמתו (סו, א), נשאת לראשון ולא היו לו בנים לשני ולא היו לו בנים, לשלישי לא תנשא אלא למי שיש לו בנים, ואם נשאת תצא בלא כתובה, משלישי אין משני לא, איבעיא להו נשאת לשלישי ולא היו לו בנים מהו דליתבעוה הנך קמאי, משמע דמשני מיהא קודם שנשאת לשלישי היה לה ממנו כתובה, והתם לרבי קאמר, מדבעי לה גבי ברייתא דלשלישי לא תנשא דאתיא כרבי, ובהכיר בה לא מצית לאוקומה, דאם כן משלישי ומרביעי נמי אית לה כתובה".

הראב"ד דייק מהגמרא ביבמות, שאשה שהוחזקה פעמיים שאינה יולדת, יש לה כתובה מהשני, ומשם למד לאשה שמתו שני בעליה, כי גם לה יש כתובה מהבעל השני. אולם הרשב"א דחה ראיה זו, וז"ל:

"ואיני מכיר בראיה זו, דהתם הא שייך למימר בה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, דהא יכולה לינשא לשלישי שיש לו בנים, ואי משום מדרש כתובה, אפילו מרביעי וחמישי נמי, אבל בנתאלמנה תרי זימני, אימא לך דלית לה אפילו משני דמספר כתובתה נלמוד".

הרשב"א דוחה את ראיית הראב"ד כי אין ללמוד מדינה של אשה שלא ילדה, לדינה של אשה שמתו בעליה, זאת משום שאשה שהוחזקה שאינה יולדת, לא נאסרה להנשא אלא למי שחייב בפריה ורביה, אבל מותרת להנשא למי שכבר יש לו בנים, או למי שבלאו הכי אינו יכול להוליד, ושפיר מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, מה שאין כן במי שהוחזקה כקטלנית, שכיון שאסורה להנשא לכל אדם, יש מקום לסבור שאינה נוטלת כתובה, שהרי לא מתקיים בה התנאי שרק "כשתנשאי לאחר" תיטול את הכתובה.

אולם למסקנה גם הרשב"א כתב ככל הראשונים שהזכרנו, וז"ל:

"מיהו עיקרא דמילתא הכי הוא, דמשני ודאי אפילו לרבי אית לה כתובה, ואני קורא בה בזו כשתנשאי לאחר, דהא מחמת זיקתו לא אסירא לאינסובי, ואילו בעיא למעבד קיימא ומינסבא ויכולה לינשא, ולא ממעט כשתנשאי לאחר אלא מיתה דארוסה, כההיא דאמרינן בשלהי פירקין (נג, א) מת הוא גובה כתובתה, טעמא דמת הוא הא מתה היא אין לה כתובה, מאי טעמא, אמר רב הושעיא שאין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר, ואי נמי בדלא מציא לאינסובי מחמת זיקתו, כההיא דאמרינן בשילהי האשה שנפלו לה נכסים (פא, א) והא בעינא כשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי וליכא, אמר רב אשי יבם כאחר דמי, דעיקר תנאה הכין הוא, כשתהא נפרדת ממני שלא תהא אגידא בי, ותרצי להנשא לאחר, תטלי מה שכתוב ליכי. והלכך, כשמתה תחתיו או שאינה יכולה לינשא מחמת זיקתו, אינה יכולה לגבות כתובתה, אבל זו שהיא יכולה לינשא ונפרדה מן הבעל, אף על פי שדבר אחר גרם לה ליפסל, כשתנשאי לאחר קרינא בה....

וכן כתב רב אחא גאון ז"ל גבי ההיא דמשנשאת לראשון ולא היו לו בנים, לשני ולא היו לו בנים, דאף על גב דקיימא לן דלשלישי לא תנשא, אית לה כתובה משני".

אמנם בחידושי הר"ן שם הביא בשם הרשב"א סברא חדשה, וז"ל:

"ולענין אם יש לה כתובה משני או לא, מחלוקת מהגאונים ז"ל, דיש מהם שכתבו דאפילו משני לית לה כתובה, וגרסי בהדיא אבל נתאלמנה תרי זמני תו לא חזיא לאנסובי ולית לה כתובה, לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, והא אינה ראויה לאנסובי לאחר. ויש מהם שאומרים דמשני ודאי אית לה כתובה..."

והרב רשב"א נ"ר כתב דודאי משני אית לה כתובה ואינו מקח טעות, מפני שהיא יכולה לטעון דכשתנשאת לו ראויה היתה ונסתחפה שדהו, ואף על גב דכתבינן לכשתנשאי לאחר, וזו אינה ראויה לאנסובי לאחר, מכל מקום ההיא שעתא ראויה היתה. ודוקא משני הוא דאית לה כתובה, אבל משלישי ודאי לית ליה, אלא אם כן הכיר בה, ומאותו מעשה דאביי..."

לסברא זו, הזמן הקובע שהאשה מוגדרת בכלל כשתנשאי לאחר, הוא זמן התחייבות הכתובה בנישואיה, ואז היא היתה ראויה להנשא.

אך כאמור בחידושי הרשב"א שלפנינו כתוב הטעם כרוב הראשונים, משום שאינה אגודה בבעל, ולא אסורה מחמתו. וכך כתב גם המאירי שם בזה"ל:

"וכן ראייה לזה ממה שאמרו ביבמות פרק הבא (סה, א) נשאת לראשון ולא היו לה בנים, פירוש - וגרשה, לשני ולא היו לה בנים, לשלישי לא תנשא אלא למי שיש לו בנים, ואם נשאת למי שאין לו בנים תצא בלא כתובה, אלמא משני מיהא יש לה כתובה, וודאי הוא הדין בקטלנית, וכן הדין שלא נאמר לכשתנשאי וכו' אלא כשזיקת נשואי הבעל מעכבה, אבל מי שאין איסורה משום אישות, והרי מותרת לינשא למי שיש לו בנים, וכן קטלנית אין איסורה אלא מסיבתה, משלישי הוא דלית לה בלא הכיר בה, משום מקח טעות, אבל משני אית לה הואיל ובשעת נישואין לא הוחזקה".

הרי כי לדעת רוב הראשונים כל שאין איסורה להנשא נובע מחמת זיקת בעלה, אלא משום איסור חיצוני בעלמא, שפיר נחשב הדבר שמתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, ולכן גובה היא את כתובתה, למרות שבפועל אסורה אשה זו להנשא לבעל נוסף.

וכך נפסק להלכה בשו"ע (אבהע"ז סי' ט סעי' א) בהלכות קטלנית, כשיטת רש"י והרא"ש ורוב הראשונים הנ"ל, וז"ל:

"אשה שנשאת (או נתארסה) (מ"מ פרק כא ונמו"י פרק הבא על יבמתו) לשני אנשים, ומתו, לא תנשא לשלישי, שכבר הוחזקה להיות אנשיה מתים. ואם נשאת לא תצא, ואפילו נתקדשה יכנוס. ואם הכיר בה, יש לה כתובה. לא הכיר בה, אין לה כתובה משלישי, אבל משני יש לה כתובה, אפילו לא הכיר בה..."

האם לעולם הכתובה תלויה בהתר הנישואין

הנה, כל מה שנתבאר עד כאן, הוא במקרים בהם עיכוב האשה ואיסורה להנשא, אינו מחמת הבעל, אולם מצינו חידוש גדול יותר, כי פעמים שגם אם האשה מעוכבת מחמת הבעל מלהנשא לאחר, דנו הפוסקים אם בכל זאת האשה זכאית לגביית כתובתה.

הצגת הנידון בכללותו, מופיעה בפוסקים בסימן צג, שם דנו הפוסקים בכלל זה, והביאו מספר מקרים ונידונים אשר בהם יש לדון האם מתקיים בהם התנאי לכשתנשאי לאחר. ראשית נביא את דבריהם, ואחר כך נדון בהרחבה בכל אחד מהנידונים בפני עצמו.

כתב הטור (אהע"ז סי' צג), וז"ל:

"מת הבעל בחיי אשתו או שגירשה, גובה כתובתה. אבל לא קודם, אף על פי שהכתובה היא כמו שטר חוב, אינה נגבית בכל עת אלא לכשתתאלמן או תתגרש".

ובשו"ע (סי' צג סעי' א) נפסק:

"הכתובה הרי היא כחוב שיש לו זמן, ואינה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל, או אם גירשה".

והנה בדרכי משה שם (אות א) כתב בזה"ל:

"ומשמע דאפילו אינה עדיין מותרת לינשא, אפילו הכי יש לה כתובה מיד, וכן כתב הרשב"א בתשובה (ה"א) סימן תשה, דאשה הצריכה חליצה מספק ועדיין אגידא ביה, מכל מקום גובה כתובתה, וכן כתב הגהות מרדכי דכתובות (סי' שח), ואפילו נפל בעלה למים שאין להן סוף דאסורה להנשא, אפילו הכי גובה כתובתה, וכן כתב הגהות אלפסי (שלטי גיבורים) פרק האשה (כתובות לט, א מדפי הרי"ף אות ה) לענין מינקת, וכן הוא במגיד משנה פרק יח דאישות (ה"ה)".

הדרכי משה מדייק מלשון הטור, והביא כן גם מדברי הראשונים, כי מיד כאשר האשה התאלמנה או התגרשה, גובה את כתובתה, גם במקרים בהם עדיין איננה מותרת להנשא מיידית, כגון שמספק מצריכים אותה חליצה, או שבעלה נפל למים שאין להם סוף, שבכאן גוונא חיישינן שמא ניצל, ואסורה להנשא מדרבנן, או כאשר האשה מינקת שעל פי הדין עליה להמתין עד עבור כ"ד חודש.

ובחלקת מחוקק (סק"א) כתב, וז"ל:

"ואינה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל, וכתב בדרכי משה דאפילו אינה עדיין מותרת להנשא, אפילו הכי יש לה כתובה מיד וכו' עיי"ש, ועיין לעיל סימן יג סעיף יג (ובמחצית השקל: דאלמנה המניקה את בנה, אף על פי שאינה יכולה להנשא עד כ"ד חודש, מכל מקום יכולה לתבוע כתובה).

ועיין בתשובת הרשב"א סימן תשה (שם: דאשה הצריכה חליצה מספק, ועדיין אגידא ביה, מכל מקום גובה כתובתה. מובא בב"י ד"ה כתב הרשב"א). ובהגהות מרדכי דף תקן עמוד ד (סי' שח) כתב דבמים שאין להם סוף (אף על פי שאסורה להנשא כדלעיל בסימן יז סעיף לה, מכל מקום) מגבין כתובה ומחלקין הנחלה ליורשין, אבל הראב"ד בהשגות כתב בפרק ז מהלכות נחלות (ד"ן ג) דאף על פי דהיורשין יורדין לנחלה, אינה נוטלת כתובתה (מפני מדרש כתובה שדורש לשון הכתובה) שאין אני קורא בה כשתנשא לאחר תטלי מה שכתוב ליכי (דמינה דייקת, כל זמן שאינה נשאת אינה נוטלת כתובה), וכן הסכים שם (בהלכות נחלות) במגיד משנה (שכתב: ודברים נראים הם).

ומכל מקום מעוברת ומינקת ותוך ג' חדשים למיתת הבעל, אף על פי שאסורה להנשא, מכל מקום נוטלת כתובתה מיד, דקרינן בה כשתנשא לאחר כשיגיע הזמן הקצוב (מה שאין כן בנפל למים שאין להם סוף אינה ראויה להנשא לעולם). ועיין במ"מ פרק יח מהלכות אישות (הלכה ו' מה שנפסק במינקת סימן יג סעיף יג שגובה כתובתה. ואם כן על כרחך דמחלק גם כן בין מים שאין להם סוף למינקת, שלא יסתור מדבריו בהלכות נחלות). ועיין לקמן סימן צה סעיף ב. ועיין בהגהות אלפסי פרק האשה דף תקי (כתובות לט, א מדפי הרי"ף, בשלטי גיבורים אות ה) זה לשונו (יבמה אין לה רשות לגבות כתובתה עד שלא תחלוץ מהיבם וכו'. אם נתן לה היבם גט ופסלה עליו, אף על פי שצריכה עדיין להפטר ממנו בחליצה, הואיל ואינה ראויה לו, גובה כתובתה מנכסי בעלה, ויש אומרים שאף מניקה שמת בעלה אינה גובה כתובתה כל ימי הנקתה, שאינה ראויה להנשא ואין אני קורא בה כשתנשאי וכו') ולי נראה שכל אשה ראויה לגבות כתובתה מיד כשתתאלמן או תתגרש, אלא אם זקוקה (אז אינה גובה), וכל שכן במקום שכותבים וכו', עיי"ש".

והבית שמואל (סק"א) כתב:

"אלא לאחר מיתת הבעל, כתב בדרכי משה אפילו אם אסורה להנשא גובאת הכתובה, וכן כתב הרשב"א בתשובה סימן תשה, ועיין במרדכי (כתובות סי' שח) אפילו טבע במים שאין לו סוף גובה הכתובה, ועיין סוף סימן יג, והראב"ד ריש פרק ז הכי נמי כתב דטבע במים שאין

להם סוף אינה גובה הכתובה, שאין אני קורא לכשתנשאי לאחר, דהא אין ידוע לנו אם תהיה מותרת, אבל היכא דיודע שתהיה מותרת לאחר זמן, גובה הכתובה לאלתר. ובסימן יז (סי"ק קז) כתבתי אם עד אחד מעיד דטבע (במים שאין להם סוף) אינה גובה כתובתה, אבל אם שנים מעידים גובה הכתובה (ובמחצית השקל: דאם העידו שני עדים... דעל פי הדין היא מותרת להנשא כי הולכין אחר הרוב, רק משום חומר דאשת איש אסורה רבנן להנשא, אבל לענין כתובה העמידו הדבר על הדין. מה שאין כן אם ליכא אלא עד אחד דאז על פי הדין אסורה, אלא בעגונה הקלו חז"ל ונתנו נאמנות לעד אחד, ובמים שאין להם סוף לא הקלו, ואינה יכולה להוציא הכתובה), ועיין בשלטי גיבורים דף תקי (כתובות לט, א מדפי הר"י, בשלטי גיבורים אות ה) כתב, חליצה כל זמן שהיא זקוקה ליבם אינה גובה הכתובה, ואם נתן לה גט, אף על גב דצריכה עוד חליצה, מכל מקום הואיל דאסורה להנשא לאחיו, גובה כתובתה".

כפי שהביאו הח"מ והב"ש, לא כל דינים אלו מוסכמים, ובחלקם נחלקו הפוסקים. להלן נאריך במקורות ובדברי הפוסקים לכל אחד מדינים אלו בפני עצמו.

מינקת או מעוברת או אשה האסורה להנשא עד שיעברו חדשי הבחנה, אם גובות כתובתן מייד

אחד המקרים שהביאו הדרכ"מ והפוסקים הנ"ל, לדון האם האשה גובה את הכתובה גם קודם שהותרה לנישואין, הוא המניקה (וכן מעוברת או אשה תוך ג' חדשי הבחנה).

והנה בדינה של המינקת הביא הבית יוסף (אבהע"ז סי' יג), וז"ל:

"כתב הרב המגיד בהלכות אישות פרק יח (ה"ח)... שאפילו היתה מניקה, יכולה היא לומר איני מניקה אלא בשכר, ויכולה היא לתבוע כתובתה לאלתר, ואף על פי שאינה רשאה לינשא תוך כ"ד חדש ללידת הולד, וכן הסכים הרשב"א ז"ל, עכ"ל. וכן כתב בתרומת הדשן (ח"א סי' ריו) שאם באה לגבות כתובתה מייד, מגבי לה".

וכך נפסק בשו"ע (סי' יג סעי' יג) וז"ל:

"אלמנה שהיתה מניקה בנה, יכולה לומר איני מניקה אלא בשכר, ויכולה היא לתבוע כתובתה לאלתר ואף על פי שאינה יכולה לינשא עד סוף כ"ד חודש..."

וחזר השו"ע ופסק דין זה גם בסימן צה (סעי' ב), וז"ל:

"אם היתה מניקה, יכולה היא לומר איני מניקה אלא בשכר. ויכולה היא לתבוע כתובתה לאלתר, אף על פי שאינה יכולה לינשא תוך כ"ד חדש".

והנה החלקת מחוקק (סי' צג סק"א) בתוך דבריו המובאים לעיל, כתב בזה"ל:

"... ובהגהות מרדכי דף תקן עמוד ד (סי' שח) כתב דבמים שאין להם סוף מגבין כתובה ומחלקין הנחלה ליורשין, אבל הראב"ד בהשגות כתב בפרק ז מהלכות נחלות (דין א) דאף על פי דהיורשין יורדין לנחלה, אינה נוטלת כתובתה, שאין אני קורא בה כשתנשא לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, וכן הסכים שם במגיד משנה. ומכל מקום מעוברת ומינקת ותוך ג' חדשים למיתת הבעל, אף על פי שאסורה להנשא, מכל מקום נוטלת כתובתה מייד, דקרינן בה כשתנשא לאחר כשיגיע הזמן הקצוב. ועיין במ"מ פרק יח מהלכות אישות (הלכה ו מה שפסק בסימן יג סעיף ג במינקת שגובה כתובתה. ואם כן על כרחך דמחלק גם כן בין מים שאין להם סוף למינקת, שלא יסתור מדבריו בהלכות נחלות). ועיין לקמן סימן צה סעיף ב. ועיין בהגהות אלפסי פרק האשה דף תקי (כתובות לט, א מדפי הר"י, בשלטי גיבורים אות ה) זה לשונו (יבמה אין לה רשות לגבות כתובתה עד שלא תחלוץ מהיבם וכו'. ויש אומרים שאף מניקה שמת בעלה אינה גובה כתובתה כל ימי הנקתה, שאינה ראויה להנשא ואין אני קורא בה כשתנשאי וכו') ולי נראה שכל אשה ראויה לגבות כתובתה מייד כשתתאלמן או תתגרש, אלא אם זקוקה (או אינה גובה), וכל שכן במקום שכותבים וכו', עיי"ש".

לדברי הח"מ, וכפי שהוכיח מדברי המ"מ, גם הסוברים שבמים שאין להם סוף כיון שדינה שלא תנשא לכתחילה, אין לה כתובה, מכל מקום יודו שמינקת שאסורה להנשא עד שיעברו כ"ד חדשים, נוטלת את כתובתה מיד, וביאר כי התנאי כשתנשאי לאחר מתקיים בה לכולי עלמא, כיון שכבר עכשו חל בה הדין שמתרת היא כעבור זמן.

אמנם האבני מילואים (סי' צג סק"ג) כתב שאין צורך להגיע לטעם זה, וז"ל :

"כתב בח"מ סק"א וז"ל ומעוברת ומניקה ותוך ג' חדשים למיתת הבעל אף על פי שאסורה להנשא, מכל מקום נוטלת כתובה מיד, דקרינן בה לכשתנשאי לאחר כשיגיע זמן הקצוב עכ"ל, עיי"ש.

ובשלטי גבורים פרק האשה שנפלו (לט, א אות ה) כתב וז"ל, היבמה אין לה רשות לגבות כתובתה מנכסי בעלה עד שלא תחלוץ מן היבם לפי שעדיין יש ליבם בה קצת אישות כל זמן שלא תחלוץ ממנו כו'. ויש מן הגאונים אומרים שאף המניקה שמת בעלה, אינה ראויה לגבות כתובתה כל ימי מניקתה, שאינה ראויה לינשא, ואין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר כו'. ולפי דבריהם אפילו כל אשה שצריכה להמתין ג' חדשים, אינה יכולה לגבות כתובתה תוך ג' חדשים. ולי נראה דכל אשה ראויה לגבות כתובתה מיד כשתתאלמן או תתגרש, אלא אם זקוקה עכ"ל.

ונראה להביא ראיה דתוך ג' חדשים גובה כתובתה, מהא דתנן פרק מי שמת (בבא בתרא קנח, א), נפל הבית עליו ועל אשתו, יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשון, ויורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון. בית שמאי אומרים יחלוקו, ובית הלל אומרים נכסים בחזקתן, כתובה בחזקת יורשי הבעל כו', והשתא קשיא למה ליה בכתובה לאוקמי אחזקה, תיפוק לה דאפילו מת הבעל ראשון, לא קרינן ביה לכשתנשאי לאחר, דהא מתה תוך ג' חדשים...

אלא דבחלקת מחוקק נראה דטעמו משום דראויה להנשא לאחר זמן, ולעניות דעתי נראה דאפילו היכא דגם לאחר זמן לא תנשא, נמי אית לה כתובה, וכמו שכתב הר"ן פרק נערה (טו, ב מדפי הרי"ף) גבי קטלנית, וז"ל :

"ואם תאמר דהא אמרינן לקמן דכל היכא דלא קרינן גבה לכשתנשאי לאחר תטלי מה דכתוב ליכי, לית לה כתובה, והא נמי הא אסורה לינשא.

יש לומר דלא ממעטינן מהאי לינשא אלא כל היכא דאגידה ביה משום לתא דידיה, אי נמי אם מתה, שאי אפשר לה לינשא כלל, אבל כל היכא דלא מעכבא מחמתיה, כיון דתפסי בה קידושין ונישואין, לכשתנשאי לאחר קרינן בה, עכ"ל".

והיינו נמי טעמא דתוך ג' חדשים ומניקה ומעוברת, דלא אגידה גביה כלל, ולא משום לתא דידיה, אלא חכמים גזרו עליה, או משום הבחנה, או משום סכנת הולד, וכל זה הוא עיכובא דלאו מבעל, וכמו בקטלנית דקרינן בה לכשתנשאי כו'".

לדברי האבני מילואים, הטעם שמינקת יש לה כתובה מייד, וכן כל אשה גובה כתובה מייד למרות שאסורה להנשא עד שיעברו ג' חודשי הבחנה, הוא מאותו טעם שביאר הר"ן לענין קטלנית (והארכנו בו לעיל), כי מכיון שאין איסורה להנשא נוגע לזיקת בעלה, אלא הוא מכח איסור חיצוני, משום חשש סכנה בקטלנית, או סכנת הולד במינקת, וכדומה, אין זה נוגע לקיום התנאי כלל, אלא מיד כשהאשה מותרת לגמרי מצד נישואי בעלה, מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, למרות שמעוכבת היא מנישואין מסיבות אחרות.

טבע הבעל במים שאין להם סוף אם גובה כתובתה

הנידון השני שהובא בדברי הדרכי משה והפוסקים הנ"ל, הוא באשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, אשה זו אסורה להנשא מדרבנן, אך אם נשאת לא תצא, ודנו הפוסקים האם במצב זה יכולה היא לגבות את כתובתה. בשונה מהדין הקודם שהבאנו במינקת, שם ברור מראש זמן התירה להנשא, כמו שכתב הח"מ, ובלאו הכי אין איסור הנישואין מכח זיקת בעלה, כפי שכתב האבני מילואים, אולם כאן איסורה להנשא הוא מכח החשש שמא בעלה ניצל מהטביעה, ועדיין חי הוא, ונמצא לכאורה שעדיין לא הותרה להנשא, מחמת שאגודה בבעלה, ולא התקיים בה התנאי "לכשתנשאי לאחר".

והנה בשו"ע אבהע"ז (סי' יז סעי' לה) נפסק:

"ויש מי שאומר שאם נפל במים שאין להם סוף, גובה כתובתה (אף על פי שאסורה לינשא)".

ובביאור הגר"א (שם ס"ק קטז) באר את דברי השו"ע וז"ל:

"דאזלינן בתר רובא, ואף דקיימא לן כשמואל דלא אזלינן בתר רובא (בממון, מכל מקום) ברובא דשכיח אף שמואל מודה, כמו שאמרו בסוף פרק קמא דכתובות (טו, ב) ובסוף יומא (פה, א) רוב ישראל כו' להחזיר אבידתו, וכן לניזקין דוקא במחצה על מחצה, הא ברוב הרי הוא כישראל, ורב נחמן (יבמות קכא, ב) אשתבע על חסא, אלא מחמירין בספק אשת איש כנ"ל דאזלינן בתר חששות רחוקות. (ליקוט) כמו שאמרו שם דמחמירין משום חומרא דאשת איש, ועין תוספות דבכורות כ, ב והרא"ש ריש פרק בתרא דיבמות".

מקור דין זה (והמקורות שציין הגר"א) כפי המובא בבית יוסף שם, הוא מדברי הגהות מרדכי (כתובות רמז שח) שכתב בזה"ל:

"על ששאלתם, ראובן הלך לעולמו בלא בנים והניח [אח] קטן ואשה מעוברת, ואחר פטירתו ילדה ומת הולד תוך שלשים יום, והיא תובעת מזונות ממה שהכניסה. **ועוד טוענת כיון שאין יכול ליבם כשיגדיל, דשמא בן קיימא ילדה**, שיפקידו נכסי בעלה ביד איש נאמן עד שיגדיל ויחלוץ, או אם ימות שתגבה כתובתה, וגם אמר האפוטרופא שאין שייך לומר משמאי קנסו, אלא היכא דודאי היה זקוקה אבל הכא לא, ע"כ.

תשובה... אבל זאת נראה לי שנוטלת כתובתה לאלתר, דאזלינן בתר רוב המצוי בזה, ורוב נשים ולד מעליא ילדן, ונמצא הגיע עתה לגבות כתובתה. ואין להקשות לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, דאטו אשה שנפל בעלה למים שאין להם סוף, וכי לא תגבה כתובתה לעולם. וכי תימא הכי נמי, אם כן כל שכן שאין האחין נכנסים לנחלה, ונמצא הממון מונח עד שיבא אליהו. דהכי משמע פרק האשה שלום מדברי בית שמאי ומדברי בית הלל, דיותר בקל להגבות כתובה מלהכנס אחין לנחלה חס וחלילה, **דבמים שאין להם סוף ודאי מגבין כתובה** ומחלקין הנחלה ליורשין.

ונידון זה דומה למים שאין להם סוף, שרבינו יצחק הקשה על ההיא דמת הולד תוך ל' יום חולצת, דאמאי לא אזלינן בתר רובא, ורובא ולד מעליא ילדן, ותירץ דחיישינן למיעוט כזה כמו מים שאין להם סוף, אלמא דמיא ליה, ומה דחמיין דרבנן דדמיין, חדא היא.

ועוד ראה לדמותה, דכי היכי דאמרינן במים שאין להם סוף אם נשאת לא תצא, הכי נמי אמרינן בפרק החולץ מת תוך ל' ונתקדשה, אם אשת ישראל חולצת ואם אשת כהן פליגי, ופסק רב אלפס כרבינא דאינה חולצת, דמספיקא לא מפקינן אתתא מתותי גברא... ובנדון זה איכא מיעוט וחזקה, דמעיקרא היתה בחזקת איסורא לשוק, ואפילו הכי שרי בדיעבד, והכא נמי במים שאין להם סוף. והטעם, כדפירש רבינו יצחק פרק בתרא דיבמות, לפי דלא שכיח [מיעוטא דעולין] ושרי אפילו לרי מאיר דחייש למיעוט, (ב)שמעתא קמיייתא דגיטין גבי

סופרי דדייני, ולהתא דפרק קמא דחולין רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן, ולא אמרינן סמוך מעוטא דאין מומחין לחזקה, דבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת, משום דרובא הוא שכיח טובא, הכא נמי רובא דנשים ולד מעליא ילדן, שכיח טובא, ומהני להוציא ממון, אפילו למאן דאמר אין הולכין בממון אחר הרוב, כדאיתא שילהי פירקא קמא דכתובות, אם רוב ישראל ישראל למאי הלכתא להחזיר לו אבידה, ופירש רבינו שלמה יצחקי ז"ל רבותא הוי שמוציאין מיד ישראל הזוכה בה, והכא נמי אמרינן בפרק המוכר פירות, וכל שכן הכא להחזיק שטר העומד ליגבות כגבוי דמי...

ועוד דל מהכא כל זה, **למה לא תגבה זו כתובתה, הלא יבם זה אינו רשאי ליבם, ואם כן אינו עומד במקום אחיו לירד לנכסים, ואין דינו כשאר יבמין**, על כן נראה לי כדפירשנו.

הרי כי מבואר בדברי הגה"מ, כי על אף שמי שטבע במים שאין להם סוף, אין מתירים לאשתו להנשא, מכל מקום כיון שיש רוב גמור שמת, כשם שהיורשים יורדים לנכסיו, כך גם אשתו גובה את כתובתה, על אף שמשום חומרא דאשת איש אסרו עליה חכמים להנשא.

בנוסף הביא הבית יוסף שם את דברי הרשב"א בתשובותיו (ח"ב סי' לב), שאף שנסתפק בדבר, הכריע גם הוא כדברי הגה"מ, וז"ל:

"... ולענין גביית כתובתה, אם אי אפשר לה להנשא על פי העד, זה דבר ברור שאין להגבותה כלום. ואם העיד לה עד אחד כשר... אף היא גובה כתובתה, ואלו דברים ברורים.

אבל אם לא היתה ראויה להנשא לכתחילה, אלא שאם נשאת לא תצא, יש לומר דאינה גובה, שאין אני קורא בה לכשתנשא לאחר כל שאינה יכולה להנשא לכתחילה. ויש לומר, דכל שאם נשאת לא תצא, אף היא גובה כתובתה, דשפיר קרינן ביה לכשתנשא לאחר, שכבר נשאת ולא תצא. וזה נראה לי יותר. והיתום אינו יכול לירד לנכסים. שאין היורשין כנסיין לנחלה אלא בעדות שני עדים".

הרי שנסתפק הרשב"א מה הדין במקרה שהאשה אסורה להנשא לכתחילה, אבל אם נשאת לא תצא, האם מתקיים בכהאי גוונא התנאי לכשתנשאי לאחר, או לא, ונטה להכריע שבכהאי גוונא גובה את כתובתה. לפי דברי הרשב"א עולה, כי גם במקרה של מים שאין להם סוף, כיון שהדין הוא שאם נשאת לא תצא, תגבה האשה את הכתובה.

החולקים על דין זה

והנה בב"י (בסי' יז) ובדרכ"מ (בסי' צג, צוטט לעיל) לא הביאו חולקים על דין זה, אמנם השו"ע (סי' יז סל"ה) פסק את הדין הזה בשם "יש אומרים", ומכך משמע שהדין אינו מוסכם על כל הראשונים, וכך אכן כתב הבית שמואל (ס"ק קז), וז"ל:

"יש מי שאומר וכו', כן כתב בהגהות מרדכי דכתובות (רמז שח)... **והרמב"ם וראב"ד חולקים על דין זה, וסבירא להו דאינה גובה הכתובה כיון דאסורה להנשא**, ועיין במגיד פרק ו הלכות נחלה, וב"ח בסימן רפד, ועיין לקמן סימן קס, ובסימן זה סעיף מג".

כוונתו של הב"ש היא לדברי הרמב"ם והראב"ד בהלכות נחלות (פ"ז ה"ג), שם כתב הרמב"ם, וז"ל:

"מי שטבע במים שאין להם סוף, ובאו עדים שטבע בפניהם ואבד זכרו, אף על פי שאין משיאין את אשתו לכתחלה, הרי היורשין נוחלין על פיהם..."

וכתב על זה הראב"ד, וז"ל:

"מי שטבע במים וכו' עד הרי היורשין נוחלין על פיהם. אמר אברהם, ויש מי שאומר שהיא אינה נוטלת כתובתה, שאין אני קורא בה כשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, עכ"ל". לדעת הראב"ד על אף שלענין ממון מכריעים שודאי מת, ויורשיו נוטלים את הירושה, מכל מקום כיון שמדרבנן אסורה אשתו להנשא, ממילא גם אינה נוטלת כתובה, שהרי התנאי לגביית הכתובה הוא לכשתנשאי לאחר, והרי אשה זו אסורה להנשא.

והמגיד משנה נקט שאף הרמב"ם מודה לדבריו, וז"ל:

"מי שטבע וכו'... והר"א ז"ל כתב בהשגות, אמר אברהם ויש מי שאומר וכו'. נראה שמודה הוא שהיורשין נכנסין לנחלה בעדיות כאלו, אבל אין האשה נוטלת כתובתה מפני מדרשה כתובה. **ודברים נראין הן ואף רבינו מודה בזה, שהאשה כל זמן שאינה נשאת אינה נוטלת כתובתה**, אבל נזונת מן הנכסים, וזהו שלא הזכיר רבינו זה בהלכות אישות". לדברי המ"מ, מכך שהביא הרמב"ם חידוש זה, שלענין ממון תלינן שודאי מת הטובע, רק כאן בהלכות נחלות, ולא בהלכות אישות לענין כתובה, יש לדקדק שגם הוא מודה לדברי הראב"ד, שאינה גובה את הכתובה, כיון שמדרבנן אינה יכולה להנשא.

אמנם הב"י לא הזכיר את דברי הראב"ד והמ"מ, אלא הביא רק את דברי הגהות מרדכי והרשב"א הנזכרים, וכדבריהם פסק בשו"ע, ומתוך כך נראה לכאורה שלא הסכים עם הנחת המ"מ שגם הרמב"ם מסכים עם הראב"ד, ולכן פסק כהגה"מ והרשב"א, על אף שאמנם הביאם כ"ש אומרים" וזאת מאחר שהראב"ד חולק.

לעומתו, הב"ש נקט כדברי המ"מ, שגם הרמב"ם חולק על דין זה, כמו הראב"ד, וכך כתב גם במראות הצובאות (ס"ק קלט), וז"ל:

"אולם בדין הכתובה, הרמב"ם והראב"ד ושאר פוסקים חולקים, וסוברים שאינה גובה כתובה, כל שאין יכולה להנשא לכתחילה, וכן פסק הרח"ש בקונטרס (דף סא), ויתבאר עוד בסעיף מג (ס"ק קסד)".

האם הראשונים חילקו כאן בין טובת האשה לחובתה

והנה באבן האזול (נחלות פ"ז ה"ג) כתב על סברתם של הראב"ד והמ"מ, שכתבו שכיון שאינה מותרת להנשא לאחר אין לה כתובה, כשם שלאידך גיסא אשה האומרת מת בעלי, כיון שמותרת להנשא ממילא גובה גם את הכתובה, כי סברה זו אינה מוכרחת, וז"ל:

"... אבל נראה שאין זה ראייה, ואין ללמוד מדין קולא להאשה שתטול כתובתה, אף שאין עדים שבעלה מת, לדין חומרא שאף שיש עדים שבעלה מת, מכל מקום לא תטול כתובתה כיון שאין מתירין אותה לינשא. וזהו ממה שנראה מדברי הרמב"ם בפרק טז מהלכות אישות הלכה לא שכתב:

"האשה נאמנת לומר מת בעלי כדי שתנשא, ומתנאי הכתובה, שאם תנשא לאחר אחר מותו, תטול כל מה שכתב לה בכתובתה".

הרי שאין דין זה אלא מתנאי כתובה, שכל תנאי כתובה הם הוספה לעיקר כתובה, לא שייך טעם זה אלא שתטול כתובה אף שאין עדים שמת, אבל היכי שיש עדים שמת, וכתב הרמב"ם בפרק טז הלכה ג: ואין הכתובה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל או אם גרשה, וכיון שמעיקר הדין לענין ממון לירושת האחין חשבינן ליה לודאי מת, למה לא תטול כתובתה,

ולא שייך לדון לדין זה מדין היכי שאין עדים שמת שנוטלת כיון שהתירו אותה לינשא ונשאת".

לדברי האבן האזל, יתכן לומר דלא כהמגיד משנה, ובאמת הרמב"ם חולק על הראב"ד, ולמרות שאסורה להנשא, בכל זאת תגבה את כתובתה, משום שיתכן כי גביית הכתובה אינה מותנית תמיד בהתר הנישואין, אלא רק לטובת האשה דורשים את הלשון כשתנשאי לאחר, ללמוד ממנה כי בכל מקרה שהותרה להנשא, גובה את הכתובה, אבל לחובתה אין דורשים לשון זו, וגם אם במים שאין להם סוף אסורה האשה להנשא, לא תפסיד בכך את כתובתה.

לדבריו, הלשון לכשתנשאי לאחר, אינו עיקר קביעת הגדרת חיוב הכתובה, אלא לשון זו נידונת כמו שאר "תנאי כתובה", שבאים להוסיף על עיקר חיוב הכתובה, ולכן אף שמועיל תנאי זה לחייב כתובה גם במקרה שלא ברור שהבעל מת, מכל מקום לאידך גיסא, כאשר הבעל מת, אין בכוחו של תנאי זה לפטור מחיוב הכתובה.

אמנם על אף שלעיל הובא שכחילוקו של האבן האזל, בין טובת האשה לחובתה, מצינו בצד אחד בתוספות במסכת כתובות (נג, ב), מכל מקום כאמור לעיל, גם התוספות שם פירשו כך רק בדעת ב"ה, אבל לדינא פסקו שאין חילוק בדבר, ואילו התוספות ביבמות (ק"ז, א) ורוב הראשונים חלקו לגמרי על חילוק זה, ונקטו בפשיטות כי תנאי זה נאמר גם לגרע את כוחה של האשה.

ועל כן לכאורה ברור כי גם הראשונים החולקים כאן על הראב"ד, אין טעמם כסברת האבן האזל, אלא כפי שביארו הגהות מרדכי והרשב"א, משום שיש רוב גמור שמת הבעל, ומדינא האשה מותרת להנשא, אלא שהחמירו עליה משום חומרת איסור אשת איש שלא תנשא לכתחילה, ולא החמירו לענין הכתובה, שהרי גם לענין נישואין, בדיעבד אם כבר נשאת לא תצא. אמנם להלן נביא את דברי הבית יעקב, שאמנם חילק בדרך זו.

האם דברי הרשב"א נאמרו דוקא כשכבר נשאת

אמנם, על אף שלכאורה שיטת הרשב"א ושיטת ההגה"מ אחת היא, נחלקו האחרונים בכוונת הרשב"א. הב"ש (ס"ק קז, יובא להלן) מדייק שלשיטת הרשב"א האשה גובה כתובה רק אם כבר הלכה ונשאת, ואילו מפשטות דברי השו"ע משמע, וכך הבינו גם הבאר הגולה והט"ז (יובא להלן), שכיון שאם תנשא לא תצא, נחשב הדבר שיש לה אפשרות להנשא, ושפיר גובה כתובה מייד.

בנידון זה האריך הכנסת הגדולה (הגהות בית יוסף סי' יז אות תקכ), וז"ל:

"אמר המאסף: ביאור דברי הרשב"א ז"ל לעניות דעתי, כשכבר נישאת, ואחר שנישאת רוצה היא לגבות כתובתה, ועל זה נותן ונושא הרב ז"ל אי גובה או אינה גובה, אבל אם לא נישאת ובאה לגבות כתובתה אפילו אם נאמר דאם עברה ונישאת גובה כתובתה, כל שלא נישאת אינה גובה, דאין אני קורא לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, כיון שאינה יכולה לינשא לכתחלה, וכן היה נראה לדקדק לכאורה מדברי הרב המחבר (הב"י) ז"ל שחזר לכתוב בסמוך בשם הגהות מרדכי דכתובות, שאם נפל למים שאין להם סוף גובה כתובתה. ולא זכר להרשב"א ז"ל, מפני שסובר דהרשב"א מייירי בשנישאת, והגהות מרדכי כשלא נישאת. ואם כך הוא, נמצינו מטילין שלום בין הרשב"א ובין הראב"ד ז"ל, שכתב בפרק ז

מהלכות נחלות, שאם טבע במים שאין להם סוף אינה גובה כתובתה, והיינו טעמא מפני שעדיין לא נישאת, וכמו שפרשתי בכוונת הרשב"א ז"ל.

ולא היא, דאם דעת הרב המחבר ז"ל דלהרשב"א ז"ל מיירי כשנישאת, והגהות [מרדכי איירין] כשלא נישאת, **היה לו לכתוב על דברי הרשב"א ז"ל ואין כן דעת הגהות מרדכי דכתובות, או על דברי הגהות מרדכי דכתובות, ואין כן דעת הרשב"א ז"ל**. ואף על גב דהשתא נמי קשיא לן, למה לא כתב הרב המחבר ז"ל על דברי הרשב"א ז"ל והגהות ז"ל, ואין כן דעת הראב"ד ז"ל בהשגות בפרק ז דנחלות, איכא למימר דאחר שדברי הראב"ד ז"ל לא הביאם הרב המחבר ז"ל כאן, אין כל כך תימא למה לא כתב על דבריהם ואין כן דעת הראב"ד ז"ל בהשגות. אבל בדברי הרשב"א והגהות [מרדכי] שהביאם כאן בב"י, קשה למה לא כתב על דברי הרשב"א ז"ל ואין כן דעת ההגהות, או על ההגהות ואין כן דעת הרשב"א ז"ל.

ומיהו בין הכי ובין הכי, קשה למה לא צירף הרב המחבר ז"ל לרשב"א והגהות אם לשלום ואם למחלוקת. **וצריך לומר דמפני דלא פסיקא ליה לרב המחבר אם הרשב"א ז"ל מיירי בנישאת או אפילו בלא נישאת, לא צירף דעתו עם דעת ההגהות, שכן הוא גם כן סברת הרשב"א ז"ל, או שהרשב"א ז"ל חולק עליו, וכל זה גם כן דוחק.**

שוב ראיתי שהספק הזה שנסתפקתי בדברי הרשב"א ז"ל, הוא מחלוקת בין הרשד"ם ומורי הרב (המהרי"ט) ז"ל. שמדברי הרשד"ם ז"ל בחלק אבהע"ז סימן סז נראה ברור שדינו של הרשב"א ז"ל הוא אפילו בלא נישאת, וכתב עליו: וגם כי יש חולקין עליו, כדאי הוא הרשב"א ז"ל לסמוך עליו. ומורי הרב ז"ל בתשובה חלק ב חלק אבהע"ז סימן כו כתב, דדינו של הרשב"א ז"ל הוא כשכבר נישאת. ושוב באו לידי תשובות מהר"א גאליקו ז"ל מכת"י, וראיתי בסימן יב, ועיין בסימן קלו כתב שם, דהרשב"א ז"ל מיירי כשכבר נישאת, כדברי מורי הרב ז"ל. ועיין בספר מקור ברוך סימן ז"י.

הרי שנחלקו המהרשד"ם והמהרי"ט בביאור דברי הרשב"א. לדעת המהרשד"ם (אבהע"ז סימן סז) כוונת הרשב"א לומר, כי כיון שהדין הוא שאם נישאת לא תצא, נחשבת מייד כמי שיכולה להנשא, ושפיר מתקיים בה התנאי לכשתנשאי לאחר, וגובה את כתובתה.

ואילו לדעת המהרי"ט (ח"ב אבהע"ז סי' כו) כיון שאסורה להנשא, לא התקיים התנאי לכשתנשאי לאחר, שהרי אינה יכולה להנשא לאחר, מחמת החשש שמא בעלה חי, ורק אם עברה ונישאת לאחר, והדין הוא כעת שבדיעבד לא תצא, או אז התקיים בה בפועל לכשתנשאי לאחר, ורק אז גובה את הכתובה.

באוצר הפוסקים (סי' יז סעי' לה ס"ק רצו אות ב) הביאו כי כהבנת המהרשד"ם בכוונת הרשב"א, כי כיון שאם נישאת לא תצא, גובה היא את כתובתה גם אם לא נישאת, נקטו אף המהר"ש (ח"ג סי' סט), משפטים ישרים (לר"ש חסון סי' לט), מקור ברוך (לר"ב קלעי סי' ז) ועוד.

כאמור, להלן יובאו דברי הלבוש, הב"ש, הט"ז והבה"ט, שנחלקו אף הם בזה.

האם יש חילוק בין עד אחד לשני עדים שטבע הבעל במים שאין להם סוף לענין כתובה

מפשטות דברי השו"ע ומיקומו בסעיף זה כהמשך לסעיפים הקודמים (סעי' לג וסעי' לד) העוסקים בדין עד אחד, ניתן ללמוד שגם כאן מדובר גם בעד אחד המעיד כן.

כך מבואר גם בדברי הלבוש (אבהע"ז סי' יז סל"ה), וז"ל:

"יש מי שאומר שאם נפל למים שאין להם סוף, אף על פי שהיא אסורה לינשא, היינו משום חומרת אשת איש, אבל לענין ממון מחזקינן ליה למת וגובה כתובתה, ואף על פי שאין יורשין יורדין לנחלה אלא על פי שני עדים, לענין כתובה ילפינן לה מספר כתובתה, דכתבינן לכשתנשא לאחר תיטול כתובתה, והכא כיון דקיימא לן אם נישאת לא תצא, קרינן ביה לכשתנשא לאחר כו".

הרי שנקט הלבוש, כי דברי השו"ע כאן, שהאשה גובה כתובתה כאשר הבעל טבע במים שאין להם סוף, אמורים גם כאשר ישנו רק עד אחד, על טביעתו של הבעל במים שאין להם סוף.

אמנם החלקת מחוקק (שם ס"ק סה) כתב וז"ל:

"גובה כתובתה, נראה דדוקא כשיש שני עדים על זה, שנפל למים שאין להם סוף, ושהה כדי שתצא נפשו, דבממון לא סמכינן על עד אחד".

לדברי הח"מ, דין זה שהאשה גובה כתובה כאשר בעלה טבע במים שאין להם סוף, נאמר רק כאשר העידו שני עדים על הטביעה, אבל אם העיד על כך רק עד אחד, אינה גובה כתובתה, שכן עד אחד אינו נאמן לענין ממון.

כך כתב גם הבית שמואל (ס"ק קז), וביאר את הדבר יותר, וז"ל:

"יש מי שאומר (שאם נפל למים שאין להם סוף) וכו', כן כתב בהגהות מרדכי דכתובות (רמז שח), ובתשובת רשב"א (ח"ב סי' לב) איתא אם נשאת גובה כתובתה, ומבואר שם דאיירי דנשאת על פי עד אחד, משום הכי כתב שם והיתום אינו יכול לירד לנכסיו, דאין נכנסין לנחלה אלא על פי שני עדים, משמע דוקא אם נשאת כבר, אבל אם לא נשאת עדיין לא, והא דמשמע בהגהות מרדכי אפילו אם לא נשאת עדיין, גובה הכתובה, יש לומר אם העידו שני עדים דנטבע במים שאין להם סוף, אז על פי הדין היא מותרת, אלא חומרא דרבנן הוא דאסורה להנשא, משום הכי גובה הכתובה, אבל אם ליכא אלא עד אחד, אז על פי הדין היא אסורה, אלא בעגונה הקילו חז"ל, ונתנו נאמנות לעד אחד, ובמים שאין להם סוף לא הקילו, אין יכול להוציא הכתובה, וכן כתב בח"מ. לפי זה יש מי שאומר שהביא, לאו הוא מדברי הגה"מ ותשובת רשב"א כמה שמצוין בשו"ע קטנים דפוס אמסטרדם (בבאר הגולה), וכן בית הלל הבין כן, וליתא. והרמב"ם וראב"ד חולקים על דין זה, וסבירא להו דאינה גובה הכתובה כיון דאסורה להנשא, ועיין במגיד פרק ו הלכות נחלה, וב"ח בסימן רפד, ועיין לקמן סימן קס ובסימן זה סעיף מג".

לדברי הב"ש, למרות שמדרבנן עד אחד נאמן לעדות אשה, וממילא כיון שעל ידו מותרת להנשא, הרי האשה גם גובה את כתובתה, מכל מקום כאשר העד אחד אינו מעיד שהבעל מת, אלא רק שטבע במים שאין להם סוף, אזי רק אם העידו שני עדים, שמדינא מותרת להנשא, גובה גם כתובה לדעת השו"ע, אבל אם העיד על כך רק עד אחד, כיון שאסורה להנשא, ממילא לא נכלל מקרה זה בתקנת חז"ל בנאמנות של עד אחד "במקום עיגונא", וגם אין עד אחד נאמן לענין ממון, אין סיבה שתגבה את כתובתה. אמנם אם נשאת ממש על פי עד אחד שבעלה נפל למים שאין להם סוף, גם לדבריו גובה את כתובתה.

האם בעד אחד על מים שאין להם סוף אם נשאת תצא

אך לכאורה נראה כי דברי הבית שמואל והחלקת מחוקק אינם מוסכמים לדעת כל הפוסקים. דהנה לפני כן בסעיף לד נפסק בשו"ע, וז"ל:

"וכן האשה שהעיד לה אחר שטבע בעלה במים שאין להם סוף, ולא עלה ואבד זכרו ונשתכח שמו, הרי זו לא תנשא על עדות זו, כמו שנתבאר. (ואפילו התירוה בית דין ולא נשאת, לא תנשא) (ריב"ש סי' שעט), ואם נשאת לא תצא..."

וכך מבואר בשו"ע גם בסעיף לג, וז"ל:

"עד אחד אמר, ראיתי שמת במלחמה או במפולת או שנטבע בים הגדול ומת, וכיוצא בדברים אלו שרובם למיתה, אם אמר קברתיו, נאמן ותנשא על פיו. ואם לא אמר, קברתיו, לא תנשא, ואם נשאת לא תצא".

ובפתחי תשובה (שם ס"ק קלט) כתב, וז"ל:

"שהעיד לה עד אחד כו' ואם נשאת לא תצא, עיין בתשובת ברית אברהם סימן כא שכתב וז"ל, הנה מרגלא בפומייהו דהפוסקים ראשונים ואחרונים דבנטבע במים שאין להם סוף, יצאה האשה מאיסור דאורייתא, ולכאורה יש לדון, דיש לומר דזה דוקא היכא דאיכא ב' עדים על הטביעה, ושהו עד שתצא נפשו, אבל היכא דליכא רק עד אחד, יש לומר דבכהאי גוונא לא יצתה מאיסור דאורייתא.

ודבר זה תלוי בפלוגתת הראשונים ז"ל אי נאמנות עד אחד בעגונה הוא מדאורייתא, או רק מדרבנן (שכתבתי לעיל סעי' ג, בפת"ש סק"י"ג), ולדעת הסוברים דאינו רק מדרבנן משום תקנת עיגון או משום דהפקיעו הקידושין, אם כן במים שאין להם סוף דרצון חכמים היה דלא תנשא, ותו ליכא תקנת עיגון וגם לא הפקיעו הקידושין, ממילא הדרא לדין תורה דאין עד נאמן, דכמאן דליתא דמי כיון דליכא תקנת עיגון ולא הפקיעו הקידושין, ואף דברמב"ם ושו"ע סעיף לג וסעיף לד מפורש דגם בעד אחד שהעיד במים שאין להם סוף דניסת לא תצא, יש לומר דהרמב"ם לטעמיה דנאמנות עד אחד הוא מן התורה. והטור כתב, ניסת על ידי שהעידו עליו במים שאין להם סוף לא תצא, והיינו דסבירא ליה דנאמנות עד אחד הוא מדרבנן, ולכן דייק שהעידו עליו דהיינו שנים, אבל בעד אחד תצא (עיי"ש באות ה ובאות ז)".

הברית אברהם (המובא בפת"ש) מחדש כאן, כעין סברת הב"ש הנ"ל, כי על אף שאשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, כל איסורה להנשא הוא מחומרא דרבנן, ומהאי טעמא הדין הוא שבדיעבד אם כבר נשאת, לא תצא, מכל מקום לכאורה לדעת הסוברים שנאמנות עד אחד בעדות אשה, היא רק מדרבנן, אם כן במקרים בהם לא התירו חכמים לאשה להנשא, כגון בנפל למים שאין להם סוף, שם לא תיקנו חכמים נאמנות לעד אחד, ונמצא שאיסור האשה להנשא בכהאי גוונא הוא מדאורייתא, ואף אם כבר נשאת, תצא.

ולפי זה ביאר, שהשו"ע שנקט בסעיף לג ובסעיף לד שגם בטבע בפני עד אחד, אם נשאת לא תצא, היינו משום דאזיל בשיטת הרמב"ם שנאמנות עד אחד במיתת הבעל, היא מדאורייתא, אבל הטור שנוקט כסוברים שנאמנותו של העד אינה אלא מדרבנן, באמת נקט שאם נשאת לא תצא, רק אם העידו שני עדים על טביעת הבעל במים שאין להם סוף.

אך הביא הפת"ש שהברית אברהם בהמשך דבריו הוכיח שאין הדין כן, וז"ל:

"אך באמת זה אינו, דעל כרחך גם בעד אחד של הטביעה במים שאין להם סוף יצאתה מאיסור דאורייתא, דהא הך דינא דאם ניסת לא תצא יצא לנו מעובדא דחסא, והתם מיירי בכותי מסיח לפי תומו דאף גרע מעד אחד כשר".

הברית אברהם מוכיח שהדין הוא שגם בעד אחד אם נשאת לא תצא, שהרי כל מקור הדין שבטבע במים שאין להם סוף, הוא מהגמרא ביבמות (קכא, ב), וז"ל:

"ההוא דהוה קאמר ואזיל מאן איכא בי חסא, טבע חסא. אמר רב נחמן האלקים אכלו כוורי לחסא. מדיבוריה דרב נחמן (רש"י: דאמר אכלוה כוורי, ולא אמר מי יתן שיעלה וינצל, אזלא דביתהו ואינסבא), אזלא דביתהו דחסא ואינסבא, ולא אמרו לה ולא מידי. אמר רב אשי שמע מינה, הא דאמור רבנן מים שאין להם סוף, אשתו אסורה, הני מילי לכתחלה, אבל אי נסיב לא מפקינן לה מיניה".

הרי שמפורש בגמרא כי אפילו במקרה המדובר שם, כאשר כל המידע שטבע במים שאין להם סוף, הגיע מגוי אחד המסיח לפי תומו, מסיקה הגמרא שאם כבר הלכה האשה ונשאת, לא תצא. ואם כן נלמד בקל וחומר, שאם נשאת על פי עד אחד כשר, ודאי וודאי שלא תצא, ולא ניתן לתלות זאת במחלוקת הראשונים בטעם נאמנותו של עד אחד לעדות אשה. ולכן מסיק הפת"ש בשם הברית אברהם, וז"ל:

"ומעתה צריכין אנו לתרץ את קושייתינו, דאף דבמים שאין להם סוף לא שייך תקנת עיגונא, דהא רצון חכמים הוא דלא תנשא, מכל מקום כיון דעל כל פנים הוצרכו לתקן שיאומן דברי עד אחד בעדות אשה, או כותי מסיח לפי תומו, ממילא דברי העד מאומתין אצלינו כב' עדים כו'. והא דלכתחילה לא תנשא, לאו משום גריעותא דנאמנות העד כו', והאריך בזה. ובסוף התשובה כתב, שוב מצאתי בק"ע סימן רכט שכתב מאחר שיש כאן יהודי המעיד בטביעת מים שאין להם סוף, אם כן יצאה אשה זו מחזקת אשת איש דאורייתא כו', משמע גם בעד אחד יצתה מאיסור דאורייתא... עכ"ד.

והנה באמת גם בק"ע סימן רלה מבואר כן, עיי"ש, אך לא ידעתי מאי אולמא ליה הך דק"ע שהוא מדברי המב"י, יותר מדברי הרמב"ם ושו"ע שמפורש כן בדבריהם להדיא, והוא לקוח מתלמודן, כמו שכתב הוא ז"ל בעצמו מקודם. ועוד דגם זה משה האיש הוא המב"י ז"ל, לא ידענו אולי גם הוא סובר דעד אחד נאמן מן התורה...

[ועיין בתשובת חתם סופר סימן מח כתב שם דאף דבנדון דידיה לא הועד לפנינו שנפל למים אלא על ידי אינו יהודי המסיח לפי תומו, אם כן יש מקום לומר דעדיין לא יצתה האשה מאיסור דאורייתא, כיון דמן התורה אין ממש בעדותו כו', מכל מקום נראה דהא ליתא, על פי המבואר ברמב"ם סוף הלכות גירושין דמן התורה לא בעי עדות במלתא דעבידא לגלויי כו', ואם כן זכינו לדין דאינו יהודי מסיח לפי תומו נאמן מן התורה, ואתתא דא נפקית מאיסור דאורייתא עיי"ש. וגם עליו יש לתמוה דתלי תניא בדלא תניא, כי דבר זה דאינו יהודי מסיח לפי תומו נאמן מן התורה אינו דין ברור... אבל הדין שהוליד מזה דגם בכותי מסיח לפי תומו שנפל למים שאין להם סוף יצתה מאיסור תורה, הוא דין ברור בלי ספק, כדברי תשובת ברית אברהם הנ"ל, דכן מוכח בש"ס בעובדא דחסא, וכמו שכתב הרמב"ם סוף סעיף זה, ועל כרחך דלא תלי זה בזה כלל, כדברי הברית אברהם הנ"ל, דכיון שתיקנו חז"ל להאמין עד אחד או כותי מסיח לפי תומו בעדות אשה, ממילא דברי העד מאומתין אצלינו כו', וכן מבואר טעם זה בדברי א"י (הפנים מאירות) בתשובה שם (ח"ג סי' ב) והוא ברור].

נמצא שגם בעד אחד המעיד על מים שאין להם סוף, נאמן העד אחד לגמרי, והדין הוא כמו בהעידו על כך שני עדים, שמעיקר הדין ראוייה היא להנשא, אלא שמחומרא דאשת איש, החמירו שבמים שאין להם סוף, לא תנשא לכתחילה.

ולכאורה לפי דבריהם עולה, שגם בעד אחד על מים שאין להם סוף, מדינא מותרת האשה להנשא, וכיון שחל בה דין כשתנשאי לאחר, שוב זכאית היא גם לכתובתה, ודלא כדברי הח"מ והב"ש. וצ"ב.

בירור דעת הבית שמואל

אלא שבאמת דברי הב"ש בנקודה זו, לכאורה סותרים את עצמם מיניה וביה. שהרי כאמור הב"ש חילק

בין מקרה בו האשה נשאת כבר, שאז גובה כתובה כדברי הרשב"א, למקרה שלא נשאת, שאז חילק בין עד אחד לשני עדים, שאם העיד רק עד אחד, אין לה כתובה, כיון שבמים שאין להם סוף אסורה היא להנשא, אבל אם העידו שני עדים, אזי גובה היא את כתובתה למרות שלמעשה אסורה להנשא, וכמו שפסק ההגהות מרדכי.

הרי שהב"ש עצמו מודה שבמים שאין להם סוף, אפילו אם העיד רק עד אחד על כך, מכל מקום הדין הוא שאם נשאת לא תצא, ולכן אם כבר נשאת, גובה גם את הכתובה, כפי שפירש את דברי הרשב"א בכהאי גוונא. הרי שגם הב"ש סובר כמסקנת הברית אברהם והפת"ש, שגם במים שאין להם סוף, יש לעד אחד נאמנות גמורה, ולא אמרינן שכיון שבלאו הכי לא מתירים לה חכמים להנשא, לא נתנו בכלל נאמנות לעד אחד.

אלא שלמרות זאת חידש הב"ש, שבעד אחד על מים שאין להם סוף, אינה גובה כתובתה, בשונה ממקרה שהעידו שני עדים על מים שאין להם סוף, שאז גובה היא את הכתובה למרות שאסורה להנשא, כיון שמדינא הייתה מותרת, אלא שהחמירו עליה חכמים, ואם נשאת לא תצא. ודבריו אלו לכאורה צריכים עיון וביאור, במה שונה עדות עד אחד, מעדות שני עדים על טביעה במים שאין להם סוף, לענין הכתובה, הרי בשני המקרים אסורה להנשא, ומאידך בשניהם אם עברה ונשאת לא תצא, ואם כן למה בשני עדים גובה כתובה מייד, ובעד אחד, רק אם עברה ונשאת.

ונראה לבאר את דברי הב"ש כך, דהנה מצינו משמעות לתנאי הכתוב בכתובה כי חיובו תלוי בכשתנשאי לאחר, לשני הצדדים. מצד אחד יש בכך קולא לטובת האשה, שגם אם נשאת רק על פי עד אחד, למרות שעד אחד אינו נאמן לענין ממון (ולכן אין היורשים יורדים לנכסיו), מכל מקום כיון שהעד נאמן להתירה להנשא, ממילא גובה היא גם את הכתובה, מכח תנאי זה, המחייב את הכתובה מייד כאשר האשה מותרת להנשא לאחר. מאידך יש בדבר גם חומרא לאשה, כי גם במצבים בהם יש שני עדים, הנאמנים לענין ממון, מכל מקום אם האשה אסורה להנשא, ממילא גם אינה גובה את הכתובה, כיון שלא התקיים התנאי כשתנשאי לאחר.

ונראה כי הב"ש למד מדברי הרשב"א והגה"מ, כי לענין השאלה מה קורה כאשר האשה אסורה להנשא, אבל אם האשה עברה ונשאת הדין הוא שלא תצא, כגון במים שאין להם סוף, אזי בכהאי גוונא יש חילוק בין שני צדדים אלו. במצב כזה, אמנם אין כאן קיום גמור של התנאי כשתנשאי לאחר, ולא תוכל לגבות את הכתובה רק מכח תנאי זה, מכל מקום מאידך אם מדינא היה עליה לגבות את הכתובה, לא ימנע ממנה תנאי זה את הגביה, שכן סוף סוף יכולה היא להנשא, ואם נישאת לא תצא.

ולכן, כאשר שני עדים מעידים שבעלה טבע, ומדינא נאמנים שני עדים לכל דבר, אף לענין חיוב ממון (והיורשים יורדים לנכסיו), אלא שלדעת הראב"ד למרות שיש על כך עדות גמורה, מכל מקום כיון שאסרו עליה חכמים להנשא, אינה יכולה לגבות את הכתובה, בזה חלק ההגהות מרדכי, וחידש כי כיון שמדינא מותרת גם להנשא, אלא שהחמירו עליה משום איסור אשת איש, בכהאי גוונא עדיין גובה האשה את הכתובה, ואין הדבר נסתר מכח התנאי האמור בה, שגבייתה היא רק לכשתנשאי לאחר, משום שמדינא הייתה מותרת גם להנשא, והרי אם עברה ונשאת לא תצא, ולכן אין התנאי נסתר לגמרי, ואיננו מונע ממנה את גביית הכתובה.

אבל במקרה שיש לפנינו רק עד אחד, הרי מדינא אין עד אחד נאמן לענין ממון, ואין סיבה שתגבה את כתובתה, אלא שהתחדש שגם בעד אחד המעיד על מיתת הבעל, האשה גובה את הכתובה, למרות שלא התברר בעדות גמורה שהבעל מת, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, וכאן חידש הב"ש כי התנאי הזה יכול לזכות אותה בגביית הכתובה, רק אם הוא מתקיים במלואו, ובאמת מותרת לגמרי להנשא, אבל במים שאין להם סוף שאסורה היא להנשא, לא ניתן לחדש חיוב כתובה, למרות שלא ברור כי הבעל מת, רק מכח התנאי כשתנשאי לאחר, כאשר למעשה לא הותרה להנשא, ובכהאי גוונא רק אם אכן עברה ונשאת לאחר, והדין הוא שלא תצא, פסק הרשב"א כי רק אז אכן התקיים התנאי, והאשה גובה את כתובתה.

לשיטת הט"ז והלבוש בכל מקום שאם נשאת לא תצא, גובה כתובה

מנגד, נראה כי הט"ז חלק על הב"ש בנקודה זו ממש, ונקט שמדברי הרשב"א יש ללמוד כי כל מקרה בו אם נשאת לא תצא, נחשב כקיום התנאי לכשתנשאי לאחר, ולכן האשה גובה את הכתובה.

דהנה הט"ז (שם ס"ק מט) פסק כהשו"ע, וז"ל:

"אף על פי שאסורה לינשא, פירוש ואין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר וכו', מכל מקום כיון שאם ניסת לא תצא, שפיר קורא אני לכשתנשאי לאחר וכו', כן כתב הרשב"א וב"י מביאו, ואם כן בכל מקום שאם נשאת לא תצא דינא הכי".

והנה, מסקנת הט"ז על פי דין מים שאין להם סוף, מחודשת מאד. שכן לפי דבריו, הרחיב את דין גביית הכתובה האמור כאן, לכל מקרה של דין דרבנן שאם נשאת לא תצא. והרי במים שאין להם סוף יש טעם מיוחד, שזו חומרא רחוקה משום איסור אשת איש, שהרי רובא דרובא – רוב השכיח שמת, בניגוד לכל מקרה שאם נשאת לא תצא, שהוא איסור דרבנן גמור שלא תנשא, ואינו כחומרא רחוקה באשת איש, אלא איסור דרבנן מוחלט, אלא שדינו שאם נשאת, בדיעבד לא תצא, ובכהאי גוונא מנין שתגבה כתובתה, ואולי אינה נכללת בגדר כשתנשאי לאחר. וצ"ב.

אך לפי האמור, שיטת הט"ז היא כי כל מקרה בו אם נשאת לא תצא, הרי גם ללא שעברה ונשאת, יש באפשרותה להנשא, ודי בכך כדי לקיים את התנאי לכשתנשאי לאחר, ומייד גובה את כתובתה, ואין נפקא מינה וחילוק בין המקרים השונים וטעמיהם לענין זה.

וכך מבואר גם מתוך דברי הלבוש (סעי' לה, הובא גם לעיל), וז"ל:

"יש מי שאומר שאם נפל למים שאין להם סוף, אף על פי שהיא אסורה לינשא, היינו משום חומרת אשת איש, אבל לענין ממון מחזקינן ליה למת וגובה כתובתה, ואף על פי שאין יורשין יורדין לנחלה אלא על פי שני עדים, לענין כתובה ילפינן לה מספר כתובתה, דכתבינן לכשתנשא לאחר תיטול כתובתה, והכא כיון דקיימא לן אם נישאת לא תצא, קרינן ביה לכשתנשא לאחר כו".

הרי שנקט הלבוש, כי גם כאשר ישנו רק עד אחד, שאינו נאמן לענין ממון, מכל מקום בכל מקרה בו הדין הוא למעשה שאם נשאת לא תצא, נחשב הדבר כקיום התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה את כתובתה באופן מייד.

שיטת המהרשד"ם כט"ז והלבוש

כשיטתם משמע לכאורה גם בתשובת המהרשד"ם (אבן העזר סי' סז), שדן באשה שגוי סיפר שמת בעלה, ולא ברור אם הוא נחשב כמסיח לפי תומו, ודן המהרשד"ם אם למרות שלא נתיר את האשה להנשא, גובה את כתובתה, וז"ל:

"עוד נשאלתי על אשה שנעלם בעלה זה זמן רב שלא נודע מקומו איו, ונמצא איש אחד מעיד איך שאל מגוי אחד מה נעשה מהספינה פלונית, והשיב הגוי שנשברה הספינה והיו שם ג' יהודים, והזכיר פלוני בעל האשה הנזכר שגם הוא היה שם, ונטבע ופלטו הים ונקבר.

והנה החכם השלם כמוהר"ר בצלאל נר"ו כתב פסק בהתר האשה הזאת בפשיטות, ואני החותם לא נראו לי דבריו, ומכל מקום שאלו ממני אם תוכל אשתו לגבות כתובתה כדי לפרנס עצמה, מי אמרינן דדרשינן מספר כתובה לכשתנשאי תטלי כתובתיך, וכיון שלפי דעתי אינה יכולה להנשא, גם כן לא תטול כתובה, או דלמא ממונא מאיסורא לא ילפינן...

לשאלה השנית אני אומר, שעם היות אמת דלכאורה היה נראה לומר דכיון דקיימא לן אין כתובה נגבית מחיים, ולפי דעתי אשה זו אסורה לינשא כמו שכתבתי, הטעם ודאי שאנו חוששין שעדיין חי הוא, ואם כן היה לנו לקיים הדין שאין לגבות לאשה זו כתובה, אפילו שהוא ספק חי ספק מת, מספקא לא מפקינן ממונא אלא אדקאי קאי.

אלא שאני אומר שמכל מקום ראוי לצדד הדבר לאידך גיסא, ולומר דלא מפני שאנו אומרים שלא תנשא, מפני שיש לנו להחמיר באיסור אשת איש, מכל מקום לענין ממונא יש לנו להקל, ולמסור ממונא כתובתה בידה. ומצאתי סמך לזה כתב המרדכי בסוף יבמות, וז"ל: אם נפל למים שאין להם סוף על פי עדים נחתי יורשים לממון, דגבי ממונא אמרינן מית, וגבי איסור אמרינן דאסור לינשא ואחמור... עוד כתב הרשב"א אם לא היתה ראויה לינשא לכתחלה, אלא שאם נשאת לא תצא, אף היא גובה כתובתה, דשפיר קרינן ביה לכשתנשאי לאחר ולא תצא, וזה נראה לי, עד כאן. וגם (כ"י) יש חולקים, כדאי הוא הרשב"א לסמוך עליו. עוד תשובה במרדכי בכתובות בהג"ה עלה תק"ן, על איש שהניח אח קטן ואשתו מעוברת וילדה ומת הולד תוך ל' יום, והיא תובעת כתובתה... ומסיק התם דגובה כתובתה.

נמצינו למדין אף על גב דגבי איסור מחמירין, מכל מקום לגבי ממונא יכולים אנו להקל, ותגבה האשה כתובתה. גם בנידון דידן נמי יש לי לומר כן, דאף על גב דלדעתי יש לנו להחמיר שלא תנשא לכתחלה, מכל מקום תטול כתובתה, כיון דאין אנו אוסרין אותה מטעם ברור, אלא משום דאמרינן דשמא עדות זה לא הוי מסיח לפי תומו... די לנו להחמיר לענין איסורא, ולא להחמיר בממונא".

הרי משמע לכאורה כי לשיטת המהרשד"ם, גם בשאר מקומות בהם מחמירים באיסור אשת איש, וחוששים להתירה להנשא, ולמרות שמדובר רק בעד אחד, או אפילו על הסתמכות על גוי מסיח לפי תומו, ואין כאן ברור בשני עדים, המועיל להוציא ממון, מכל מקום כיון שהוא רק מחומרא דאשת איש, ומעיקר הדין היה נראה להתירה להנשא, ממילא גם גובה את כתובתה מכח תנאי הכתובה.

הרי כי לשיטתו, למרות שלמעשה מחמירים שלא תנשא, מכל מקום נחשב הדבר כקיום של התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה מכוחו את כתובתה.

הבית יעקב חילק בין עד אחד לשני עדים בדרך אחרת

אמנם הבית יעקב (סי' צג ס"א) ביאר את החילוק במים שאין להם סוף, בין עד אחד לשני עדים, בדרך אחרת, לפי דרכו המובאת לעיל, לחלק בין טובת האשה לחובתה, וז"ל:

"אלא לאחר מיתת הבעל, עיין ב"ש שכתב לחלק, דבנטבע במים שאין להם סוף, דאם יש לה שני עדים נוטלת כתובה, ובעד אחד אין נוטלת, עיי"ש. ולכאורה להרמב"ם דסבירא ליה דעד אחד במיתה דאורייתא נאמנת, אם כן קשה לחלק בין ב' עדים לעד אחד.

ולפי עניות דעתי נראה, דלפי מה שכתבתי בכתובות דף נג, דעיקר ההלכה דלא דרשינן מדרש כתובה רק לעילוי כחה ולא לגרע כחה, ולפי זה אתי שפיר, דבשני עדים שנטבע במים שאין להם סוף, דמדאורייתא אית לה כתובה, לא דרשינן מדרש כתובה לגרע כחה, וכן בעד אחד במיתה, אף דמדאורייתא אין עד אחד נאמן בממון, נוטלת כתובה מכח מדרש כתובה, מה שאין כן בעד אחד בטבע במים שאין להם סוף דמדאורייתא אין עד אחד נאמן בממון, ומכח מדרש כתובה גם כן אין לה, דהא אסורה להנשא, ועיין בחידושי לכתובות מה שכתבתי בזה, עיי"ש.

דבריו הם על פי שיטתו המוכתרת לעיל בחידושי למסכת כתובות (נג, א), שם כתב כי יש מקום לנקוט בהלכה כחילוק זה, כי אין מדייקים את התנאי האמור בכתובה כשתנשאי לאחר, אלא לטובת האשה, ולא לחובתה.

על פי זה ביאר, כי באמת כאשר האשה אסורה להנשא, אף שאם נשאת לא תצא, לא מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, ואף על פי כן בשני עדים המעידים על טביעה במים שאין להם סוף, גובה את כתובתה, כיון שמדאורייתא מותרת להנשא, ולא דורשים את לשון הכתובה כדי לגרע את כח האשה.

אך כאמור לעיל, דבריו הם שלא כדברי התוספות שם, שכתבו שחילוק זה יתכן רק אליבא דב"ה, ולא להלכה, וודאי שלא כדברי התוספות ביבמות (ק"ז, א) ושאר הראשונים, שחלקו לגמרי על תירוץ זה, ולא חילקו בין טובת האשה לחובתה, אפילו לדעת ב"ה.

זאת מלבד מה שהבאנו עוד לעיל, כי הבית יעקב עצמו בקטע הקודם, כתב כי מסברא יש לומר להפך מסברא זו, כי אדרבה יותר מסתבר לדייק את לשון הכתובה לטובת הבעל, שהוא המתחייב בשטר, מאשר לטובת האשה, וכפי שהבאנו לעיל סברא זו מדברי תוספות (כתובות פא, א) והראשונים.

שיטת רבים מהפוסקים, כהראב"ד

והנה, הבאר היטב (שם ס"ק ק') כתב על דברי השו"ע האמורים בהם פסק שבמים שאין להם סוף האשה גובה את כתובתה, וז"ל:

"עין ב"ש שהעלה אם העידו ב' עדים דנטבע במים שאין להם סוף, גובה כתובתה, אף אם לא נשאת עדיין. אבל אם יש לה עד אחד, גובה כתובתה דוקא אם נשאת כבר, אבל אם לא נשאת לא, עיי"ש.

ודבריו אינם עולה יפה לפי מה שביאר הכנה"ג דף פח עמוד ב סעיף תקד, חדא שהרב ב"ש מחליט שהרשב"א איירי בנשאת כבר, זה אינו מוכרח כמבואר בכנה"ג שם. ועוד שכתב הב"ש דהראב"ד חולק על דין זה, קשה לדבריו דאיירי הרשב"א דוקא בנשאת, אם כן לא פליג עליו הראב"ד, דיש לומר דהראב"ד איירי בלא נשאת כמבואר כל זה בכנה"ג שם.

ובדף מט עמוד א העלה הכנה"ג שרוב פוסקים סבירא להו דאינה גובה כתובתה, וחולקים על יש אומרים אלו..."

הכנה"ג (הגב"י אות תקכז) אכן האריך להביא מדברי הפוסקים שחולקים על הכרעת השו"ע, ופוסקים כדעת הראב"ד, שכיון שאסורה להנשא, אינה גובה את כתובתה, וז"ל:

"כתוב בהגהות מרדכי דכתובות כו' נפל למים שאין להם סוף גובה כתובתה כו'. נ"ב: אמר המאסף: נראה מדברי הרב המחבר ז"ל שכן הלכה. וכן בספרו הקצר (השו"ע) לא הזכיר אלא סברת יש מי שאומר שגובה כתובתה, ואף על פי שהזכירו בלשון יש מי שאומר, כיון דלא הזכיר בפירוש הסברא האחרת, נראה שדעתו לומר שגובה כתובתה. וכן כתב הרשד"ם בחלק אהע"ז סימן סז.

ואני תמיה איך נתעלם מעיניהם דברי הראב"ד ז"ל בהשגות פרק ז מהלכות נחלות, שכתב שאינה גובה כתובתה, שאין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב לכי. וכתב הרב המגיד ז"ל שם שאף הרמב"ם מודה בזה. וכן נראה מדברי הר"ן ז"ל בפרק ג דכתובות. וכיון דהרמב"ם והראב"ד והרב המגיד והר"ן ז"ל סבירא להו שאינה גובה כתובתה, למה נט[ת]ה דעתם לפסוק כמאן דאמר דגובה כתובתה, לפחות היה להם להביא סברתם ולבאר אי סבירא להו כוותייהו או לא.

והר"ם מטרנאני ז"ל בחלק ב סימן קנד כתב, **וכהרמב"ם ז"ל דנין אנו בכל גלילות האלו, והרב המגיד שמפרש דבריו, שכתב שמודה הרמב"ם שאינה גובה כתובתה, והכי נקטינן. ע"כ. וכן כתב בחלק ג סוף סימן א, וכן כתב מהר"א גאליקו ז"ל בתשובה כת"י סימן קלז, וכן הוא הסכמת הרש"ך ז"ל חלק ג סימן קיו. אבל תמהני עליו איך לא כתב דהגהות מרדכי חלוק על זה. שוב נדפסו תשובות מהרח"ש, וראיתי בקונטרס עיגונא דאיתתא, הקשה על הרשד"ם מה שהקשה עליו ועל הרב המחבר. ובספר מקור ברוך סימן יא, נראה מדבריו דאינה גובה כתובתה".**

כך גם כתב בספר מראות הצובאות (שם ס"ק קלט), וז"ל:

"יש מי שאומר שאם נפל למים שאין להם סוף וכו'... בדין הכתובה, הרמב"ם והראב"ד ושאר פוסקים חולקים, וסוברים שאינה גובה כתובה, כל שאין יכולה להנשא לכתחילה, וכן פסק הרח"ש בקונטרס (דף סא), ויתבאר עוד בסעיף מג".

סיכום השיטות בגביית הכתובה במים שאין להם סוף

לסיכום, השיטות לענין גביית הכתובה, כאשר הבעל נפל למים שאין להם סוף:

- א. לדעת השו"ע (וביאור הגר"א) האשה גובה כתובה, ומשמע שכך הדין אפילו בעד אחד.
- ב. לדעת הלבוש והט"ז, כך הדין בכל מקרה שהדין הוא שאם נשאת לא תצא.
- ג. לדעת הח"מ, הב"ש והבית יעקב, בשני עדים גובה את הכתובה מייד, ובעד אחד רק אם נשאת.
- ד. לדעת הבה"ט וכנה"ג בשם רוב הפוסקים, אינה גובה כלל.

לא תנשא משום לזות שפתים, אם גובה כתובתה

בשו"ע אבהע"ז (סי' יז סעי' לז) נפסק:

"בא עד אחד והעיד שמת בעלה, והתירוה לינשא על פיו, ואחר כך בא עד אחד והכחיש את הראשון, ואמר לא מת, הרי זה לא תצא מהיתירה, ותנשא. שעד אחד נאמן בעדות אשה כשני עדים בשאר עדויות, ואין דבריו של אחד במקום שנים. (מיהו משום לזות שפתים לא תנשא) (טור)".

והנה בספר שב שמעתתא (שמעתתא ז פרק ג) כתב דבכהאי גוונא של לזות שפתים, כיון שאסורה להנשא לכתחילה, גם אינה גובה כתובה, וז"ל:

"... דאפילו בהתירוה לינשא משמע בפרק ב דכתובות (כב, ב) **דלכתחלה לא תנשא כל שבא עד אחד להכחיש**, ועיי"ש בתוספות ד"ה משום דהתירוה לינשא לא תצא מהתירה הראשון, היינו לענין דלא תצא אם נשאת, אבל לכתחלה לא תנשא משום הסר ממך עקשות פה, וכן כתב הטור אה"ע סימן יז והרמ"א שם סעיף לז, **וכל היכא דלכתחילה לא תנשא, אינה גובה כתובתה לדעת הרמב"ם והראב"ד** (פ"ז מנחלות ה"ג), **ומשום דלא קרינן ביה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי**, ועיין ב"ש ס"ק קז...

ואפילו לדעת הגהת מרדכי (כתובות ס"י שח) **ודעת הש"ע סימן יז סעיף לה דגובה כתובתה במים שאין להם סוף**, אף על גב דלכתחלה לא תנשא, **כבר כתבו בחלקת מחוקק ס"ק סה ובית שמואל שם, דוקא כשיש שני עדים על זה שנפל למים שאין להם סוף, דבממון לא סמכינן על עד אחד**, עיי"ש בדבריהם, **והכא ליכא שני עדים אלא על פיה, דאין האחין יורדין לנחלה, ומה שגובה כתובתה אינו אלא משום תנאי כתובה לכשתנשאי לאחר, והיכא דלכתחלה לא תנשא ליכא תנאי כתובה**".

לדברי הש"ש אפילו לדעת הסוברים שבמים שאין להם סוף גובה כתובתה, מכל מקום לפי הח"מ והב"ש שחילקו בין עד אחד לשני עדים, כיון שבעד אחד גובים כתובה רק מכח תנאי הכתובה לכשתנשאי לאחר, וכאשר אסורה להנשא לכתחילה, לא מתקיים תנאי זה, אם כן גם כאן שאסורה לכתחילה להנשא, לא תגבה את כתובתה על פי עד אחד.

אמנם רבי עקיבא איגר בהגהותיו שם (ס"ק מח) הביא את דברי הש"ש וחלק עליהם, וז"ל:

"ולענין כתובה לכאורה אינה גובה, דדמי לעד אחד דמעיד שנטבע במים שאין להם סוף, עיין ח"מ ס"ק סה וב"ש ס"ק קז, וכן כתב שב שמעתתא. אבל לעניות דעתי אינו דומה, דהתם לפי האמת חיישינן דחי. אבל הכא דאנן דנין לודאי מת, ורק משום לזות שפתים לא תנשא, יש לומר דגובה כתובתה".

לדעת רעק"א, כאן יודו כולי עלמא שגובה את כתובתה, כיון שאין עליה שום איסור מדינא להנשא, אלא כל האיסור הוא לכתחילה בעלמא, משום "הסר ממך לזות שפתים", כמו שהביא הטור שם, ובכחאי גוונא ודאי מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה את כתובתה.

יתכן לומר כי מחלוקתם תלויה במה שנחלקו הפוסקים בגדרו של איסור זה. החלקת מחוקק (ס"ק סו) כתב כי אין זה איסור גמור, וז"ל:

"מיהו משום לזות שפתיים לא תנשא, מלשון הרא"ש משמע דאין בזה איסור רק דעצה טובה היא שלא תנשא, ומיהו הרמב"ם השמיט עצה זו, וכתב בכס"מ הטעם דלא איתמר בגמרא הכי אלא לאוקימתא דאביי, אבל לאוקימתא דרבא לא צריכא למימר הכי".

הרי כי לדעת הח"מ מדברי הרא"ש משמע שאין זה איסור, אלא עצה טובה בעלמא.

לעומתו הביא הב"ש (ס"ק קי) כי מדברי התוספות משמע שהוא איסור גמור מדרבנן, וז"ל:

"משום לזות שפתים. כן הוא בש"ס פרק ב דכתובות (כב, ב), אלא הרמב"ם סבירא ליה לפי אוקימתא דרבא שם נדחה זאת, עיין בכס"מ ובדק הבית, והנה בתוספות שם מבואר אפילו אם התירוה, מכל מקום איכא איסור גמור להנשא, אלא ההיתר מהני דלא תצא אם נשאת..."

מעשה יש מקום לומר, כי שיטת הש"ש נאמרה על פי דברי התוספות (שהזכיר שם), מהם נראה כי הוא איסור גמור, אלא שבדיעבד לא תצא, ולכן דימה את דינה למים שאין להם סוף, שגם שם אסורה להנשא ואם נשאת לא תצא, ואילו שיטת רעק"א נאמרה על פי משמעות הרא"ש ודברי הח"מ, שאין זה איסור

גמור, ולכן נקט שכאן ודאי האשה גובה את כתובתה.

אך נראה לומר כי אין הכרח לתלות את הדברים זה בזה, ויתכן כי שיטת רעק"א נאמרה אליבא דכולי עלמא, כי אף אם הוא איסור גמור מדרבנן, מכל מקום מפורש בגמרא שם שטעמו הוא משום הפסוק (משלי ד, כד) "הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך", ועל כן גם אם הוא איסור גמור מדרבנן, מכל מקום הוא איסור חיצוני, ואינו מהווה חסרון בעצם התר הנישואין, המהווה את התנאי כשתנשאי לאחר.

ובמיוחד לאור האמור לעיל (לגבי איסור קטלנית, ועוד), כיון שהאיסור החיצוני אינו מחמת שעדיין אגודה באמת בבעלה, אפילו מחמת חשש בעלמא, כעין דין מים שאין להם סוף, אלא רק בגלל מה שיאמרו ויוציאו לזות שפתים, אך לא משום שבאמת אגודה בבעלה אפילו מחמת חומרא רחוקה.

אשה הזקוקה לחליצה מספק, האם גובה כתובה טרם החליצה

הנידון השלישי שהוזכר בדברי הדרכ"מ והפוסקים, באשר לשאלה האם גביית הכתובה תיתכן גם לפני שהאשה הותרה להנשא, הוא בענין אשה הזקוקה ליבם, אך מדינא עליו לחלוץ לה ולא לייבם, האם גובה את כתובתה.

בשולחן ערוך אבהע"ז (סי' קסה סעי' ד) נפסק, וז"ל:

"כל יבמה שדינה שתחלוץ ולא תתייבם, הרי זו נוטלת כתובתה (ושמין לה בגדים כמו לאלמנה) (ריב"ש סי' שכ). וכן אם היה יבמה מוכה שחין או שאר מומי אנשים שנתבארו בסימן קנד, חולץ לה ונוטלת כתובתה. ואפילו היו המומין ההם בבעלה, יכולה היא לומר, לאחיד הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל. הגה, והוא הדין למאן דאמר מצות חליצה קודמת, אף על פי שאין כופין אותו לחלוץ, צריך ליתן לה כתובתה מיד, שהרי דינה כחלוצה (תשובת ר"ד כהן)".

ויש להבין מדוע במקרים אלו היבמה מקבלת את כתובתה, הרי עדיין הינה זקוקה לגמרי, ואסורה להנשא משום שאגודה היא בבעלה, וכיצד מתקיים בה לכשתנשאי לאחר.

והנה הדרכי משה בסימן צג (אות א) כתב בזה"ל:

"ומשמע דאפילו אינה עדיין מותרת לינשא, אפילו הכי יש לה כתובה מיד, וכן כתב הרשב"א בתשובה (חלק א) סימן תשה, דאשה הצריכה חליצה מספק ועדיין אגידא ביה, מכל מקום גובה כתובתה, וכן כתב הגהות מרדכי דכתובות (סי' שח), ואפילו נפל בעלה למים שאין להן סוף דאסורה להנשא, אפילו הכי גובה כתובתה, וכן כתב הגהות אלפסי (שלטי גיבורים) פרק האשה (כתובות לט, א מדפי הרי"ף אות ה) לענין מינקת, וכן הוא במגיד משנה פרק יח דאישות (ה"ה)".

בדומה לכך מצינו עוד ברמ"א בסימן קס (סעי' ג) שפסק, וז"ל:

"ילדה ספק נפל, שדינה לחלוץ ולא להתייבם, כמו שנתבאר לעיל סימן קנו, נוטלת כתובתה מיד (הגהות מרדכי)".

וגם כאן צריך ביאור, כיון שהיא ספק זקוקה לחליצה, ומספק אגודה היא בבעלה, ולכן אסורה להנשא לאחר בלא חליצה, כיצד מתקיים בה לכשתנשאי לאחר.

והבית שמואל שם (סק"ו) באר בטעם הדין וז"ל:

"נוטלת כתובתה מיד, אף על גב דאסורה להנשא, מכל מקום נוטלת כתובה, כמו נטבע במים שאין להם סוף, דאזלינן בתר הרוב דרוב נשי ילדו ולד מעליא".

ובביאור הגר"א שם (סק"י) הרחיב לבאר בטעם זה, וז"ל:

"ילדה כו', אף על גב דבזקוקה ליבם אמרינן כתובות פא, א ואי משום כתובה לא כו', מכל מקום כאן הלך אחר רוב נשים דרובא ולד מעליא ילדן, כמו שכתוב בסימן קנו סעיף ד וסעיף ה, ולענין ממון הלך אחר רובא דשכיח, וכמו שכתוב בסימן יז סעיף לה".

ועדיין הדבר צריך ביאור, שהרי גם אם מדין רוב תולים כי אכן מת בעלה, סוף סוף הרי חיוב הכתובה אינו תלוי רק במיתת הבעל, כי אם בקיום התנאי הנאמר בכתובה, כי רק לכשתנשאי לאחר תיטלי מה שכתוב ליכי, ואם כן אם החמירו חכמים שלא תנשא לאחר, ממילא גם לא תגבה את כתובתה.

שני טעמים לדין זה

והנה הישועות יעקב (הארוך שם סק"ג) כתב בזה, וז"ל:

"ילדה ספק נפל, האחרונים דימו דבר זה למים שאין להם סוף דנוטלת כתובתה, ושם בסימן יז הביא השו"ע דבר זה בשם יש מי שאומר, וכאן סתם בפשיטות, משום דכאן כתובתה על נכסי בעלה הראשון, רק היכי דמתיבמת אינה נוטלת כתובתה, אבל היכי שאינו רשאי ליבם, נוטלת מה שמגיע לה מנכסי בעלה, וזה פשוט".

כך כתב גם הבית מאיר שם (סעי' ג), וז"ל:

"הג"ה ילדה ספק נפל כו' נוטלת כתובתה מיד, כתב ב"ש אף על גב דאסורה וכו', רצה לומר ואם כן יש לומר הואיל ולא קרינן לכשתנשא לאחר וכו' לא תטול כתובתה, לזה מביא ראיה ממים שאין להם סוף, ומסיים שם בהג"מ, ועוד הכא בלא זה כיון דאינה עומדת להתייבם הואיל ואינו רשאי, מדוע לא תטול כתובה מיד, הא לא קם תחת אחיו לנחלה, ועיי"ש, וכן איתא סימן קסג סעיף א, וכבר איתא נמי סימן קסה סעיף ד, כל יבמה שתחלוץ ולא תתיבם הרי זו נוטלת כתובה".

הרי שפירשו בזה הפוסקים שני טעמים, הטעם האחד הוא על פי מה שמצינו בסימן יז (סעיף לה) שגם כשאסורה להנשא בפועל, כמו שמצינו בנפל למים שאין להם סוף, שעל אף שלמעשה מחמירים ואוסרים עליה להנשא, מכל מקום האשה נוטלת את כתובתה, וכפי שדימו לשם הב"ש ושאר הפוסקים.

ונראה מדבריהם, כפי שנתבאר גם לעיל, כי במים שאין להם סוף, כיון שמדין רוב מוכרע הדבר שמת בעלה, ומדינא מותרת היא להנשא, אלא שהחמירו עליה חכמים, הרי כל חומרתם נאמרה רק לענין נישואין, אבל לא לענין גביית הכתובה, ולענין דיני הכתובה נחשב הדבר כקיום התנאי לכשתנשאי לאחר, כיון שמעיקר הדין מותרת להנשא, וגם למעשה לאחר תקנת חכמים, מכל מקום אם עברה ונשאת לא תצא.

ועוד הוסיפו טעם נוסף, שמחמתו כאן מודים כולי עלמא שנוטלת כתובתה, בשונה ממים שאין להם סוף ששם הובא דין זה בשו"ע רק כיש אומרים (וכאמור, נחלקו בו הראשונים), משום שכל הסיבה שכאשר האשה זקוקה לייבום אינה נוטלת כתובה, היא משום שאם היבם ייבם אותה, נחשב כממשיך את אישות המת, ולכן כאשר מדינא אסור לו ליבם אותה, שפיר נוטלת את כתובתה.

נמצא שמתבארים כאן בדברי הפוסקים שני טעמים. הטעם הראשון הוא כיון שיש רוב שכיח שעל פיו מוציאים ממון, גם בספק נפל וגם במים שאין להם סוף. וטעם נוסף, כיון שאינה עומדת לייבום, וכפי

שיבואר להלן.

ובאמת כדבריהם מבואר בדברי הגהות מרדכי (כתובות רמז שח) שהוא מקור דין זה, וז"ל:

"על ששאלתם, ראובן הלך לעולמו בלא בנים והניח [אח] קטן ואשה מעוברת, ואחר פטירתו ילדה ומת הולד תוך שלשים יום, והיא תובעת מזונות ממה שהכניסה. **ועוד טוענת כיון שאין יכול ליבם כשיגדיל, דשמא בן קיימא ילדה**, שיפקידו נכסי בעלה ביד איש נאמן עד שיגדיל ויחלוץ, או אם ימות שתגבה כתובתה..."

תשובה... אבל זאת נראה לי שנוטלת כתובתה לאלתר, דאזלינן בתר רוב המצוי בזה, ורוב נשים ולד מעליא ילדן, ונמצא הגיע עתה לגבות כתובתה. ואין להקשות לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, דאטו אשה שנפל בעלה למים שאין להם סוף, וכי לא תגבה כתובתה לעולם... דבמים שאין להם סוף ודאי מגבין כתובה ומחלקין הנחלה ליורשין, ונידון זה דומה למים שאין להם סוף, שרבינו יצחק הקשה על ההיא דמת הולד תוך ל' יום חולצת, דאמאי לא אזלינן בתר רובא, ורובא ולד מעליא ילדן, ותירץ דחיישינן למיעוט כזה כמו מים שאין להם סוף, אלמא דמיא ליה, ומה דחמיין דרבנן דדמיין, חדא היא...

ועוד דל מהכא כל זה, למה לא תגבה זו כתובתה, הלא יבם זה אינו רשאי ליבם, ואם כן אינו עומד במקום אחיו לירד לנכסים, ואין דינו כשאר יבמין, על כן נראה לי כדפירשנו".

הרי שבדברי ההגהות מפורש כדברי האחרונים, שבאשה זו שמספק זקוקה היא לחליצת היבם, יש שני טעמים לגבות כתובה, הטעם הראשון הוא משום הדימוי למי שטבע בעלה במים שאין להם סוף, שם מוכח כי למרות שבפועל אינה מותרת להנשא, מכל מקום כיון שמדינא היה מן הראוי לסמוך על הרוב ולהתירה להנשא, די בכך כדי לחייב את הכתובה, ונחשב הדבר כקיום התנאי של כשתנשאי לאחר, למרות שבפועל החמירו חכמים שלא תנשא.

וטעמו השני הוא אף בלי כל זה, משום שכיון שברור שאין היבם יכול ליבם אותה, הגיע זמנה לגבות כתובתה, וכיונתו כנראה כעין דברי הישועות יעקב והבית מאיר, שכל הסיבה שאשה הזקוקה ליבום אינה גובה את כתובתה, הוא משום שעל הצד שעתידיה היא להתייבם, נחשב היבם כממשיך את אישות בעלה הראשון, ולכן כאשר אינו יכול ליבם אלא רק לחלוץ, אין סיבה שלא תגבה את כתובתה, וכפי שיבואר מייד בסמוך.

קיום לכשתנשאי לאחר באשה הזקוקה ליבום

אלא שלא ביארו הפוסקים בטעם השני, כיצד מתיישב דין זה עם הכלל הנקוט בידינו, כי חיוב הכתובה הוא כאמור רק לכשתנשאי לאחר, ואם האשה זקוקה ליבום או לחליצה, וכל זמן שלא חלצה אסורה היא להנשא לאחר, ואיסור זה הוא מחמת זיקת בעלה הראשון, כיצד ניתן לחייב את כתובתה.

והנה, מקור הדברים וטעמם נרמז בתוך דברי הערוך השולחן (סי' קסה סעי' כא), וז"ל:

"כל יבמה שדינה שתחלוץ ולא תתייבם הרי זו נוטלת כתובתה... וכן הדין למאן דסבירא ליה מצות חליצה קודמת, שאין מניחין לייבם, והוא אינו רוצה בחליצה רק ביבום, ובאופן שאין כופין אותו לחלוץ כמו שנתבאר, מכל מקום צריך ליתן לה כתובתה מיד, שהרי דינה כחלוצה כיון שאין העיכוב ממנה, ואינו יכול לומר הרי לא ניתנה כתובה לגבות מחיים (כתובות פא, א), ואני עומד במקום בעל שהייתי מצפה לה לכונסה (רש"י) וכשלא כנסתיה לא אתן לה הכתובה, דמה חטאת, הרי אנו אין מניחין לו לייבמה, ואם גם שאין אנו כופין אותו לחלוץ מכל מקום במה תפסיד כתובה".

הערוך השולחן בשאלתו, לא שאל מכח הכלל דבעינן לכשתנשאי לאחר, אלא מכח דברי רש"י בכתובות (פא, א), שכיון שהיבם מצפה לכונסה ולעמוד במקום אחיו המת, נחשב כאילו הבעל עדיין חי, ולא ניתנה כתובה ליגבות מחיים.

דברי רש"י נאמרו בסוגיא בכתובות (פא, א) שהובאה לעיל, שדנה בשומרת יבם שמתה, ובתוך הדברים מובאת קושיית רבא בזה"ל:

"... אמר ליה, הכי קא אמינא אח אני יורש, את אשתו אין אני קובר, ואי משום כתובה, לא ניתנה כתובה לגבות מחיים".

ופירש רש"י, וז"ל:

"לגבות מחיים, כל זמן שהבעל חי, ואני במקום בעל עומד, שהייתי מצפה לכונסה".

והנה בהמשך הסוגיא שם, ממשיכה הגמרא ודנה בזה"ל:

"והא בעינן כשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, וליכא. אמר רב אשי, יבם נמי כאחר דמי".

ופירש רש"י, וז"ל:

"יבם נמי כאחר דמי, וכיון שהתירתה מיתת הבעל לינשא ליבם, מאותה שעה זכתה בנכסים".

הרי שלמסקנת הגמרא, אין להפסיד את הכתובה משומרת יבם מכח התנאי של לכשתנשאי לאחר, משום שתנאי זה שפיר מתקיים מיד במיתת הבעל, כשהותרה להנשא לאחרים, ואין נפקא מינה אם האחר הוא אדם זר לגמרי, או היבם, דסוף סוף הותרה להנשא לאחר, ולכן כל עיכוב הכתובה בשומרת יבם הוא מכח טענת היבם כי על הצד שהוא עתיד ליבם אותה, הרי יחשב כקם תחת אחיו, וממשיך את אישות המת במקומו, ולא ניתנה כתובה לגבות מחיים.

על פי זה מובנים היטב דברי ההגהות מרדכי והפוסקים שהבאנו, כי כאשר מספק אסור היבם לייבם אותה, וברור שאינו יכול להמשיך את אישות המת, זוכה האשה מייד בכתובתה, כיון שמיידי במיתת בעלה מתקיים בה התנאי לכשתנשאי לאחר, ואין נפקא מינה למי עתידה היא להנשא.

במצב כזה שהאישות של בעלה אינה ממשיכה ליבם, כיון שגדר זה הוא רק אם היבם ראוי ליבמה למעשה, ומשכך, מתברר כי אישות הבעל אינה קיימת סופית, והוא בבחינת מת, ואם כן אינה אגודה בבעלה כלל, אלא שעדיין היא אסורה להנשא מסיבה חיצונית, כיון שיש יבם וצריכה ממנו חליצה, אך היבם אינו בגדר ממשיך אישותו וחיוו של בעלה, ובכהאי גוונא שיש בעיה חיצונית המונעת ממנה בפועל להנשא, הרי כבר ביארנו בקטלנית ועקרה ודומיהן שהאשה זכאית לכתובתה.

כאשר ידוע שאינו עתיד לייבם

והנה הבאר היטב (סי' קס"ד) הוסיף להביא חידוש נוסף בשם המב"ט, כי גם כאשר אין היבמה אסורה על היבם, מכל מקום אם ברור הדבר שלמעשה אינו עתיד לייבם אותה, גם אז זוכה היא בכתובה באופן מיידי, וז"ל:

"וכן נמי כשנפלה לפני יבם קטן, אם ידוע שכשיגדיל לא ייבם אותה, גובה כתובתה מעתה, הרמ"ט חלק א סימן קלג, ועיין כנה"ג".

וכך כתב שם בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' קלג, ודלא ככנה"ג באות כה, שהעתיק רק את תחילת דבריו), וז"ל:

"... יבמה שנפלה לפני יבם קטן... לענין כתובתה הוא פשוט, שאינה יכולה לגבות כתובתה עד שתפטר מן היבם...

עוד מצאתי בהגהות הר"י ז"ל פרק האשה שכתב רבינו ישעיה ז"ל שאם נתן לה היבם גט ופסלה עליו, או שנפסלה עליו בענין אחר, אף על פי שצריכה עדיין להפטר ממנו בחליצה, הואיל ואינה ראויה לו, גובה כתובתה מנכסי בעלה.

והשתא בנידון דידן שהוא ידוע שזה היבם לא ייבם, שהוא בן ד' שנים, וכשיהיה הוא בן י"ג תהיה היא בת מ' ויותר, ופשיטא שיתנו לו בית דין עצה ההוגנת לו שיחלוץ לה, ובכמו זה כתב הרא"ש ז"ל בתשובה שיכולים להטעותו ולכפות אותו גם כן, ואם כן בנידון דידן כיון שהוא ידוע שיחלוץ לה כשיגדל, תוכל לגבות כתובתה מעתה, לדעת רבינו ישעיה מטרנא ז"ל...

ואחר כך מצאתי גם כן, תשובה לה"ר שמעון בר צמח, שיש בתשובת הגאונים, וכתוב בה שכשהיבם הוא ילד והיא גדולה כופין אותו לחלוץ, וכיון שכופין אחר כך, גובה מעתה כתובתה כמו שכתבתי, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל פרק ב מהלכות יבם וחליצה".

הרי כי המבי"ט למד מדברי השלטי גיבורים, כי בכל מקרה שהדבר ידוע בוודאות שהיבם אינו עתיד לייבם אותה, גובה האשה את כתובתה באופן מיידי.

המבי"ט לא פירש את טעם הדבר, אולם נראה כי הדברים יתבארו על פי דברי הישוע"י והב"מ שהבאנו, כי כל הטעם שאשה שזקוקה ליבום אינה גובה את הכתובה, הוא משום שאם היבם ייבם אותה, יחשב כממשיך את אישות המת, ו"לא ניתנה כתובה לגבות מחיים", כפי שהביא הערוה"ש מדברי הגמרא ורש"י בכתובות (פא, א), ולכן בכל מקרה שעל פי הדין לא יוכל היבם לייבם אותה, או שבמציאות ברור שהוא לא ייבמה אותה בשל הבדל הגילאים, או אז גובה האשה את כתובתה מיידי.

מצינו עוד מקרה נוסף, בו האשה גובה כתובה, למרות שזקוקה ליבום או חליצה, מחמת שבפועל לא יוכל ליבם, בדברי מהר"א ששון (תורת אמת סי' כט), וז"ל:

"... וכיון שהיא חולצת ולא מתיבמת, פשיטא לן דנוטלת כתובתה נדוניה ותוספת וכמו שכתבנו בשם המרדכי ז"ל מטעמא דאינו יכול ליבם. וכן ראיתי לרבנים הנזכרים ז"ל בספריהם שעשו מעשה בכיוצא בנדון כזה שגבתה היבמה הכל כמבואר בספריהם...

וכל שכן וקל וחומר, אם כתוב בכתובה הנזכרת התנאי הנהוג לכתוב בכתובות שלנו, שנשבע (היבם, כנראה, ע"י שו"ת מהר"י בי רב ס"יב) לחלוץ, שהרי אינו יכול ליבם אותה, אף על פי שהיתה ראויה לו ליבום. וכמו שכתבתי בזה פעם ופעמים".

הרי שגם אם האשה מדינא ראויה ליבום, מכל מקום אם נשבע היבם לחלוץ לה, נמצא שבפועל אין לו אפשרות לייבם, האשה גובה את הכתובה מיידי.

נטבע במשאל"ס ואשתו זקוקה לייבום האם גובה כתובה

אמנם במקרה שהבעל טבע במים שאין להם סוף, והניח אשה הזקוקה ליבום, על אף שלמעשה אינה יכולה להתיבם, שהרי בטבע במים שאין להם סוף אסרו חכמים על אשתו להנשא, כתב בספר שארית

יעקב (להר"י יוטס, סוף סי' ג) הובא באוצה"פ (סי' יז ס"ק רצז אות ז) בזה"ל:

"בנטבע במים שאין להם סוף והניח אשתו זקוקה ליבום, אז אינה גובה כתובתה בממה נפשך, דאי לא מת אין לה כתובה, ואף אם מת לית לה כתובה קודם החליצה, ואף דבילדה

ספק נפל, וכן בזקוקה ליבוס קטן, גובה הכתובה, שאני התם דאסור לה להתייבם (בספק נפל) ובודאי תחלוץ (בזקוקה לקטן), אבל הכא, דלמא תתוודע לנו מיתתו על ידי עדים, ותתייבם". לדבריו, על אף שכאמור לעיל, בדרך כלל אשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, גובה כתובתה, מכל מקום אם יש לה יבם שזקוקה לו, אינה גובה כתובה, שהרי ממה נפשך, אם בעלה חי, ודאי שעדיין אין לה כתובה, ואם בעלה מת, הרי שהיא זקוקה ליבוס וגם אז אין לה כתובה, ואף שלמעשה אסורה היא להתייבם, והרי כאמור כל יבמה שלמעשה דינה שלא להתייבם גובה כתובה, היינו רק כאשר ברור הדבר שלא תתייבם, אבל כאן שכנראה בעלה מת, ושמה ימצאו עדים שיעידו על כך, ואז תוכל להתייבם, לכן אינה יכולה לגבות כעת את הכתובה.

האם גם תוספת כתובה תלויה בתנאי "לכשתנשאי לאחר"

עד כאן הארכנו בדיני התנאי לכשתנשאי לאחר, מתי גובה את הכתובה מכח תנאי זה, ומתי האשה מעוכבת מגביית כתובתה בגללו, ויש לברר האם כל דינים אלו שנאמרו מכח לשון זו שתקנו חכמים בתנאי הכתובה, נוהגים גם בתוספת הכתובה, או רק בעיקרה.

והנה לענין אשה שאמרה לבעלה גרשתני, כתב הרמב"ם (אישות פרק טז הלכה כו), וז"ל:

"האשה שאמרה לבעלה גירשתני נאמנת, שאינה מעיזה פניה בפני בעלה, לפיכך האשה שהוציאה שטר כתובה ואין עמה גט, ואמרה לבעלה גירשתני ואבד גיטי, תן לי כתובתי, והוא אומר לא גירשתך, חייב ליתן לה עיקר כתובה, אבל אינו נותן התוספת עד שתביא ראיה שגירש, או שיצא גט עם הכתובה מתחת ידה".

הרי כי לדעת הרמב"ם כשם שהאשה נאמנת לומר לבעלה גירשתני, ומותרת היא להנשא, נאמנת גם לענין הכתובה, אבל לא לענין תוספת הכתובה, שאותה אינה גובה ללא שתביא ראיה על הגירושין.

והראב"ד שם חלק ותמה על דברי הרמב"ם, וז"ל:

"אמר אברהם, דברים הללו במות טלואות הם ואין להם טעם, אם אינה מעיזה פניה וכאילו גט יוצא מתחת ידה היא, מה בין עיקר לתוספת, והרי כתובתה יוצאת מתחת ידה שהכל כתוב בה, ועוד משנתינו לא חילקה והוא מחלק, וכבר כתבתי כל הצורך לאחד מן החברים לבטל כל אלו הדברים. ואני אומר שלא אמרו נאמנת, לא שתנשא לכתחלה, ולא לגבות כתובתה, אלא שתופסין בה קידושין, או שמא שאם נשאת לא תצא, ואם תאמר תינשא לכתחלה לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה".

הרי שהראב"ד חולק על דברי הרמב"ם בתרתי, גם על עיקר דינו של הרמב"ם שפסק שאשה נאמנת להנשא על פי אמירתה גרשתני, ואילו לדעת הראב"ד אינה נאמנת אלא לענין שאם נישאת לא תצא, אבל לכתחילה אין מתירים אותה להנשא על פי דבריה בלבד. ועוד חלק הראב"ד ותמה על הרמב"ם, כי לדברי הרמב"ם שהאשה נאמנת להנשא וליטול את כתובתה, מכח החזקה שאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה, אם כן מה הטעם שלא תיטול גם את התוספת מכח אותה חזקה.

וכך תמה גם הטור (אבהע"ז סי' ק), וז"ל:

"והרמב"ם כתב בזה אם הוא טוען לא גירשתיה, חייב ליתן לה עיקר כתובה אבל לא תוספת, עד שתביא ראיה שגירשה או שהוציאה גט עם הכתובה, ואם הוא אומר גירשתיה ופרעתי הכל עיקר עם תוספת ואבד שוברי הרי זה נאמן ומשביעה בנקיטת חפץ, ונותן לה

עיקר והוא נשבע שבועת היסת על התוספת, ולא נהירא שאם הוא נאמן למה יתן לה עיקר ואם אינו נאמן יתן לה הכל שהרי כתובה בידה וכן השיג עליו הראב"ד.

ובביאור הגר"א (אבהע"ז סי' יז ס"ק קלו) כתב שגם דעת התוספות היא כמו הראב"ד, שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת, וז"ל:

"ונונתין לה כו'. דמדרש כתובה אינה נוטלת אלא עיקר, וזה שאמרו בכתובות פט מגו דיכול לומר כו', כמו שכתבתי לעיל סעיף ב (ס"ק טז), אבל מדברי תוספת שם ושאר מקומות שתירצו בתובעת, משמע דגובה אפילו תוספת."

דברי התוספות הם במסכת כתובות (פט, א-ב), וז"ל:

"מיגו דיכול לומר לא גרשתיך, ורבי יוחנן נמי מפרש הכי כדפרישית לעיל. ואם תאמר והאמר רב המנונא האשה שאמרה לבעלה גירשתיני נאמנת... ויש לומר דלא מהימנא אלא דווקא היכא דאין תובעת כתובה, אבל תובעת כתובה לא מהימנא, דשמא מחמת חימוד ממון אומרת כן..."

התוספות עוסקים בדין המבואר שם שאם אין לאשה גט ביד, והבעל טוען שכבר פרע לה את התוספת, נאמן במיגו שיכל לטעון לא גירשתיך, והקשו הרי אשה שאמרה גרשתיני נאמנת, ועל כך תירצו התוספות כי אינה נאמנת כאשר ניכר שבאה לתבוע כתובה, כי אז חוששים שמחמת חימוד הממון טוענת כן. מכך למד הגר"א כי לשיטתם אין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת, וכאשר נאמנת לומר גרשתיני, גובה גם אם התוספת, דאם לא כן, הרי יכלו ליישב את קושייתם בפשיטות, כי לגבי התוספת אינה נאמנת לעולם, ולא היה צורך כלל בחילוק התוספות (ועי' במהרי"ק שורש עב שעמד בזה, שלשיטת הרמב"ם שמחלק בין עיקר לתוספת, אין צורך לתירוץ התוספות).

הרי שגם התוספות חולקים על שיטת הרמב"ם, וסוברים כדעת הראב"ד והטור שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת, ואם האשה נאמנת על עיקר כתובה מכח התנאי האמור בכתובה "כשתנשאי לאחר", גובה גם את התוספת.

אך המגיד משנה שם (פט"ז הכ"ו) הביא בשם הרמב"ן כי העיקר כדעת הרמב"ם בזה, וביאר את טעמו, וז"ל:

"... והרבה סברות נאמרו בזה, יש מי שאומר שאינה נאמנת לינשא לכתחילה ואין צריך לומר ליטול כתובה, וזה דעת הר"א ז"ל בהשגות. וכתב שדברי רבינו במות טלואות הם. וכבר הקריבו עליהם קרבן הרבה מפרשים ז"ל, והוכיחו בראיות שהיא נאמנת אף לינשא ועיקר. ולענין גביית הכתובה גם כן הכריע הרמב"ן ז"ל כדברי רבינו, והביא ראיה לזה בפרק האשה שנתארמלה, והטעם מפני מדרש כתובה לכתנינשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, אבל בתוספת לא, לפי שאין מדרש כתובה בתוספת, אלו דבריו ז"ל וכדעת רבינו ופירושה, ואין צריך לומר נכסי צאן ברזל..."

דברי הרמב"ן הם בחידושו למסכת כתובות (כג, א), וז"ל:

"ומשמע לן נמי דרב המנונא אף לענין כתובה קאמר דנאמנת משום הך חזקה, ממאי מדתנן במסכת יבמות בפרק האשה שלום (קטז, ב) בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובה, פירוש על פי עצמה וכו', אמרו להם בית שמאי והלא מספר כתובה נלמוד שכך כותב לה לכתנינשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, והכא נמי הואיל ומתירין אותה לינשא, נוטלת כתובה דמספר כתובה נלמוד, ותנן נמי... והני מילי בעיקר כתובה אבל לא בתוספת דמדרש כתובה ליתא אלא בעיקר כתובה, והכי מוכח בפרק הכותב כדבעינן למכתב קמן בדוכתיה בס"ד."

נמצא כי לדעת הרמב"ם והרמב"ן הטעם שהאשה נאמנת גם לענין גביית עיקר הכתובה, הוא מכח התנאי הקובע כי כל שהאשה מותרת להנשא, ממילא גובה היא גם את הכתובה, ותנאי זה לא מועיל אלא לגביית עיקר הכתובה, ולא לענין התוספת, אשר אותה אינה גובה, עד שיוכח בראיה מספקת כי אכן נתגרשה בגט כשר על ידי הבעל. כך כתבו גם הרשב"א, הריטב"א ותוספות הרא"ש שם (כתובה כג, א, ובדף פט, א), וכן כתב הר"ן שם (י, א ברי"ף) ובנדרים (צא, א). והובאו הדברים גם בכסף משנה שם.

להלן נביא מדברי הכנה"ג דעה הסוברת כי גם הטור לא נחלק בדין זה על הרמב"ם והראשונים, וגם הוא מודה שאינה גובה אלא את עיקר הכתובה ולא את התוספת.

באשה שאמרה מת בעלי

והנה בהמשך הפרק (בהלכה לא) כתב הרמב"ם כי גם אשה האומרת מת בעלי נאמנת, וגובה את כתובתה, וז"ל:

"האשה נאמנת לומר מת בעלי כדי שתנשא, כמו שיתבאר בהלכות גירושין, ומתנאי הכתובה שאם תנשא לאחר אחר מותו תטול מה שכתב לה בכתובתה, לפיכך אם באה לבית דין ואמרה מת בעלי התירוני להנשא, ולא הזכירה שם כתובה בעולם, מתירין אותה להנשא, ומשביעין אותה ונותנין לה כתובתה".

הרי כי כאן לא כתב הרמב"ם להדיא מה דין התוספת, ולפי פשוטם של דברים אין לחלק בין דין זה של אשה האומרת מת בעלי, למקרה הקודם שהבאנו מדברי הרמב"ם לעיל (בהלכה כו) לענין האומרת לבעלה גירשתני, וגם כאן תגבה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת.

כך יש ללמוד מדברי הרמב"ן שהבאנו לעיל, שבדבריו דימה את שני הדינים זה לזה, וכך כתב להדיא הריטב"א (יבמות קיז, א) על אשה שאמרה מת בעלי, וז"ל:

"שכן כתב לה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי. ודעת מורי הרב הר"מ שאין מדרש כתובה אלא לענין מנה מאתים שהוא בכל הנשים מתקנת חכמים, אבל לא לגבי תוספת, וכל שכן לגבי נכסי צאן ברזל, ואף על פי שאמרו בפרק אף על פי (נד, ב) תנאי כתובה ככתובה דמי, אין זה אלא לענין דברים הנפרטים שם, מדפריט להו התם וכמו שפירש שם ר"י ז"ל".

דברי הריטב"א אף הובאו בשמו בנמו"י שם (מג, ב ברי"ף).

וכך נפסק בשו"ע (אהע"ז סי' יז סעי' מג), וז"ל:

"האשה עצמה נאמנת לומר שמת בעלה, ותנשא או תתייבם על פיה, ונותנים לה עיקר כתובתה..."

הרי כי גם בשו"ע נפסק להלכה שגם אשה האומרת מת בעלי, גובה רק את עיקר כתובתה, כדעת הרמב"ם ורוב הראשונים.

ובחלקת מחוקק שם (פ"ק פא) כתב, וז"ל:

"ונותנים לה עיקר כתובתה. זה דעת הרמב"ם בפרק טז מהלכות אישות (הכ"ו) גבי האומרת לבעלה גרשתני שחייב ליתן לה כתובה ולא תוספות, וכתב המ"מ הטעם בשם הרמב"ן דעיקר כתובה גובה מפני מדרש כתובה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, אבל אין מדרש כתובה בתוספת, ובאותו פרק דין לא, גבי מיתה סתם: משביעין אותה ונותנים לה כתובתה, ומשמע דסמך על מה שכתב לפני זה דאין הפרש בין גירושין למיתה, דתרווייהו מפני מדרש כתובה נוטל כתובתה ואין מדרש כתובה בתוספות".

והבית שמואל שם (ס"ק קכט) ביאר את הדין ולמד ממנו למקרים נוספים, וז"ל:

"וונתנים לה עיקר הכתובה. כן כתב הרמב"ם פרק י"ו מהלכות אישות גבי האומרת לבעלה גרשתני, וכבר כתבתי ריש סימן זה (סק"ח) הטעם, דעיקר גובה מחמת מדרש הכתובה דכתב בכתובה לכשתנשאי לאחר תטלי משליכי, ומדרש כתובה לא דרשינן תוספת כתובה, וכן כתב המגיד שם וכן כתב הנמו"י בשם הריטב"א פרק האשה שלום (יבמות מג, ב ברי"ף) במתניתין בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובה, ומכל שכן נכסי צאן ברזל אינה נוטלת, וכן אם מתירין אותה על פי עכו"ם מסיח לפי תומו או על פי עד אחד, אינה גובה תוספת כתובה, ועיין תשובת מהרשד"מ (אה"ע"ז) סימן רכג".

הב"ש מוסיף כי כך יהיה הדין גם בכל אשה שגובה כתובה מכח הקולות שתקנו בנאמנות בעדות אשה, כגון מי שנישאת על פי עדות עכו"ם המסיח לפי תומו, או אף על פי עד אחד כשר, ועל כך ציין לעיין בשו"ת מהרשד"ם (אבה"ע"ז סי' רכג) שדן בשאלה זו, להלן יובאו דבריו.

אך בהמשך דבריו הביא הב"ש שאין דין זה מוסכם, וז"ל:

"ובתשובת ר"י לבית הלוי סימן יז כתב דין זה תליא לפי הטעמים, דאיתא שם שחזרו בית הלל להורות כב"ש דמותרת ונוטלת הכתובה, וקאמר טעם אחד הוא מחמת מדרש כתובה, וטעם שני איתא שם דאמרינן קל וחומר אם מתירין ערוה חמורה, ממון לא כל שכן, אם כן לטעם מדרש כתובה אינה גובה תוספת כתובה, אבל לפי הטעם קל וחומר, גובה אפילו תוספת כתובה, וכן משמע בטור בסימן זה ובסימן ק. ומכל מקום אין מוציאים ממון, אלא אם כן כשמתירים אותה ונשתקע שמו, אז הירשים יורדים לנחלה כמו שכתוב בחו"מ סימן רפד, גובה היא גם כן תוספת כתובה ונכסי צאן ברזל".

לדברי שו"ת מהר"י לבית לוי (כלל ג סי"ז) דין זה תלוי במחלוקת הראשונים (המוזכרת לעיל בחלקו הראשון של המאמר), האם עיקר הטעם שחזרו ב"ה להורות לדברי ב"ש הוא משום מדרש לשון הכתובה, ואם כן שפיר יש לומר שאינו חייב אלא בעיקר הכתובה ולא בתוספת, או שעיקר טעמם הוא משום הקל וחומר, כי אם האמינו לאשה לענין איסור ערוה החמור, קל וחומר שהאמינו לענין ממון הקל, ולפי טעם זה אין לחלק, ונאמנת גם לענין גביית התוספת.

אמנם למעשה גם הוא סיים כי אין להוציא ממון מהבעל, ולמעשה אי אפשר לגבות מכח התנאי כשתנשאי לאחר, אלא את עיקר הכתובה, ולא את התוספת.

שיטת המראות הצובאות בדעת הרמב"ם

אמנם על אף שכאמור הפוסקים הבינו בדעת הרמב"ם, כי כשם שבאומרת לבעלה גרשתני פסק בהלכה כו שגובה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת, כך גם כוונתו בהלכה לא באשה האומרת מת בעלי, וכך פסק השו"ע, מכל מקום בספר מראות הצובאות (סי' יז ס"ק קסד) חולק עליהם, ונקט שאשה האומרת מת בעלי גובה גם את התוספת לדעת הרמב"ם, וז"ל:

"האשה עצמה נאמנת לומר וכו', ונותנין לה עיקר כתובה וכו', לשון הרמב"ם ז"ל סוף פרק טז מהלכות אישות דין לא, האשה נאמנת לומר מת בעלי, כדי שתנשא, כמו שיתבאר בהלכות גירושין, ומתנאי הכתובה שאם תנשא לאחר, אחר מותו, תטול כל מה שכתב לה בכתובתה, לפיכך אם באה לבית דין וכו', ונותנים לה כתובתה וכו', ע"כ. אולם לפני זה בדין כו כתב, לפיכך האשה שהוציאה שטר כתובה, ואין עמה גט, ואמרה לבעלה גירשתני ואבד גיטי, תן לי כתובה, והוא אומר לא גרשתני, חייב ליתן לה עיקר כתובתה, אבל אינו נותן לה התוספת, עד שתביא ראיה שגירשה וכו', ע"כ.

ותמה עליו הראב"ד בזה, דמה בין עיקר כתובה לתוספת, וכתב הרב המגיד שם, שהרמב"ן הכריע כהרמב"ם, והטעם מפני מדרש כתובה כשתנשאי לאחר וכו', אבל בתוספת לא, לפי שאין מדרש כתובה בתוספת, ע"כ, ועל פי זה מפרש הב"י, דמה שכתב הרמב"ם ונותנים לה כתובה, היינו עיקר כתובה, ולא תוספת, דהא אין מדרש כתובה לתוספת, וכמו שפסק בשו"ע כאן.

אולם לעניות דעתי הלכה זו עוקבת את המקרא בלשון הרמב"ם, מכמה טעמים, חדא, שהרי בדין כו דקדק וכתב להדיא חייב ליתן לה עיקר כתובה, ואלו בכאן סתם וכתב שנותנים לה כתובה סתם, משמע כל הכתובה.

ותו, שהרי מדייק הרמב"ם, וכתב שמתנאי הכתובה שאם תנשא לאחר אחר מותו, תטול כל מה שכתב לה בכתובתה, ולשון זה מורה באצבע, דרצה לומר שנוטלת גם מה שכתב לה הבעל בכתובה שלה, מלבד הכתובה דאורייתא, שיש לכל הנשים בשוה, שבוה לא יצדק לומר כל מה שכתב לה, ולא לשון בכתובתה, שהרי תנאי בית דין הוא בכל הכתובות, והיה די שיאמר שתטול כתובה, ותו לא, אלא ודאי, דרצה לומר גם התוספת שכתב זה הבעל בכתובה, מה שאין כתוב בשארי כתובות, ולכן כתב כל מה שכתב לה וכו'.

וביותר צריך להבין, במה שדקדק הרמב"ם וכתב שאם תנשא לאחר אחר מותו וכו', שלשון זה לא די שהוא מיותר, אף גם שסותר למה שכתב בדין כו, לפי מה שפירש הרב המגיד, שגם בגירשתני נמי שייך מדרש כתובה, הרי שמדרש כתובה דלכשתנשאי לאחר, משמעו אפילו מחיים, א"כ למה דקדק וכתב בכאן שאם תנשא לאחר אחר מותו וכו'.

אשר על כן אמרתי, שלולא דעת רבותינו ז"ל, היה נראה לעניות דעתי לפרש דעת הרמב"ם ז"ל, הפך ממה שהבינו הם, והוא שסובר דודאי מדרש כתובה קאי אכל מה שכתב בכתובה, בין עיקר ובין תוספת כתובה ובין נדוניא.

ומה שכתב הרמב"ם ז"ל שאם תנשא לאחר מותו וכו', כוונתו לומר דלא דרשינן מדרש כתובה שתגבה הכל, ואפילו התוספת, אלא בזו שאמרה מת בעלי, שאין שם הכחשה מהבעל, בזה יש לומר שדעת הבעל היה שכל שתהא רשאה להנשא על פי היתר בית דין, שתגבה הכל, גם הנדוניא ותוספת כתובה, דהא תנאי כתובה ככתובה, כדאיתא בריש פרק אף על פי (כתובות נד, ב), דמסתמא אדעתא דרבנן הוא מוסיף, משום הכי היא גובה על פי מדרש כתובה שלא מן הדין, אבל בדין גירשתני שבדין כו, שהיא מכחישתו בפניו, לא שייך מדרש כתובה לענין התוספת, שהוא מוסיף לה מדעתו, דאדרבה אנו סהדי שלא היה דעתו להתחייב עצמו שלא מן הדין, כשתכחישונו על פניו, ותצא ממנו, וכיון שהדין נותן שאינה נאמנת לענין ממונו, גם לענין תוספת כתובה נמי אין להאמינה, כמו בשאר ממונו, מה שאין כן בעיקר כתובה, שהוא תקנת חכמים, ולאו בדעתו תליא מילתא..."

לדברי המראות הצובאות, מלשון הרמב"ם יש לדקדק כי באומרת מת בעלי גובה גם את התוספת, מכח התנאי כשתנשאי לאחר התקף גם לענין תוספת הכתובה, בשונה מאשה האומרת לבעלה גרשתני, שאינה גובה את הכתובה מכח התנאי, כיון שלא התכוין בתנאי זה להתחייב לה כאשר הוא מכחיש את דבריה, ואז גובה היא רק את עיקר הכתובה מכח תקנת חכמים, ולא מכח התנאי.

מקור לפירושו מדברי המהרי"ק

והוסיף המראות הצובאות כי על אף שהפוסקים לא נקטו כן, יש להביא מקור לפירושו בדברי הרמב"ם, דז"ל:

"והנה, עם כי הלשון מורה באצבע על פירוש זה, עם כל זה על כרחי הייתי מוכרח לבטל דעתי מפני דעת רבותינו ז"ל.

אולם שבהיותי משתאה ומשתומם בענין זה, בקשתי לי חבר, ומצאתי רב גדול אדונינו הפטיש החזק, הוא מוהריק"ו בשורש עב, שם הביא לשון הרמב"ם, שבדין כו בדין גירשתני, ופירש בפשיטות כמו שכתבתי, עם היות שלא היה לו שום מכריח לפירוש זה, שהרי לא הביא שם כלל דברי הרמב"ם שבדין לא, אשר הם הכריחונו והעירונו לכוין דעתנו בזה לדעתו ז"ל, אלא שתפס כן כמושכל פשוט, עיי"ש, ברוך החונן לאדם דעת, שהנחני בדרך ישר".

המהרי"ק (שורש עב) עוסק בדברי הרמב"ם בהלכה כו, לענין האומרת לבעלה גרשתני, ופירש את טעם החילוק בין עיקר הכתובה לתוספת בדרך זו, וז"ל:

"נראה דדעת הרמב"ם הוא דהא דגביא עיקר דווקא ולא תוספת, דהיינו משום דדרשינן מדרש כתובה שכותב לכשתנשאי לאחר תטלי כל מה שכתוב ליכי, ולרבינו משה (הרמב"ם) הלשון לכשתנשאי משמע דווקא כשאין מכחישה אבל כשהוא מכחישה לא קרינא בה לכשתנשאי... ומאחר דלשון לכשתנשאי וכו' לא משמע כשהוא מכחישה, אם כן אדרבה איכא למידק מספר כתובה, דווקא לכשתנשאי היינו שאינו מכחישה אז תטול כל מה שכתוב ליכי, דהיינו עיקר ותוספת, אבל במכחישה דלא קרינא ביה לכשתנשאי, לא תטול עיקר ותוספת, כי אם עיקר דווקא...

וכי תימא אם כן עיקר נמי לא לגביא, יש לומר דמאחר דמן הדין יש לנו להאמינה מטעם חזקה דרב המנונא, אלא שבאנו להפסידה מטעם זה שהתנה עמה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, והכא לא שייך למימר לכשתנשאי מאחר שהוא מכחישה וכולי. אם כן דין הוא שנאמר דווקא לענין תוספת שהוא כותב לה מדעתו, ולא מתנאי בית דין אלא מתנה בעלמא הוא דיהיב לה, כל כמיניה אתנויי עלה ולומר דדווקא לכשתנשאי וכו', ואפילו מהימנין לה שנתגרשה מדרב המנונא, מכל מקום יכול לומר שלא כתב לה הך תוספות בענין שתוכל לגבות כי אם כשיודה שגירשה או על פי עדות ברורה, דאז קרינן ביה לכשתנשאי וכו', אבל עיקר כתובה תנאי בית דין הוא ואפילו לא כתב לה נמי גובה מנה מאתים, דלאו כל כמיניה לאתנויי עלה, וכיון דמהימנין לה שנתגרשה מדרב המנונא, ניתנה כתובה לגבות ובעל כרחו יתן לה עיקר כתובה".

הרי כי המהרי"ק אינו מפרש את טעם החילוק באשה האומרת לבעלה גרשתני, בין עיקר הכתובה כדרך הרמב"ן והמ"מ, כי את עיקר הכתובה גובה מכח תנאי הכתובה כשתנשאי לאחר, ואת התוספת לא גובה כי התנאי אינו תקף לענין התוספת, אלא המהרי"ק מפרש בדרך הפוכה, כי התנאי כשתנשאי לאחר משמעותו היא רק אם תנשא מתוך בירור גמור, ולא כאשר הבעל מכחיש את דבריה, אלא שאת עיקר הכתובה גובה האשה כיון שחזקה שאינה מעיזה פניה, וודאי אומרת היא אמת, כשם שמתירים אותה להנשא מכח חזקה זו, ואף על פי כן אינה גובה את התוספת, כיון שהבעל מכחישה, ולא מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, לדברי המהרי"ק.

לפי ביאורו של המהרי"ק עולה, כי באשה האומרת מת בעלי, ששם אין הבעל מכחיש את דבריה, שפיר גובה גם את תוספת הכתובה, כפירושו של המראות הצובאות, ולא כפירוש המ"מ ופסק השו"ע.

מסקנת המראות הצובאות

במראות הצובאות שם האריך להוכיח כי גם דעת התוספות היא שאין לחלק בין עיקר כתובה לתוספת, וגם את התוספת תגבה כאשר מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר (וכבר הובא לעיל מה שכתב בביאור הגר"א שדעת תוספות כראב"ד והטור שגובה את התוספת), ושכן היא דעת הרא"ש והטור, וז"ל:

"ולכאורה יש מקום להוכיח כמו כן מהתוספות בשלהי נדרים (צא, א) ושאר פוסקים, שכתבו בשם הריצב"א, בדין אשה הטוענת על בעלה שאינו ניזקק עמה, דנאמנת מדרב המנונא, כמו באומרת גירשתני, וגובה הכתובה, וכתב שם דתוספת אין לה, מטעם דלא היה שם חיבת ביאה, משמע דלולא זאת היה בדין שתגבה גם התוספת, משום מדרש כתובה, גם מדברי התוס' כתובות (פט, א) ד"ה מיגו היה מקום להוכיח כן עיי"ש...

אבל בתשובת הרא"ש כלל מג סימן ה, בדין הנ"ל, הביא דברי ריצב"א הנ"ל, וסיים שם ז"ל ועיקר כתובה מגבין משום מדרש כתובה כשתנשאי לאחר וכו', וכן הנדוניה שהכניסה לו, אבל תוספת לא יהיב לה וכו', ע"כ, משמע להדיא דגם בנדוניה שייך מדרש כתובה, וכל שכן בתוספת כתובה, ואם כן נראה שזהו דעת הטור בסימן ק, שמבואר מלשונו שם להדיא, שבדין מת בעלי היא גובה הכל, אפילו נדוניה ותוספת כתובה, אם הכתובה בידה, עיי"ש, וגופא בתר רישא גרירא, הוא אביו הרא"ש ז"ל.

דברי הרא"ש (כלל מג סימן ה) שהביא הם לענין אשה הטוענת כי בעלה אינו יכול להזקק לה, ודימה את דינה לאומרת לבעלה גרשתני, וז"ל:

"... ומה שטוענת שאינו איש ואינו נזקק לה ועדיין היא בתולה, בטענה זו היא נאמנת וכופין אותה להוציא. דכל טענה שהאשה טוענת על בעלה והבעל יודע אם טענה זו אמת אם לאו נאמנת האשה. וכן מוכח בשילהי נדרים (צא, א), דגרסינן התם איבעיא להו אמרה לבעלה גרשתני מהו... אבל גרשתני דידע בה, מהימנא, דחזקה דאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה... ועיקר כתובה מגבין ממדרש כתובה, כשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, וכן נדוניה שהכניסה לו, אבל תוספת לא יהיב לה שלא הוסיף לה אדעתא למשקל ולמיפק".

לדברי הרא"ש, האשה גובה את הכתובה ואת הנדוניה שהכניסה לו, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ורק בתוספת אינה זוכה, כיון שיוצאת בעל כרחו, ואדעתא שתצא בעל כרחו לא התחייב לה את התוספת, הרי כי מבואר מדברי הרא"ש שגם את התוספת הייתה גובה מכח התנאי, לולי שבכהאי גוונא אין בכלל חיוב תוספת כתובה.

ובסיום דבריו כתב המראות הצובאות, וז"ל:

"וראיתי למוהריב"ל בחלק ב סימן עה, שם הביא דעת הרשב"א והריטב"א והר"ן, שסוברים דאין מדרש כתובה בתוספת כתובה ונדוניה, וסיים על זה: **וכיון שכן היה נראה דעבדינן כוותיהו וכו', אבל לא נהגו בכך, אלא נמשכו אחר הפוסקים, דלא חלקו בין מנה ומאתיים לתוספת ונדוניה, ומנהג הוא עיקר בכתובות וכו', עכ"ל.**

והנה הרב ז"ל שם, לא הביא שום פוסק החולק על הרשב"א וסייעתו במפורש, זולת שסמך על סתימות לשון שאר הפוסקים, שסתמו ולא חילקו בין מנה ומאתיים לתוספת כתובה ונדוניה, ונסתייע לזה מפאת המנהג, אולם לפי מה שזכינו לדין, דהרמב"ם והרא"ש והטור ומוהריק"ו חולקים בהדיא, וכן מטין דברי התוספות, נתיישב המנהג ברווחא, כנ"ל.

לדבריו יש לפסוק שהאשה האומרת מת בעלי גובה גם את התוספת, ולא רק משום המנהג כדברי המהר"י בן לב, אלא משום שלדבריו כך היא דעת הרמב"ם הרא"ש הטור ומהרי"ק.

הכרעת ההלכה בגביית התוספת

הנה בפתחי תשובה (סי' קס) העתיק את סיכום הדינים העולים שכתב המראות הצובאות, וז"ל:

"עיקר כתובתה, עין בה"ט, ועיין בספר מראות הצובאות סי' קסד וקסה שהאריך הרבה בזה, וכתב בסוף וז"ל: העולה מזה דאשה שאמרה מת בעלי... **ובתוספת כתובה ונדוניה יש אומרים שאינה גובה כלל, ויש אומרים שגובה הכל, וכתב מהריב"ל שכן נהגו... ואם יש**

שני עדים שנטבע במים שאין להם סוף, אם עברה ונשאת אז גובה הכל לכולי עלמא אפילו התוספת כתובה ונדוניה, אבל כשאינה מותרת להנשא, לדעת השו"ע לעיל סעיף לה גובה הכל, ולדעת הרמב"ם והראב"ד והמ"מ אינה גובה כתובה, וכתב הבי"ש דהוא הדין התוספת כתובה דאינה גובה, ולמעלה כתבנו דגם בנדוניה יש לומר דאינה גובה, אף על פי שהיורשים יורדים לנחלה, עכ"ל עיי"ש".

הרי כי הפת"ש העתיק את דברי המראות הצובאות שנחלקו הפוסקים אם האומרת מת בעלי, גובה גם את תוספת הכתובה, או רק את העיקר, וסיים בדברי המהר"י בן לב שלמעשה המנהג הוא לגבות גם את התוספת.

אמנם באוצה"פ (סי' יז סעי' מג עמ' 350-360) האריכו מאוד בהבאת דברי גדולי הפוסקים שנחלקו בזה, הן בעיקר הדין והן אם ישנו מנהג לגבות גם את התוספת או לא, עיי"ש. ועל כן נראה כי למעשה לא ניתן להוציא ממון, ולגבות את תוספת הכתובה, נגד דעת השו"ע הח"מ והב"ש.

האם במים שאין להם סוף גובה גם את התוספת

והנה הב"ש שם (ס"ק קכט) בסוף דבריו כתב כי אף שנתבאר כי אין התוספת בכלל התנאי כשתנשאי לאחר, מכל מקום במקרה ההפוך, כאשר גביית הכתובה מעוכבת מכח התנאי כשתנשאי לאחר, גם גביית התוספת תתעכב, וז"ל:

"וכל זמן שהיא אינה מותרת, אינה גובה הכתובה ולא תוספת כתובה, כן סבירא להו להרמב"ם והראב"ד, אף על גב מדרש כתובה לא קאי על תוספת כתובה אלא על עיקר כתובה, אם כן תוספת כתובה הוי כשאר עזבון ויורשים יורדים לנחלה כשנטבע במים שאין להם סוף, מכל מקום אינה גובה, ולא כהג"מ שהביא בסעיף לה".

לדברי הב"ש, על אף שבמקרים בהם אין ראייה גמורה, והאשה גובה את הכתובה רק מכח התנאי כשתנשאי לאחר, מכל מקום גובה את התוספת מכח תנאי זה, מכל מקום במקרה ההפוך, באשה שטבע בעלה במים שאין להם סוף, על אף שמדינת תלינן בוודאות שהבעל מת, והיורשים יורדים לנחלה, אבל כיון שהחמירו רבנן שלא תנשא, וכמובא לעיל לדעת חלק מהראשונים גם אינה גובה את הכתובה (ולא כפסק השו"ע על פי דברי הגה"מ), הרי בכחאי גוונא שאינה גובה את הכתובה, לא תגבה גם את התוספת.

והנה דינו זה של הב"ש אינו פשוט, ובשו"ת מהר"י לבית לוי שם (כלל שלישי סי' יז), מסתפק בו, וז"ל:

"ולרווחא דמילתא אני אומר, דאפילו שלא היתה נותרת לינשא, עם כל זה כיון שראו שטבע במים שאין להם סוף מודה הרמב"ם ז"ל דגובה נכסי צאן ברזל ותוספת. דעד כאן לא קאמר אלא דעיקר כתובה דוקא (אינה גובה), דהתם שייך מדרש כתובה דכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, לפי סברת הרמב"ם ז"ל דלפי זה היכא שהותרה לינשא על פיה או עד אחד מסיח לפי תומו, סובר הרמב"ם דאינה גובה רק עיקר כתובה דוקא דשייך ביה מדרש כתובה, אבל בנכסי צאן ברזל ותוספת לא שייך ביה מדרש כתובה, ואם כן כיון דלא שייך ביה מדרש כתובה היכא שהעידו עדים דברים שחזקתן למיתה שהיורשים יורדין לנחלה, אף היא גובה את כתובתה אף על פי שלא הותרה לינשא, דהרי בנדונייתא לא שייך ביה טעמא דמדרש כתובה".

לדברי מהר"י לבית לוי מסתבר לומר, שכיון שלדעת הרמב"ם אשה שאמרה גרשתני או מת בעלי, גובה רק את הכתובה ולא את התוספת, כיון שהתנאי לכשתנשאי לאחר נאמר רק על עיקר הכתובה ולא על התוספת, אם כן גם לאידך גיסא, כאשר טבע בעלה במים שאין להם סוף והיורשים יורדין לנחלה כיון

שנחשב כבירור גמור שבעלה מת, אף שלדברי הראב"ד והרמב"ם אינה גובה כתובה משום שמדובר בנאסורה להנשא, ולא מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, מסתבר שתגובה את התוספת, שבה לא נאמר תנאי זה.

אך למעשה מסתפק המהר"י לבית לוי בדין זה, וז"ל:

"ומכל מקום לא ברירא לי כל כך האי מילתא, ומה גם שהרב המגיד ז"ל לא חילק בזה כלל".

הרי כי למעשה הניח דין זה בספק, וכפי שהבאנו גם הב"ש כתב שאינה גובה את התוספת בכהאי גוונא. יתכן כי טעמם הוא, כי למרות שהתנאי כשתנשאי לאחר נאמר רק בעיקר הכתובה ולא לענין התוספת, מכל מקום הרי התוספת מותנית בחובת עיקר הכתובה, ועל כן כשטבע הבעל במים שאין להם סוף, כיון שמכח התנאי אינה גובה את עיקר הכתובה, ממילא גם לא תגבה את התוספת, כיון שהתוספת מותנית בעיקר הכתובה, ואין תוספת ללא עיקר (כאמור, כל זה הוא לדעת הסוכרים שבמים שאין להם סוף אינה גובה את הכתובה, אבל לדעת השו"ע האשה גובה את כתובתה, לעיל הובאו כל הדעות בדין זה).

חילוק בתוספת הכתובה בין יפוי כח האשה לגרוע כוחה

אמנם במראות הצובאות (סי' יז ס"ק קסה) הביא את דברי הב"ש, וביאר את טעמו באופן אחר, וז"ל:

"עוד כתב הב"ש, דלהרמב"ם והראב"ד בנפל למים שאין להם סוף, אינה גובה אפילו התוספת כתובה, אף על גב דתוספת כתובה אינה בכלל מדרש כתובה, מכל מקום אינה גובה, ע"כ. ולא כתב טעם לדבר.

ונראה דסבירא ליה דדוקא ליפות כחה הוא דאין התוספת כתובה בכלל מדרש כתובה, אבל לגרוע כחה יש לומר דגם התוספת בכלל מה שכתב כשתנשאי לאחר, זיד בעל השטר על התחתונה, וכמו שכתבתי למעלה, וכן כתבו התוספות בכתובות (פא, א) דאפילו מאן דלא דריש מדרש כתובה ליפות כחה, מודה הוא דלגרע כחה דרשינן מדרש כתובה, עיי"ש...

אולם בכתובות (נג, ב) כתבו התוספות להפך, דיותר מסתבר למדרש מדרש כתובה ליפות כחה מלגרע כחה... אולם המעיין בתוספות יבמות (קיו, א), במה שדחו דברי היש מפרשים... ואם כן נדחו דבריהם שבפרק נערה, וחזר הדין כמו שכתבו בכתובות פא, דיותר מסתבר לדרוש מדרש כתובה לגרע כחה מליפות כחה, ואם כן שפיר יש לומר דלגרע כחה גם התוספת כתובה בכלל, מטעם יד בעל השטר על התחתונה".

לדברי המראות הצובאות, טעמו של הב"ש הוא משום שאף שאין הכרח כי התנאי האמור בכתובה כשתנשאי לאחר, נאמר גם על התוספת, מכל מקום לגרע כח האשה מועיל התנאי גם לענין התוספת, כיון שמספק יד בעל השטר על התחתונה.

דין נדוניא במים שאין להם סוף

והנה במראות הצובאות בתוך דבריו, דייק מדברי הב"ש כי את הנדוניא גובה האשה במים שאין להם סוף, כשם שהיורשים יורדים לנחלה בכהאי גוונא, וז"ל:

"... ומכל מקום נראה מדברי הב"ש דנדוניא יש לה דין שאר ממון, וגובה שפיר, כמו שהיורשים יורדים לנחלה".

והנה חילוק זה בין התוספת שדינה ככתובה, לנדוניא שדינה לענין זה כירושה, ניתן להבין לפי שתי

הדרכים הנ"ל. הן לדרכו של המראות הצובאות משום שיתכן שהנדוניא שהיא ממונה של האשה, ודאי לא מותנית בתנאי כשתנשאי לאחר, והן לדרך השניה שביארנו כי התוספת מותנית בחובת עיקר הכתובה, וכיון שאסורה להנשא ואינה גובה את עיקר הכתובה, ממילא גם אינה גובה את התוספת, מה שאין כן בנדוניא שלא שייך טעם זה, ונשאר דינה כדין הירושה, שמעיקר הדין במים שאין להם סוף ודאי מת הבעל, לכל דיני הממון.

אך בהמשך פקפק המראות הצובאות בדין זה, לאחר שהביא מקור לדינו של הב"ש שבמים שאין להם סוף אינה גובה תוספת כתובה, מדברי המ"מ, וז"ל:

"ונראה שהב"ש הוציא כן מלשון הרב המגיד פרק ז מהלכות נחלות (ה"ג), שהכריח דהרמב"ם מודה להראב"ד דאינה גובה הכתובה (בנפל למים שאין להם סוף), **מדלא הביא האי דינא דנפל למים שאין להם סוף בהלכות אישות, לענין כתובה** (אלא רק בהלכות נחלות לענין שהירשים יורדים לנחלה), ע"כ, **ואם איתא דמכל מקום היא גובה התוספת כתובה, עדיין קשה, דאמאי לא הביא הרמב"ם דין זה בהלכות אישות לענין תוספת כתובה, דגובה"**.

המ"מ דייק שהרמב"ם מודה לראב"ד שבמים שאין להם סוף, אף על פי שהירשים יורדים לנחלה, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות נחלות (פ"ז ה"ג), מכל מקום אין האשה גובה את הכתובה, כיון שאסרו עליה חכמים להנשא, מכך שלא הביא הרמב"ם חידוש זה, שלענין ממון כן מחזיקים את הבעל כמת, גם בהלכות אישות לענין הכתובה, וכתב המראות הצובאות שמכך יש לדקדק כדברי הב"ש, שגם את התוספת אינה גובה.

אך כתב שאם אכן את הנדוניא כן גובה, אם כן אין הכרח בראיה זו, וז"ל:

"אבל אין מזה הכרע, דהא עדיין קשה, דהוה ליה להביא דין זה בהלכות אישות לענין נדוניא שהם נכסי צאן ברזל, אלא על כרחך משום דמה שגובה הנדוניא הוא מטעם שאין הנדוניא בכלל כתובה, ודין שאר ממון יש לו, אין לו שייכות בהלכות אישות, וסמך אמה שכתב בהלכות נחלות בדין נחלה, אם כן הכא נמי יש לומר לענין התוספת כתובה.

מכל מקום מסתבר כדברי הב"ש מטעמא דאמרון, וגם לענין הנדוניא צ"ע, כיון דיש פוסקים דמדרש כתובה שייך גם בנדוניא, וכל שכן בלגרע כחה, דיד בעל השטר על התחתונה, וכדאמרון, וצ"ע".

למסקנת המראות הצובאות, אף שמדברי הב"ש משמע כי את הנדוניא האשה גובה, מכל מקום יש צד לומר לא כך, שגם הנדוניא מותנית בכשתנשאי לאחר, על כל פנים לחובתה של האשה, משום שיד בעל השטר על התחתונה, ולכן במים שאין להם סוף שאסורה להנשא, אם כן לא תגבה גם את הנדוניא, והניח בצ"ע.

טבע במים שאין להם סוף, ועד אחד מעיד שמת

אמנם בשו"ת מהר"י לבית לוי שם פסק, כי במקרה שהבעל טבע במים שאין להם סוף, וישנו גם עד אחד המעיד כי ראה אותו מת, בכהאי גוונא כולי עלמא יודו שתגבה גם את התוספת, וז"ל:

"ועוד נראה לי לומר, דכל מאי דאיתמר עד השתא לא איתמר אלא בשמעו בו שמת, או על פיה או עד אחד מסיח לפי תומו, אבל בנדון זידן שכולם ראו הטביעה שטבע במים שאין להם סוף, אלא שהעדו של העד אחד מסיח לפי תומו היה שראהו מת, רוצה לומר שמצאו על שפת הים מת וקבר אותו, כל אנפין שוין דגובה את הכל. דהרי כשטבע במים שאין להם סוף חזקתו למיתה לדבר ודאי, ואף לינשא לכתחילה שרי מדאורייתא, אלא שחז"ל אסרוה

לכתחילה מפני חששא רחוקה, ולפיכך אם נשאה בדיעבד לא תצא, וכל זה מבואר בגמרא בהדיא. ואם כן הוא הדין נמי וכל שכן לגבי גביית הכתובה דמגבינן לה אליבא דכולי עלמא, דבשלמא בשמעו בו שמת על פי עד אחד או עד אחד מסיח לפי תומו, התם אינו נאמן אלא משום טעמא דהקלו בה רבנן משום עגונא, אבל מדאורייתא ליכא שום עדות.

והגם שהדבר ברור מעצמו, מכל מקום אביא מאי דכתב המרדכי בתשובת שאלה, והיא בסוף מסכת כתובות (סי' שח)... דאטו אשה שנפל בעלה למים שאין להם סוף וכי לא תגבה כתובתה לעולם... דמשמע דפשיטא ליה דבמים שאין להם סוף אף על פי שאין מתירין אותה לינשא לכתחילה משום חשש רז"ל, גובה היא את כתובתה והיורשין יורדין לנחלה, **וכל שכן הכא בנדון דידן שגם האשה הותרה לינשא...**

ומכל מקום **אם יארך זמן טביעתו, דהיינו שיעברו ימים רבים אחר שראוהו שנטבע וישתקע זכרו, בזה כל אנפין שוין דגובה היא את הכל ואף היורשין יורדין לנחלה,** וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ז' מהלכות נחלות (ה"ג) וזה לשונו, מי שטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם ואמרו אבד זכרו, אף על פי שאין משיאין את אשתו לכתחילה הרי היורשין נוחלין על פיהם וכו', עד שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת, אבל לענין ממון, אם העידו העדים בדברים שחזקתן למיתה והעידו שראו אותן הדברים ואבד זכרו ואחר כך נשמע שמת, הרי אלו נוחלין על פיהם, וכזה מעשים בכל יום בכל בתי דינים ולא שמענו מי שחולק בדבר זה, עד כאן לשונו.

ואף על גב שכתב שם הרב המגיד וזה לשונו, ובהשגות אמר אברהם, ויש מי שאומר שהיא אינה נוטלת כתובתה שאין אני קורא בה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, עד כאן. ונראה שמודה הוא שהיורשים נכנסים לנחלה בעדיות כאלו, אבל אין האשה נוטלת כתובתה מפני מדרש כתובה, ודבריו נראין הם, ואף רבינו מודה בזה שהאשה כל זמן שאינה נשאת אינה נוטלת כתובה אבל נזונת מן הנכסים, וזהו שלא הזכיר רבינו זה בהלכות אישות, עד כאן לשונו. **דמשמע דדוקא היורשין יורדין לנחלה בדברים שחזקתן למיתה, אבל האשה אינה גובה כתובתה כל זמן שלא הותרה לינשא, והוא היפך מה שכתוב בתשובה במרדכי דלעיל. מכל מקום בנדון דידן שכבר הותרה גם לינשא, פשיטא דגובה כתובתה ונדונייתה... דבנדון דידן דנשאת דהיינו שהותרה אף לינשא, כל אנפין שוין דגובה הוא את הכל."**

לדברי שו"ת מהר"י לבית לוי, אף על פי שלהלכה אין האשה גובה את התוספת כאשר היא נישאת על פי עד אחד, מכל מקום במקרה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, הרי גם לדעת הסוברים שלמרות שהיורשים יורדים לנחלה, אין האשה גובה את הכתובה, כיון שמדרבנן אסורה היא להנשא, ולא מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, מכל מקום אם ישנו עד אחד המעיד שראה אותו מת, אם כן גובה האשה גם את התוספת מכח ממה נפשך.

שהרי מעיקר הדין הטביעה מהווה בירור גמור שמת בעלה לענין ירושה וגביית ממון, אלא שבאנו לעכבה מגביית הכתובה והתוספת מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ואם כן ככהאי גוונא שיש גם עד אחד שראה אותו מת, וגם מדרבנן מותרת היא להנשא, וודאי שתגבה הכל, בין את עיקר הכתובה ובין את התוספת.

נישאת על פי עד אחד או על פי עכו"ם המסיח לפי תומו

כפי שהבאנו, הב"ש כתב כי גם אשה שגובה כתובה מכח שאר הקולות שתקנו בנאמנות בעדות אשה, כגון מי שנישאת על פי עדות עכו"ם המסיח לפי תומו, או אף על פי עד אחד כשר, אף היא תגבה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת, וצייין לעיין בשו"ת מהרשד"ם (אבהע"ז סי' רכג) שדן בשאלה זו, וז"ל:

"שאלה, לאה שנהרג בעלה והתירוה לינשא על פי גוי מסיח לפי תומו, אם תגבה כל סכי כתובתה מנכסי עזבון בעלה או לאו, יורנו רבנו הדין כי צריכא לן טובא והנה שכרו אתו ופעלתו לפניו.

תשובה, תנן פרק האשה שלום בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובתה... וכתב הרמב"ם ז"ל פרק י"ו מהלכות אישות וז"ל: האשה נאמנת לומר מת בעלי כדי שתנשא, ומתנאי הכתובה שאם תנשא לאיזה אחר מותו תטול כל מה שכתב לה כו' עד משביעין אותה ונותנין לה, ע"כ. ומלשון זה לכאורה היה משמע מנה ומאתים תוספת ונדוניא, והדבר היה נראה קל וחומר אם מנה מאתים דלאו דילה תטול, כל שכן נכסי צאן ברזל, גם לשון תטול כל מה שכתב היה נראה, גם כן לשון הטור אבן העזר סימן יז היה נראה, וז"ל: האשה בעצמה נאמנת לומר שמת בעלה ותנשא או תתייבם על פיה ונותנין לה כתובתה, ואם תתייבם נכנס היבם לנחלה, ע"כ. וכיון דכתב סתם, משמע הכל...

אבל הנמוקי (יוסף) כתב וז"ל: כתב הריטב"א בשם רבו שאין מדרש כתובה זה אלא לענין מנה מאתים שהוא בכל הנשים מתקנת חכמים, אבל לא לגבי תוספת וכל שכן לגבי נכסי צאן ברזל, גם הרב מגיד משנה כתב שכן דעת הרמב"ם, שכתב וז"ל: לענין גביית הכתובה גם כן הכריע הרמב"ן כדברי רבנו... והטעם מפני מדרש כתובה לכשתנשא תטלי מה שכתוב ליכי, אבל בתוספת לא לפי שאין מדרש בתוספת, אלו דבריו וכדעת רבנו ופירושו, ואין צריך לומר נכסי צאן ברזל, עד כאן. הרי משמע בפירוש שאין הענין כמו שהיה נראה לכאורה, אלא שודאי אין גובה אלא מנה מאתים מטעם מדרש כתובה, והטעם שנאמר שהבעל משתעבד בשעת נשואין שכשתנשא לאחר תטול כתובה, דהיינו עיקר כתובה לא תוספת, וכל שכן נכסי צאן ברזל. ומה שאמר כל שכן, לפי שתוספת מטצרף יותר לעיקר הכתובה מהנכסי צאן ברזל...

ועדיין נשאר עלינו לבאר, דתינח היכא דהאשה נשאת על פיה לא תטול אלא כתובה, דהיינו מנה או מאתים לא עוד, אבל אם נשאת על פי עד אחד יש להסתפק אי הוי דינא הכי (כמו באשה) שנשאת על פיה, או דלמא כיון שנשאת על פי עדות מה, תטול. עוד יש חלוק שלישי, בין כשנשאת על פי עד כשר או נשאת על פי גוי מסיח לפי תומו.

ומה שנראה בעיני דבר ברור, שהדין שוה בכולם שאין לה לגבות כי אם מנה מאתים, בין כשהעדות על פיה בין כשהעדות על פי גוי מסיח לפי תומו או עדות שאר פסולים, שהרי כתב (הטור) בחו"מ סימן רפד וז"ל: אבל אין יורדין לנכסי המת לירש עד שידעו עדות ברורה שמת, אבל אם שמעו בו שמת או גוים מעידים לפי תומן, אף על פי שמשיאין אשתו על פיהן ונוטלת כתובתה, אין היורשין נוחלין על פיהם, האשה שאמרה שמת בעלה אף על פי שנאמנת לינשא וליטול כתובתה, אין האחין יורדין לנחלה על פיה. הרי שהשוה (הטור) דין האשה המעידה על מיתת בעלה, עם עדות גוי מסיח לפי תומו, ובשניהם כתב שנוטלת האשה כתובתה, ובשניהם כתב שמשיאין את האשה, ובשניהם כתב שאין יורדין לנחלה על פי שום אחד מהם, וכבר בררנו שמה ששנינו ונוטלת כתובתה על פיה, היינו ק' מאתים, לא תוספת ולא נדוניא, וכן כתב הרמב"ם ז"ל ריש פרק ז מהלכות נחלות... מכל זה נראה שהדין ברור שאין לאשה שנשאת על פיה או על פי גוי מסיח לפי תומו, שאין כח בידה להוציא מנכסי בעלה כי אם ק' מאתים.

ולענין עד כשר, הרב רבנו יצחק בר ששת כתב בתשובה סימן קנה, ומשם נתברר שנמצא דעת אדם גדול רצה לחלק בין כשהעד גוי מסיח לפי תומו או אחד משאר הפסולים, אין יורדין לנחלה על פיו, לפי שאינו אלא מדרבנן משום עגונה הקלו, אבל לענין ממונא לא מפקינין מנכסי המת לפרוע תוספת ולא נכסי צאן ברזל, ואין יורדין היורשין לנחלה על פיו, אבל כשהעד כשר מן התורה נאמן בכל דבר שעתידי להגלות, והוא חולק עליו... ומכל מקום לנידון דידן נראה לעניות דעתי שהדבר פשוט מאוד שאין לאשה כי אם מנה מאתים."

הרי כי מסקנת המהרשד"ם היא שאין לחלק בין סוגי הנאמנות, ובכל מקרים אלו שמתירים אשה להנשא

על פי עדות שאינה כשרה להוציא ממון, בין אם הוא על פי עצמה, או על פי עכור"ם המסיח לפי תומו, או אפילו עד אחד כשר, בכל גווני אינה נוטלת אלא את עיקר הכתובה, אשר רק לגביה תקף התנאי האמור בה כשתנשאי לאחר, ולא את התוספת או נכסי צאן ברזל, אשר נידונים ככל חוב ממון, שאינו נגבה אלא על פי שני עדים כשרים.

תמיהה על המהרשד"ם בדעת הטור

אמנם, מה שכתב המהרשד"ם שכך היא גם דעת הטור, כבר תמה עליו בשו"ת מהר"י לבית לוי (כלל שלישי - סימן יז), כי בדברי הטור בסימן ק (הובאו לעיל) מפורש שדעתו היא כהראב"ד שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת, וז"ל:

"... וכן היא סברת הטור ז"ל (כדעת הראב"ד) שכתב באבן העזר סימן ק וזה לשונו: והרמב"ם כתב בזה אם הוא טוען לא גרשתיה חייב ליתן לה עיקר כתובתה, אבל לא תוספת, עד שתביא ראיה שגירשה, ולא נהירא שאם הוא נאמן למה יתן לה עיקר, ואם אינו נאמן יתן לה הכל שהרי כתובתה בידה, עכ"ל. דנראה בהדיא דסבירא ליה דאין לחלק בין עיקר כתובה לתוספת ונכסי צאן ברזל, אלא כיון שאתה מאמינה לינשא גובה הכל, ולזה סתם דבריו בסימן יז וכתב בסתם וז"ל: האשה בעצמה נאמנת לומר שמת בעלה ותנשא או תתייבם על פיה ונותנים לה כתובתה, ואם תתייבם נכנס היבם לנחלה על פיה, עכ"ל. דמשמע דגובה הכל כיון שלא פירש לחלק כדרכו לפרש ולפרט הדברים.

ואני תמה מהרב הגדול מוהר"ש דמדינה זלה"ה, שכתב בסימן רכג וזה לשונו: מלשון הרמב"ם ז"ל בפרק י"ו מהלכות אישות היה נראה לכאורה דמשמע מנה מאתים ותוספת ונדוניא וכו', עד גם לשון הטור סימן יז היה נראה כן, וזה לשונו... הרי משמע בפירוש שאין הענין כמו שהיה נראה לכאורה, אלא ודאי אין גובה אלא מנה מאתים מטעם מדרש כתובה, עכ"ל. דלא יכולתי להבין דברי הרב ז"ל שהשוה דעת הטור לדעת הרמב"ם... וכבר כתבנו דהטור פליג עליה דהרמב"ם בהדיא, ולא שאני ליה בין עיקר כתובה לתוספת".

אמנם בכנסת הגדולה (אבהע"ז סי' יז הגב"ח) האריך לדון בזה, וז"ל:

"ומיהו דוקא בעיקר כתובה וכו'. נ"ב: אבל דעת הראב"ד ז"ל בהשגות פי"ו מהלכות אישות דאם נאמנת לינשא שנאמנת ליטול מנה מאתים ותוספת נדוניא. וכתב בעל משפט צדק בחלק א סימן ט, והר"י הלוי בתשובה סימן יז, שכן דעת התוספות בפרק האשה שלום, והטור בסימן ק.

אמר המאסף: חיליהו מדכתב הטור בסימן ק על מה שכתב הרמב"ם, וז"ל: והרמב"ם ז"ל כתב בזה אם הוא טוען לא גרשתיה חייב ליתן לה עיקר כתובה אבל לא תוספת, עד שתביא ראיה שגירשה או שהוציאה גט עם הכתובה. ואם הוא אומר גרשתיה ופרעתי לה הכל עיקר עם התוספת ואבד שוברי, הרי זה נאמן ומשביעה בנקיטת חפץ ונותן לה עיקר והוא נשבע שבועת היסת על התוספת. ע"כ. ומבינים בעל משפט צדק והר"י הלוי ז"ל, שדעת הטור להשיג על הרמב"ם ז"ל מה שהשיג עליו הראב"ד ז"ל, שאם היתה נאמנת להנשא תטול כתובתה משלם.

ולא נהירא, שאם הראב"ד ז"ל כתב הדבר בלא ימנע, הוא מפני שסובר שאינה נאמנת לינשא, ולזה כתב אם אינה מעיזה תטול כתובתה. אבל הטור ז"ל שדעתו שנאמנת להנשא כמו שכתב בסימן זה ובסימן קנב, לא היה לו להקשות בלשון אם הוא נאמן או אינו נאמן, אלא כך היה לו להקשות, ולא נהירא כיון דנאמנת להנשא תטול הכל. ותו קשה למה תלה הנאמנות באיש ולא באשה, וכך היה לו לומר, ולא נהירא כיון דנאמנת להנשא תטול הכל ואם אינה נאמנת לא תטול כלום. ותו קשה שאם כונת הטור להקשות על הרמב"ם ז"ל דאם

נאמנת לינשא תטול כתובתה משלם, אין שם בסימן ק מקום הקושיא הזאת, אלא כאן בסימן יז ובסימן קנב ששם הביא דין האשה שאמרה לבעלה גרשתני, והיה לו להביא דברי הרמב"ם שכתב שתטול כתובתה אבל לא נדונייא ותוספת, ולהקשות עליו שאם נאמנת שתטול כתובתה משלם.

ולכן נראה לי ברור שדעת הטור ז"ל כדעת הרמב"ם ז"ל דהאשה שאמרה לבעלה גירשתני והוא מכחישה נאמנת להנשא ולא תטול אלא עיקר כתובה. ומה שכתב הטור על דברי הרמב"ם ז"ל ולא נהירא, לאו אמה שכתב בראש דבריו אם הוא טוען לא גרשתיה חייב ליתן כתובה, דבהא דעת הטור כדעת הרמב"ם ז"ל כדכתיבנן, והטעם דכיון שהוא כופר במלוה שאומר לא גרשתך עליה להביא ראיה, אבל עיקר כתובה חייב ליתן לה מיהת משום מדרש כתובה לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, ואין המדרש הזה אלא בעיקר כתובה לא בנדונייא ותוספת כדכתב הרב המגיד בשם הרמב"ן ז"ל, אלא על מה שכתב הרמב"ם ז"ל, ואם הוא אומר פרעתי לה הכל כו' קאי, דכיון שהוא מודה שגירשה אלא שפרע לה כתובה הוה ליה בריא בחיובא וספק בחזרה, ועל זה כתב הטור ז"ל ולא נהירא אם הוא נאמן למה יתן לה עיקר [והרי] דינו כדיון כל מלוה שאומר פרעתי דנשבע הסת ונפטר, ואם אינו נאמן שפרע לה יתן לה הכל. **ומה שכתב וכן השיג עליו הראב"ד ז"ל, לאו למימרא שהשגתו השגת הראב"ד ז"ל, אלא כונתו לומר שכמו שהשיג עליו הראב"ד ז"ל בחלוקה הראשונה דלא ימנע, כך יש להשיג עליו בחלוקה אחרונה גם כן בלא ימנע.**

הרי כי נחלקו האחרונים בהבנת דברי הטור, ולדעת הכנה"ג אין הכרח מדברי הטור כי דעתו כדעת הראב"ד, אלא ניתן לפרש כי גם דעת הטור כדעת הרמב"ם, שהאשה גובה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת, וכפי שנקט בדעתו המהרשד"ם.

הדין במקרה שלא ידוע שזהו בעלה

כתב בפתחי תשובה (ס"ק קנט), וז"ל:

"וונתנים לה עיקר כתובתה. שמעתי מפי כבוד ש"י הרב הגדול מהר"י העשיל אשכנזי מק"ק הוראדנא (כעת הוא אב"ד בק"ק לובלין), שמעשה אירע בק"ק לובלין, שבא עני אחד מהמסבבים בעיירות, וחלה שם ולקחו אותו לבית החולאים ומת שם, ומצאו אצלו כמה מאות זהובים, ומיד כאשר מת קודם הקבורה באה אשה אחת לשם ואמרה שזהו בעלה.

והנה לענין שמותרת להנשא פשיטא שמותרת, כי האשה בעצמה נאמנת כו', אך לענין הכתובה רצו הדיינים דק"ק הנ"ל גם כן לומר שנותנים לה עיקר כתובתה מממון זה שנמצא אצל המת מאחר שמתירים אותה להנשא כי מספר כתובה נלמד...

והשיב בזה כבוד אביו הגאון מהר"מ זלמן אשכנזי האב"ד דשם, שנדון זה אינו דומה כלל לדין המשנה והשו"ע כאן, דשם הספק הוא אם חי או מת, אבל זה הממון שנותנים לה לכתובתה בודאי הוא של בעלה, אמרינן שפיר דאף שיש ספק לנו שמא חי, מה לנו בזה הרי בעלה בעל הממון זה כתב לה לכשתנשאי כו', והרי היא נשאת, מחויב ליתן לה הכתובה כי כן נשתעבד לה, אבל כאן אין הספק בענין המיתה, רק שאנו מסופקים שמא אין זה בעלה, וזה הממון אינו של בעלה רק של איש אחר, והוא לא כתב לה לכשתנשאי כו', ולא נשתעבד לה כלל, מה מהני מה שהיא נשאת. בזה אמרינן דלענין ממון אינה נאמנת עד שתביא ב' עדים ראייה לדבריה, ודפח"ח".

לדבריו, על אף שחייב הכתובה מותנה בהתר האשה להנשא, לא נאמר כלל זה אלא במקום שודאי הוא בעלה, ואז אף שלא הוכח בוודאות שמת, ורק האשה עצמה אמרה מת בעלי, מכל מקום כיון שמתירים אותה להנשא, ממילא גובה גם את הכתובה, משום שכך הוא התנאי בעיקר חיוב הכתובה, שכאשר

תותר האשה להנשא לאחר, תגבה את הכתובה, אבל כאשר הספק הוא אם אכן היה זה בעלה, אף שודאי מותרת להנשא, מכל מקום לא תוכל לגבות את הכתובה על פי עצמה.

המסקנות ההלכתיות העולות מפסק הדין

- א. הלשון שתקנו חכמים בתנאי הכתובה הוא: "כשתנשאי לאחר תטלי מה דכתוב ליכי". הרי כי מעיקר תנאי התחייבות הכתובה היא, כי הזמן בו מתחייב הבעל לאשה לפרוע את כתובתה, הוא כאשר יהיה מותר לה להנשא לאדם אחר.
- ב. במסכת כתובות מבואר לכאורה, כי כלל זה שגביית הכתובה היא רק כאשר מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, תלוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל.
- ג. אלא שכבר תמהו התוספות שבמקור הדברים במסכת יבמות, מבואר כי למסקנא חזרו בית הלל להודות לדברי בית שמאי, שכיון שמכח תקנת חכמים מותרת להנשא, ממילא גם נאמנת לגביית הכתובה.
- ד. לפי תירוצם השני של התוספות בכתובות (נג, ב), בית הלל מחלקים כי לשון זו מועילה רק לטובת האשה, כי על אף שאין שני עדים כשרים שמעידים שמת בעלה, בכל זאת גובה את הכתובה כיון שמותרת להנשא, אבל כשדיוק הלשון בא לפטור את היבם מכתובה, חולקים בית הלל, ורק לדעת בית שמאי מדייקים את לשון הכתובה לכל דבר, הן לטובתה והן לרעתה.
- ה. התוספות לא ביארו את טעם הדבר, לדרוש תנאי זה דוקא לטובת האשה ולא לחובתה, ולהלן אף נביא שהראשונים תמהו על כך, ונקטו שהסברא נותנת להפך.
- ו. לדברי האבן האזל, הלשון לכשתנשאי לאחר, אינה מגדירה את עיקר חיוב הכתובה, אלא היא כמו שאר "תנאי כתובה" (כגון תוספת ומזונות וכדומה), שנוספים על עיקר חיוב הכתובה, ולכן אף שמועיל התנאי לחיוב כתובה גם במקרה שלא ברור שהבעל מת, מכל מקום כאשר הבעל מת, אין בכוח התנאי לפטור מחיוב הכתובה.
- ז. אלא שנראה כי התוספות במסכת יבמות רמזו לתירוץ זה והקשו עליו, וכתב במראות הצובאות שהתוספות במסכת יבמות דחו את דבריהם בתירוץ זה בכתובות. ובתוספות הרא"ש שם כתב כן להדיא, כי מטעם זה ומכח תמיהות נוספות, יש לדחות תירוץ זה, גם הריטב"א שהביא צד כזה, תמה עליו.
- ח. מכח תמיהות אלו, יישבו התוספות את הסתירה בדרכים אחרות, וכך נקטו גם שאר הראשונים, הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ה והריטב"א, כי אין חילוק בדבר ובכל מקרה בין ליפוי כחה ובין לגרע כחה, התנאי לחיוב כתובה הוא "כשתנשאי לאחר".
- ט. גם לתרוץ זה בתוספות, שחילקו כי תנאי זה נאמר רק לטובת האשה, ולא בכדי לגרע את כוחה, חילקו כן רק לדעת ב"ה, אבל לדעת ב"ש ולהלכה, אין חילוק בדבר. אבל הבית יעקב כתב לדחות את דבריהם, ולהחזיק בחילוק זה גם למסקנה.

- י. לדבריו, כל דברי התוספות נאמרו לשיטה שחיוב הכתובה הוא מדאורייתא, אבל לסוברים שחיוב הכתובה אינו אלא מדרבנן, שפיר יש לומר דהלכה כבית הלל, שלא נאמר תנאי זה של כשתנשאי לאחר לחובתה של האשה.
- יא. להלן נביא את הנפקא מינה להלכה שכתב הבית יעקב במקום אחר, מכח שיטתו זו. אך הבית יעקב עצמו בקטע הקודם, כתב כי מסברא יש לומר להפך.
- יב. הראשונים נקטו כי הסברא נותנת להיפך, כי יותר מסתבר לדרוש את תנאי הכתובה לחובת האשה, מאשר לטובתה. כך מצינו בדברי התוספות והריטב"א.
- יג. גם בתוספות הרא"ש כתבו, כי אדרבה כיון שהבעל הוא שכותב את שטר הכתובה ומתחייב בו, מסתבר שכתב את התנאים שבו בעיקר לטובתו, יותר מאשר לחובתו.
- יד. הבית יעקב מוסיף, כי מכיון שהבעל הוא המתחייב בשטר, הרי גם לו יהא שהדבר נתון בספק, האם לדקדק בלשון השטר ותנאיו, הרי הכלל הנקוט בידינו הוא כי בכל ספק בלשון וכוונת השטר, "יד בעל השטר (דהיינו מי שקיבל את זכותו מכת השטר) על התחטונה".
- טו. במסכת כתובות איתא כי אשה שנתאלמנה פעמיים, לדעת רבי הוחזקה כקטלנית, ואסורה להנשא לשלישי, ונחלקו הראשונים האם בפעם השניה שהתאלמנה, האם האשה זכאית לכתובתה על אלמנותה השניה.
- טז. הרא"ש הביא כי לדעת היש מפרשים, אין לאשה זו כתובה באלמנותה השנייה. אלא ששני טעמים נאמרו בדבר, לדעה אחת הטעם הוא משום שאם הוחזקה פעמיים לקטלנית, מתברר למפרע שהייתה קטלנית בשעה שנשאת, ולכן אין לה כתובה.
- יז. אבל לדעת ה"ר משה ב"ר יהודה ז"ל מנרבונ"א, הטעם שאין לה כתובה, הוא משום שכיון שחיוב הכתובה הוא כשתנשאי לאחר, ולכן קטלנית שאינה יכולה להנשא, אינה זכאית לכתובתה. לדעתו גדר התנאי הוא התר נישואין בפועל, ובמקרה ואינה מותרת להנשא, אין זה משנה מאיזה טעם, גם אם אינה אגודה בבעלה המת כלל, שוב אינה זכאית לכתובתה.
- יח. אולם הרא"ש עצמו חולק על דעה זו, ולדעתו גדר התנאי אינו שהאשה תהיה מותרת להנשא בפועל, אלא אף אם היא אסורה מטעם כלשהו, כל זמן שהטעם אינו קושר אותה עם בעלה המת, ואינה אגודה בו, בכהאי גוונא מקבלת את כתובתה מייד.
- יט. זאת בניגוד לאלמנה האסורה להנשא לאחר משום זיקת היבם, שכל זמן שזקוקה לו, עדיין קשורה ואגודה היא בבעלה הראשון, שממנו נוצרה הזיקה, שהיא המשך קשר הנישואין שהיה ביניהם, ובכהאי גוונא אינה נוטלת עדיין את כתובתה.
- כ. כך מבואר גם בלשון הר"ן שם.
- כא. אלא שבשונה מהר"ן שהצריך כתנאי לזכאותה בכתובה, רק שאם יקדשנה אדם אחר, יתפסו בה קידושין, הרי הרא"ש לכאורה הצריך תנאי נוסף, שהאיסור שאסורה להנשא לאחרים אינו אלא לכתחילה, אבל אם תנשא לאחר אין כופים אותה לצאת ממנו.

כב. אלא שכבר תמה על כך בספר תפארת שמואל, שהרא"ש עצמו בהמשך כתב שהדין הוא שאם נשאת אשה זו שמתו שתי בעליה, כופין אותו להוציא.

כג. ועל כן כתב התפארת שמואל כי ברור שאף דעת הרא"ש עצמו היא כמו הר"ן, שסגי בכך שתפסי בה קידושין שנחשבת בכלל "כשתנשאי לאחר", ומה שהוסיף טעם נוסף, שאין כופין אותו להוציא, הוסיף כן לרווחא דמילתא לדעת החולקים עליו בעניין הכפיה.

כד. כך מבואר גם מדברי הקרבן נתנאל שבאר בדברי הרא"ש כדעת הר"ן, ופשוט.

כה. נמצא ששיטת הר"ן והרא"ש היא שכל זמן שלא אגודה מחמת בעלה, ובתנאי שתופסים בה קידושין ונישואין, מוגדרת בכלל "לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי".

כו. כשיטה זו למד הרמב"ן מתוך דברי רש"י, וכך גם כתב בחידושי הריטב"א, ובאר שמחלוקת ראשונים זו תלויה בגירסאות שונות בגמרא.

כז. לדברי הריטב"א, כיון שאינה אגודה בבעלה, אלא שאסורה להנשא מחשש סכנה של קטלנית, דומה הדבר לאלמנה חולה או מוכת שחין, שאף על פי שאינה נשאת, זכאית היא לכתובתה, כיון שטעם זה הינו צדדי, ואינו שייך לבעלה שמת.

כח. בדומה לכך מצינו בריטב"א לענין אשה שהוחזקה שאינה יולדת, כי האשה זכאית לכתובה מהבעל השני לשיטת רבי, או השלישי לשיטת חכמים, למרות שכעת הוחזקה לעקרה, ואסורה היא להנשא לאחר, משני טעמים. הן משום שמתרת להנשא למי שכבר קיים פריה ורביה, או שאינו ראוי להוליד, והן משום שאיסורה אינו מכח זיקת בעלה הקודם, אלא מסיבה חיצונית.

כט. והנה הרשב"א הביא את דברי הראב"ד שדייק מהגמרא, שאשה שהוחזקה פעמיים שאינה יולדת, יש לה כתובה מהשני, ומשם למד לאשה שמתו שני בעליה, כי גם לה יש כתובה מהבעל השני.

ל. הרשב"א דחה ראיה זו, כי אין ללמוד מדינה של אשה שלא ילדה, לדינה של אשה שמתו בעליה, משום שאשה שהוחזקה שאינה יולדת, לא נאסרה להנשא אלא למי שחייב בפריה ורביה, ושפיר מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, מה שאין כן בהוחזקה כקטלנית, שאסורה להנשא לכל אדם, ויש מקום לסבור שאינה נוטלת כתובה. אולם למסקנה כתב גם הרשב"א ככל הראשונים שהזכרנו.

לא. אמנם בחידושי הר"ן שם הביא בשם הרשב"א סברא חדשה, כי הזמן הקובע שהאשה מוגדרת בכלל כשתנשאי לאחר, הוא זמן התחייבות הכתובה בנישואיה, ואז היתה ראויה להנשא. אך בחידושי הרשב"א שלפנינו כתוב הטעם כרוב הראשונים, משום שאינה אגודה בבעל, ולא אסורה מחמתו, וכך כתב גם המאירי שם.

לב. הרי כי לדעת רוב הראשונים כל שאין איסורה להנשא נובע מחמת זיקת בעלה, אלא משום איסור חיצוני בעלמא, שפיר נחשב הדבר שמתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, וגובה את כתובתה. כך נפסק להלכה בשו"ע, כשיטת רש"י והרא"ש ורוב הראשונים.

לג. אולם מצינו יתירה מכך כי פעמים שגם אם האשה מעוכבת מחמת הבעל מלהנשא לאחר, דנו הפוסקים אם בכל זאת האשה זכאית לגביית כתובתה.

לד. הדרכי משה מדייק מלשון הטור, והביא כן גם מדברי הראשונים, כי מיד כאשר האשה התאלמנה או התגרשה, גובה את כתובתה, גם במקרים בהם עדיין איננה מותרת להנשא מיידית, כגון שמספק מצריכים אותה חליצה, או שבעלה נפל למים שאין להם סוף, שבכהאי גוונא חיישינן שמא ניצל, ואסורה להנשא מדרבנן, או כאשר האשה מינקת שעל פי הדין עליה להמתין עד עבור כ"ד חודש.

לה. אך הח"מ והב"ש מביאים, כי לא כל דינים אלו מוסכמים, ובחלקם נחלקו הפוסקים.

לו. בדינה של המינקת נפסק בשו"ע כי האלמנה גובה את כתובתה לאלתר, אף על פי שאינה יכולה להנשא עד כ"ד חודש.

לז. לדברי הח"מ, וכפי שהוכיח מדברי המ"מ, גם הסוברים שבמים שאין להם סוף כיון שלא תנשא לכתחילה, אין לה כתובה, יודו שמינקת נוטלת את כתובתה מיד, וביאר כי התנאי כשתנשאי לאחר מתקיים בה, כיון שכבר עכשיו חל בה הדין שמותרת היא כעבור זמן.

לח. אמנם האבני מילואים כתב שאין צורך להגיע לטעם זה, אלא הטעם שמינקת יש לה כתובה מייד, וכן כל אשה גובה כתובה מייד למרות שאסורה להנשא עד שיעברו ג' חודשי הבחנה, הוא כמו שביאר הר"ן לענין קטלנית, כיון שאין איסורה נוגע לזיקת בעלה, אלא הוא איסור חיצוני, משום חשש סכנה, ומיד כשהאשה מותרת לגמרי מצד נישואי בעלה, מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר, אף שמעוכבת מנישואין מסיבות אחרות.

לט. הנידון השני שהובא בדברי הפוסקים הנ"ל, הוא באשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, ואסורה להנשא מדרבנן, אך אם נשאת לא תצא, האם יכולה היא לגבות את כתובתה. בשונה ממינקת, שם ברור מראש זמן התירה להנשא, ובלאו הכי אין איסור הנישואין מכח זיקת בעלה, כאן איסורה להנשא הוא מכח החשש שמא בעלה עדיין חי, ולכאורה עדיין לא הותרה להנשא, מחמת שאגודה בבעלה, ולא התקיים בה התנאי לכשתנשאי לאחר.

מ. בשו"ע נפסק: "ויש מי שאומר שאם נפל למים שאין להם סוף, גובה כתובתה (אף על פי שאסורה לינשא)".

מא. מקור דין זה הוא מדברי הגהות מרדכי שכתב כי על אף שמי שטבע במים שאין להם סוף, אין מתירים לאשתו להנשא, מכל מקום כיון שיש רוב גמור שמת, כשם שהיורשים יורדים לנכסיו, כך גם אשתו גובה את כתובתה, על אף שמשום חומרא דאשת איש אסרו עליה חכמים להנשא.

מב. בנוסף הביא הבית יוסף את הרשב"א, שנסתפק מה הדין במקרה שהאשה אסורה להנשא לכתחילה, אבל אם נשאת לא תצא, האם מתקיים בכהאי גוונא התנאי לכשתנשאי לאחר, ונטה להכריע שבכהאי גוונא גובה את כתובתה. לפי דברי הרשב"א עולה, כי גם במקרה של מים שאין להם סוף, כיון שהדין הוא שאם נשאת לא תצא, תגבה האשה את הכתובה.

מג. לדעת הראב"ד על אף שלענין ממון מכריעים שודאי מת, ויורשיו נוטלים את הירושה, מכל מקום כיון שמדרבנן אסורה להנשא, גם אינה נוטלת כתובה, שהרי התנאי לגביית הכתובה הוא לכשתנשאי לאחר, ואשה זו אסורה להנשא. והמגיד משנה נקט שאף הרמב"ם מודה לדבריו.

מד. אמנם הב"י לא הזכיר את דברי הראב"ד והמ"מ, אלא הביא רק את דברי הגהות מרדכי והרשב"א הנזכרים, וכמוהם פסק בשו"ע, ומתוך כך נראה לכאורה שלא הסכים עם המ"מ שגם הרמב"ם מסכים עם הראב"ד, ולכן פסק כהגה"מ והרשב"א, על אף שאמנם הביאם כ"יש אומרים" וזאת מאחר שהראב"ד חולק.

מה. לעומתו, הב"ש נקט כדברי המ"מ, שגם הרמב"ם חולק על דין זה, כמו הראב"ד, וכך כתב גם במראות הצובאות.

מו. לדברי האבן האזל (המובאים לעיל), יתכן שהרמב"ם חולק על הראב"ד, ולמרות שאסורה להנשא, תגבה את כתובתה, משום שגביית הכתובה אינה מותנית תמיד בהתר הנישואין, אלא רק לטובת האשה דורשים את הלשון כשתנשאי לאחר, אבל לחובתה אין דורשים לשון זו, וגם אם במים שאין להם סוף אסורה האשה להנשא, לא תפסיד בכך את כתובתה.

מז. אמנם על אף שלעיל הובא שכחילוקו בין טובת האשה לחובתה, מצינו בצד אחד בתוספות, מכל מקום כאמור לעיל, גם התוספות שם פירשו כך רק בדעת ב"ה, אבל לדינא פסקו שאין חילוק בדבר, ואילו התוספות ביבמות ורוב הראשונים חלקו לגמרי על חילוק זה, ונקטו בפשיטות כי תנאי זה נאמר גם לגרע את כוחה של האשה.

מח. ועל כן לכאורה ברור כי גם החולקים כאן על הראב"ד, אין טעמם כסברת האבן האזל, אלא כפי שביארו הגהות מרדכי והרשב"א, משום שיש רוב גמור שמת הבעל, ומדינא האשה מותרת להנשא, אלא שהחמירו עליה משום חומרת איסור אשת איש שלא תנשא לכתחילה, ולא החמירו לענין הכתובה, שהרי גם לענין נישואין, בדיעבד אם כבר נשאת לא תצא.

מט. הב"ש מדייק שלשיטת הרשב"א האשה גובה כתובה רק אם כבר הלכה ונשאת, ואילו מפשטות דברי השו"ע משמע, וכך הבינו גם הבאר הגולה והט"ז, שכיון שאם תנשא לא תצא, נחשב הדבר שיש לה אפשרות להנשא, ושפיר גובה כתובה מייד.

נ. הכנסת הגדולה הביא שנחלקו בכך המהרשד"ם והמהרי"ט. לדעת המהרשד"ם כוונת הרשב"א היא שכיון שאם נשאת לא תצא, נחשבת מייד כמי שיכולה להנשא, ומתקיים בה לכשתנשאי לאחר, וגובה את כתובתה, ואילו לדעת המהרי"ט כיון שאסורה להנשא, לא התקיים התנאי לכשתנשאי לאחר, ורק אם עברה ונשאת לאחר, והדין הוא כעת שבדיעבד לא תצא, או אז התקיים בה בפועל לכשתנשאי לאחר, ורק אז גובה את הכתובה.

נא. באוצר הפוסקים הביאו כי כהבנת המהרשד"ם בכוונת הרשב"א, נקטו אף המהרש"ש, משפטים ישרים, מקור ברוך (לר"ב קלעי) ועוד.

נב. מפשטות דברי השו"ע ומיקומו בסעיף זה כהמשך לסעיפים הקודמים העוסקים בדין עד אחד, ניתן ללמוד שגם כאן מדובר גם בעד אחד המעיד על טביעתו של הבעל במים שאין להם סוף,

וכך נקט הלבוש.

נג. אמנם, לדברי הח"מ, דין זה שהאשה גובה כתובה כאשר בעלה טבע במים שאין להם סוף, נאמר רק כאשר העידו שני עדים על הטביעה, אבל אם העיד על כך רק עד אחד, אינה גובה כתובתה, שכן עד אחד אינו נאמן לענין ממון.

נד. כך כתב גם הבית שמואל, וביאר את הדבר יותר, כי למרות שמדובר בנך עד אחד נאמן לעדות אשה, וממילא האשה גם גובה את כתובתה, מכל מקום כאשר העד אחד אינו מעיד שהבעל מת, אלא רק שטבע במים שאין להם סוף, אזי רק אם העידו שני עדים, שמדינא מותרת להנשא, גובה גם כתובה לדעת השו"ע, אבל אם העיד על כך רק עד אחד, כיון שאסורה להנשא, ממילא לא נכלל מקרה זה בתקנת חז"ל בנאמנות של עד אחד "במקום עיגונא", וגם אין עד אחד נאמן לענין ממון, אין סיבה שתגבה את כתובתה.

נה. לכאורה נראה כי דברי הבית שמואל והחלקת מחוקק אינם מוסכמים לדעת כל הפוסקים. דהנה לפני כן בסעיף לג ובסעיף לד נפסק בשו"ע, כי אם עד אחד מעיד על טביעה במים שאין להם סוף, לא תנשא, ואם נשאת לא תצא.

נו. אבל בפתחי תשובה הביא מהברית אברהם שחידש, כעין סברת הב"ש הנ"ל, כי לכאורה לדעת הסוברים שנאמנות עד אחד בעדות אשה, היא רק מדרבנן, אם כן במקרים בהם לא התירו חכמים לאשה להנשא, כגון בנפל למים שאין להם סוף, לא תיקנו חכמים נאמנות לעד אחד, ונמצא שאיסור האשה להנשא הוא מדאורייתא, ואף אם כבר נשאת, תצא.

נז. ולפי זה ביאר, שהשו"ע שנקט שגם בטבע בפני עד אחד, אם נשאת לא תצא, היינו משום דאזיל בשיטת הרמב"ם שנאמנות עד אחד במיתת הבעל, היא מדאורייתא, אבל הטור שנוקט כסוברים שנאמנותו של העד אינה אלא מדרבנן, באמת נקט שאם נשאת לא תצא, רק אם העידו שני עדים על טביעת הבעל במים שאין להם סוף.

נח. אך הביא הפת"ש שהברית אברהם בהמשך דבריו הוכיח שאין הדין כן, שהרי מפורש בגמרא שאפילו כאשר כל המידע שטבע במים שאין להם סוף, הגיע מגוי המסיח לפי תומו, אם כבר נשאת לא תצא. ואם כן קל וחומר שאם נשאת על פי עד כשר לא תצא, ולא ניתן לתלות זאת במחלוקת הראשונים בטעם נאמנותו של עד אחד לעדות אשה.

נט. לכאורה עולה מכך, שגם בעד אחד על מים שאין להם סוף, מדינא מותרת להנשא, ואם כן חל בה דין כשתנשאי לאחר, ושוב זכאית היא גם לכתובתה, ודלא כדברי הח"מ והב"ש.

ס. אלא שכאמור הב"ש חילק בין מקרה בו האשה נשאת כבר, למקרה שלא נשאת, שאז חילק בין עד אחד לשני עדים, הרי שגם הב"ש מודה שבעד אחד על מים שאין להם סוף, אם נשאת לא תצא, כמסקנת הברית אברהם והפת"ש, ולמרות זאת חידש הב"ש, שבעד אחד על מים שאין להם סוף, אינה גובה כתובתה, אלא אם כן נשאת. וצריך ביאור מה טעמו.

סא. נראה כי הב"ש למד מדברי הרשב"א והגה"מ, כי כאשר האשה אסורה להנשא, אבל אם עברה ונשאת לא תצא, אמנם אין כאן קיום גמור של התנאי כשתנשאי לאחר, ולא תוכל לגבות את

הכתובה רק מכח תנאי זה, מכל מקום מאידך אם מדינא היה עליה לגבות את הכתובה, לא ימנע ממנה תנאי זה את הגביה, שכן סוף סוף יכולה היא להנשא, ואם נישאת לא תצא.

סב. ולכן, כאשר שני עדים מעידים שבעלה טבע, ומדינא נאמנים אף לממון (והיורשים יורדים לנכסיו), אלא שלדעת הראב"ד כיון שאסרו עליה חכמים להנשא, אינה גובה את הכתובה, בזה חלק ההגה"מ, שכיון שמדינא מותרת להנשא, אלא שהחמירו עליה, בכהאי גוונא גובה האשה את הכתובה, על אף התנאי לכשתנשאי לאחר, משום שמדינא מותרת להנשא, ואם עברה ונשאת לא תצא.

סג. אבל אם יש רק עד אחד, ומדינא אין עד אחד נאמן לממון, אלא שהתחדש שגם בעד אחד על מיתת הבעל, האשה גובה את הכתובה, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, כאן חידש הב"ש כי התנאי הזה יכול לזכות אותה בגביית הכתובה, רק אם הוא מתקיים במלואו, ומותרת לגמרי להנשא, אבל במים שאין להם סוף שאסורה להנשא, לא ניתן לחדש חיוב כתובה, רק מכח התנאי כשתנשאי לאחר, כאשר למעשה לא הותרה להנשא, ובכהאי גוונא רק אם עברה ונשאת, והדין הוא שלא תצא, פסק הרשב"א כי רק אז אכן התקיים התנאי, והאשה גובה את כתובתה.

סד. אך שיטת הט"ז והלבוש היא כי כל מקרה בו אם נשאת לא תצא, הרי גם ללא שעברה ונשאת, יש באפשרותה להנשא, ודי בכך כדי לקיים את התנאי כי מיד לכשתנשאי לאחר, גובה את כתובתה, ואין נפקא מינה וחילוק בין המקרים השונים וטעמיהם לענין זה.

סה. כשיטתם משמע לכאורה גם בתשובת המהרשד"ם, שדן באשה שגוי סיפר שמת בעלה, ולא ברור אם הוא נחשב כמסיח לפי תומו, ודן המהרשד"ם אם למרות שלא נתיר את האשה להנשא, גובה את כתובתה, ולשיטתו, למרות שלמעשה מחמירים שלא תנשא, מכל מקום נחשב הדבר כקיום של התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה מכוחו את כתובתה.

סו. אמנם הבית יעקב ביאר את החילוק במים שאין להם סוף, בין עד אחד לשני עדים, בדרך אחרת, לפי דרכו המובאת לעיל, לחלק בין טובת האשה לחובתה. אך כאמור לעיל, דבריו הם שלא כדברי הראשונים, ואף הבית יעקב עצמו לא תמיד נקט כך.

סז. הבאר היטב הביא בשם הכנה"ג כי רוב הפוסקים חולקים על הכרעת השו"ע, ופוסקים כדעת הראב"ד, שכיון שאסורה להנשא, אינה גובה את כתובתה. כך כתב גם בספר מראות הצובאות.

סח. לסיכום, השיטות לענין גביית הכתובה, כאשר הבעל נפל למים שאין להם סוף:

לדעת השו"ע (וביאור הגר"א) האשה גובה כתובתה, ומשמע שכך הדין אפילו בעד אחד.

לדעת הלבוש והט"ז, כך הדין בכל מקרה שהדין הוא שאם נשאת לא תצא.

לדעת הח"מ, הב"ש והבית יעקב, בשני עדים גובה את הכתובה מייד, ובעד אחד רק אם נשאת.

לדעת הבה"ט וכנה"ג בשם רוב הפוסקים, אינה גובה כלל.

סט. בשו"ע נפסק כי אם עד אחד העיד שמת בעלה, והתירוה להנשא, ואחר כך בא עד אחד והכחיש את עדותו, ואמר שלא מת, לא תצא מהתירה, אך מכל מקום משום לזות שפתים לא

תנשא.

ע. והנה בספר שב שמעתתא כתב דבכהאי גוונא כיון שאסורה להנשא לכתחילה, גם אינה גובה כתובה.

עא. אמנם רבי עקיבא איגר חלק עליו, ולדעתו כאן יודו כולי עלמא שגובה את כתובתה, כיון שאין עליה שום איסור מדינא להנשא, אלא רק לכתחילה בעלמא, משום "הסר ממך לזות שפתים", ובכהאי גוונא ודאי מתקיים התנאי כשתנשאי לאחר, והאשה גובה את כתובתה.

עב. יתכן כי מחלוקתם תלויה במה שנחלקו הפוסקים בגדרו של איסור זה. החלקת מחוקק למד מלשון הרא"ש שאין זה איסור גמור, אלא עצה טובה בעלמא. לעומתו הביא הב"ש כי מדברי התוספות משמע שהוא איסור גמור מדרבנן.

עג. יש מקום לומר, כי שיטת הש"ש נאמרה על פי דברי התוספות, שהוא איסור גמור, אלא שבדיעבד לא תצא, ולכן דימה את דינה למים שאין להם סוף, שגם שם אסורה להנשא ואם נשאת לא תצא, ואילו שיטת רעק"א נאמרה על פי משמעות הרא"ש ודברי הח"מ, שאין זה איסור גמור, ולכן נקט שכאן ודאי האשה גובה את כתובתה.

עד. אך נראה כי אין הכרח בדבר, ויתכן כי שיטת רעק"א היא לכולי עלמא, כי אף אם הוא איסור גמור מדרבנן, מכל מקום טעמו הוא משום "הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך", והוא איסור חיצוני, ולא חסרון בעצם התר הנישואין, המהווה את התנאי כשתנשאי לאחר.

עה. הנידון השלישי שהוזכר בדברי הדרכ"מ והפוסקים, באשר לשאלה האם גביית הכתובה תיתכן גם לפני שהאשה הותרה להנשא, הוא בענין אשה הזקוקה ליבם, אך מדינא עליו לחלוץ לה ולא לייבם, האם גובה את כתובתה.

עו. בשולחן ערוך נפסק כי יבמה שדינה שתחלוץ ולא תתייבם, נוטלת את כתובתה, וכן שלסוברים שמצוות חליצה קודמת, אף שאין כופים אותו לחלוץ, מכל מקום גובה את הכתובה מיד.

עז. יש להבין מדוע במקרים אלו היבמה מקבלת את כתובתה, הרי עדיין הינה זקוקה לגמרי, ואסורה להנשא משום שאגודה היא בבעלה, וכיצד מתקיים בה לכשתנשאי לאחר.

עח. בדומה לכך מצינו עוד ברמ"א שפסק שאם ילדה ספק נפל, שדינה לחלוץ ולא להתייבם, נוטלת כתובתה מיד. וגם כאן צריך ביאור, כיון שהיא ספק זקוקה לחליצה, ומספק אגודה היא בבעלה, ולכן אסורה להנשא לאחר בלא חליצה, כיצד מתקיים בה לכשתנשאי לאחר.

עט. הבית שמואל והגר"א ביארו כי דינה דומה למי שבעלה טבע במים שאין להם סוף, שסומכים על הרוב, והאשה גובה את כתובתה.

פ. הישועות יעקב והבית מאיר ביארו שנאמרו בזה שני טעמים. הטעם האחד הוא, כמו שמצינו בנפל למים שאין להם סוף, שעל אף שמחמירים ואוסרים עליה להנשא, מכל מקום כיון שמדינא הייתה מותרת, האשה נוטלת את כתובתה, וכפי שדימו לשם הב"ש ושאר הפוסקים.

פא. ועוד טעם נוסף, שמחמתו כאן מודים כולי עלמא שנוטלת כתובתה, בשונה ממים שאין להם

סוף ששם הובא דין זה בשו"ע רק כיש אומרים (וכאמור, נחלקו בו הראשונים), משום שכל הסיבה שאשה הזקוקה ליבום אינה נוטלת כתובה, היא משום שאם היבם ייבם אותה, נחשב כממשיך את אישות המת, וכאשר מדינא אסור לו ליבם אותה, שפיר נוטלת את כתובתה.

פב. כדבריהם מבואר בדברי הגהות מרדכי.

פג. אלא שלא ביארו כיצד מתיישב הטעם השני, עם הכלל הנקוט בידינו, כי חיוב הכתובה הוא כאמור רק לכשתנשאי לאחר, ואם האשה זקוקה ליבום או לחליצה, וכל זמן שלא חלצה אסורה היא להנשא לאחר, ואיסור זה הוא מחמת זיקת בעלה הראשון, כיצד ניתן לחייב את כתובתה.

פד. מקור הדברים וטעמם נרמז בתוך דברי הערוך השולחן, שרמז לסוגיא בכתובות, שם מבואר שלמסקנת הגמרא, אין להפסיד את הכתובה משומרת יבם מכח התנאי של לכשתנשאי לאחר, משום שתנאי זה שפיר מתקיים מיד במיתת הבעל, כשהותרה להנשא לאחרים, ואין נפקא מינה אם האחר הוא אדם זר לגמרי, או היבם, ולכן כל עיכוב הכתובה הוא מכח טענת היבם כי על הצד שהוא עתיד ליבם אותה, הרי קם תחת אחיו, וממשיך את אישות המת במקומו, ולא ניתנה כתובה לגבות מחיים.

פה. על פי זה מובנים דברי ההגהות מרדכי והפוסקים, כי כאשר מספק אסור היבם לייבם אותה, ואינו יכול להמשיך את אישות המת, זוכה האשה מייד בכתובתה, כיון שמיידי במיתת בעלה מתקיים בה התנאי לכשתנשאי לאחר, ואין נפקא מינה למי עתידה היא להנשא.

פו. הבאר היטב הביא חידוש נוסף בשם המבי"ט, כי גם כאשר אין היבמה אסורה על היבם, מכל מקום אם ברור הדבר שלמעשה אינו עתיד לייבם אותה, גם אז זוכה היא בכתובה באופן מיידי.

פז. המהר"א ששון כתב שגם אם האשה מדינא ראויה ליבום, מכל מקום אם נשבע היבם לחלוץ לה, נמצא שבפועל אין לו אפשרות לייבם, והאשה גובה את הכתובה מייד.

פח. אמנם כתב בספר שארית יעקב (להר"י יוטס, הובא באוצה"פ), כי על אף שכאמור אשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף, גובה כתובתה, מכל מקום אם יש לה יבם שזקוקה לו, אינה גובה כתובה, שהרי ממה נפשך, אם בעלה חי, ודאי שעדיין אין לה כתובה, ואם בעלה מת, הרי שהיא זקוקה ליבום וגם אז אין לה כתובה, ואף שלמעשה אסורה היא להתייבם, והרי כאמור כל יבמה שלמעשה דינה שלא להתייבם גובה כתובה, היינו רק כאשר ברור הדבר שלא תתייבם, אבל כאן שכנראה בעלה מת, ושמה ימצאו עדים שיעידו על כך, ואז תוכל להתייבם, לכן אינה יכולה לגבות כעת את הכתובה.

פט. יש לברר האם כל דינים אלו שנאמרו מכח הלשון כשתנשאי לאחר שתקנו חכמים בתנאי הכתובה, נוהגים גם בתוספת הכתובה, או רק בעיקרה.

צ. לדעת הרמב"ם כשם שהאשה נאמנת לומר לבעלה גירשתני, ומותרת היא להנשא, נאמנת גם לענין הכתובה, אבל לא לענין תוספת הכתובה, שאותה אינה גובה ללא ראייה על הגירושין.

צא. הראב"ד חולק על עיקר דינו של הרמב"ם, ולדעתו אינה נאמנת אלא לענין שאם נישאת לא

תצא, אבל לכתחילה אין מתירים אותה להנשא על פי דבריה בלבד.

צב. ועוד חלק הראב"ד, כי לדברי הרמב"ם שהאשה נאמנת להנשא וליטול כתובה, מכח החזקה שאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה, מה הטעם שלא תיטול גם את התוספת מכח אותה חזקה, וכך תמה גם הטור.

צג. ובביאור הגר"א כתב שגם דעת התוספות היא כמו הראב"ד, שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת.

צד. אך המגיד משנה הביא בשם הרמב"ן כי העיקר כדעת הרמב"ם בזה, וביאר את טעמו, כי הטעם שהאשה נאמנת גם לענין גביית עיקר הכתובה, הוא מכח התנאי שאם האשה מותרת להנשא, ממילא גובה היא גם את הכתובה, ותנאי זה לא מועיל אלא לגביית עיקר הכתובה, ולא לענין התוספת.

צה. כך כתבו גם הרשב"א, הריטב"א, תוספות הרא"ש והר"ן שם, והובאו הדברים גם בכסף משנה.

צו. להלן נביא מדברי הכנה"ג דעה הסוברת כי גם הטור לא נחלק בדין זה על הרמב"ם והראשונים, וגם הוא מודה שאינה גובה אלא את עיקר הכתובה ולא את התוספת.

צז. והנה בהמשך הפרק כתב הרמב"ם כי גם אשה האומרת מת בעלי נאמנת, וגובה את כתובתה, וכאן לא כתב הרמב"ם להדיא מה דין התוספת. לפי פשוטם של דברים אין לחלק בין המקרים, וגם כאן תגבה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת.

צח. כך יש ללמוד מדברי הרמב"ן שדימה את הדינים זה לזה, וכך כתבו להדיא הריטב"א והנמו"י, וכך נפסק בשו"ע שגם האומרת מת בעלי, גובה רק את עיקר כתובתה, כדעת הרמב"ם ורוב הראשונים.

צט. הב"ש הוסיף כי כך הדין גם בכל אשה שגובה כתובה מכח הקולות שתקנו בנאמנות בעדות אשה, כגון שנישאת על פי עדות עכו"ם המסיח לפי תומו, או אף על פי עד אחד כשר, וצ"ע לעיין בשו"ת מהרשד"ם שדן בשאלה זו, והכריע כדבריו.

ק. אך הביא הב"ש שלדברי שו"ת מהר"י לבית לוי דין זה תלוי במחלוקת הראשונים, האם עיקר הטעם שחזרו ב"ה להודות לדברי ב"ש הוא משום מדרש לשון הכתובה, או שעיקר טעמם הוא משום הקל וחומר, כי אם האמינו לאשה לענין איסור ערוה החמור, קל וחומר שהאמינו לענין ממון הקל, ולפי טעם זה אין לחלק, ונאמנת גם לענין גביית התוספת.

קא. אמנם למעשה גם הוא סיים כי אין להוציא ממון מהבעל, ולמעשה אי אפשר לגבות מכח התנאי כשתנשאי לאחר, אלא את עיקר הכתובה, ולא את התוספת.

קב. על אף שכאמור הפוסקים הבינו בדעת הרמב"ם, כי כשם שבאומרת לבעלה גרשתני פסק שגובה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת, כך גם כוונתו בהלכה לא באשה האומרת מת בעלי, וכך פסק השו"ע, מכל מקום בספר מראות הצובאות חולק עליהם, ונקט שאשה האומרת מת בעלי גובה גם את התוספת לדעת הרמב"ם.

קג. לדבריו, באומרת מת בעלי גובה גם את התוספת, מכח התנאי כשתנשאי לאחר התקף גם לענין תוספת הכתובה, בשונה מאשה האומרת לבעלה גרשתני, שאינה גובה את הכתובה מכח התנאי, כיון שלא התכוין בתנאי זה להתחייב לה כאשר הוא מכחיש את דבריה, ואז גובה היא רק את עיקר הכתובה מכח תקנת חכמים, ולא מכח התנאי.

קד. המהרי"ק פירש את טעם החילוק בין עיקר הכתובה לתוספת באומרת לבעלה גרשתני שלא כדרך הרמב"ן והמ"מ, כי את הכתובה גובה מכח התנאי כשתנשאי לאחר, והתנאי אינו תקף לענין התוספת, אלא בדרך הפוכה, כי התנאי כשתנשאי לאחר משמעותו רק אם תנשא מתוך בירור, ולא כאשר הבעל מכחיש את דבריה, אלא שאת הכתובה גובה כיון שחזקה שאינה מעיזה פניה, כשם שמתירים אותה להנשא מכח חזקה זו, ואף על פי כן אינה גובה את התוספת, כיון שהבעל מכחיש, ולא מתקיים בה התנאי כשתנשאי לאחר.

קה. לפי ביאורו של המהרי"ק עולה, כי באומרת מת בעלי, ששם אין הבעל מכחיש את דבריה, גובה גם את התוספת, כפירושו של המראות הצובאות, ולא כפירושו המ"מ ופסק השו"ע.

קו. במראות הצובאות שם הוכיח כי גם דעת התוספות היא שאין לחלק בין עיקר כתובה לתוספת (לעיל הבאנו גם מביאור הגר"א שדעת תוספות כראב"ד והטור שגובה את התוספת), ושכן היא דעת הרא"ש והטור.

קי. דברי הרא"ש נאמרו לענין אשה הטוענת כי בעלה אינו יכול להזקק לה, ודימה את דינה לאומרת לבעלה גרשתני, שהאשה גובה את הכתובה ואת הנדוניא שהכניסה לו, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ורק בתוספת אינה זוכה, כיון שאדעתא שתצא בעל כרחו לא התחייב לה, הרי כי גם את התוספת הייתה גובה מכח התנאי, לולי שבכהאי גוונא אין חיוב תוספת כתובה.

קיב. המהרי" בן לב כתב כי אף שמדינא אין לגבות את התוספת, מכל מקום המנהג הוא כן לגבות, אך המראות הצובאות מסיק כי גם מדינא יש לפסוק שהאשה האומרת מת בעלי גובה גם את התוספת משום שלדבריו כך היא דעת הרמב"ם הרא"ש הטור ומהרי"ק. דבריו הובאו בפת"ש.

קט. אמנם באוצה"פ האריכו מאוד בהבאת דברי גדולי הפוסקים שנחלקו בזה, הן בעיקר הדין והן אם ישנו מנהג לגבות גם את התוספת או לא, עי"ש. ועל כן נראה כי למעשה לא ניתן להוציא ממון, ולגבות את תוספת הכתובה, נגד דעת השו"ע הח"מ והב"ש.

קי. לדברי הב"ש, על אף שבמקרים בהם האשה גובה את הכתובה רק מכח התנאי כשתנשאי לאחר, אזי אינה גובה את התוספת מכח תנאי זה, מכל מקום במקרה ההפוך, באשה שטבע בעלה במים שאין להם סוף, על אף שמדינא תלינן בוודאות שהבעל מת, והיורשים יורדים לנחלה, אבל כיון שהחמירו רבנן שלא תנשא, וכמובא לעיל לדעת חלק מהראשונים גם אינה גובה את הכתובה, הרי בכהאי גוונא לא תגבה גם את התוספת.

קיא. דינו של הב"ש אינו פשוט, ובשו"ת מהר"י לבית לוי מסתפק בו, אך למעשה הניח דין זה בספק, וכפי שהבאנו גם הב"ש כתב שאינה גובה את התוספת בכהאי גוונא.

קיב. יתכן כי טעמם הוא, כי למרות שהתנאי כשתנשאי לאחר נאמר רק בעיקר הכתובה ולא לענין התוספת, מכל מקום התוספת מותנית בחובת עיקר הכתובה, ועל כן כאשר מכח התנאי אינה

גובה את עיקר הכתובה, ממילא גם לא תגבה את התוספת (כאמור, כל זה הוא לדעת הסוברים שבמים שאין להם סוף אינה גובה את הכתובה, אבל לדעת השו"ע האשה גובה את כתובתה, לעיל הובאו כל הדעות בדין זה).

קיג. אמנם במראות הצובאות ביאר את טעמו באופן אחר, משום שאף שאין הכרח כי התנאי כשתנשאי לאחר, נאמר גם על התוספת, מכל מקום לגרע כח האשה מועיל התנאי גם לענין התוספת, כיון שמספק יד בעל השטר על התחתונה.

קיד. במראות הצובאות דייק מדברי הב"ש כי את הנדוניה כן גובה האשה במים שאין להם סוף, כשם שהיורשים יורדים לנחלה בכהאי גוונא.

קטו. חילוק זה בין התוספת שדינה ככתובה, לנדוניה שדינה לענין זה כירושה, ניתן להבין לפי שתי הדרכים הנ"ל. הן משום שהנדוניה היא ממונה של האשה, ודאי לא מותנית בתנאי כשתנשאי לאחר, והן לדרך השניה שביארנו כי התוספת מותנית בחובת עיקר הכתובה, מה שאין כן בנדוניה שלא שייך טעם זה, ונשאר דינה כדין הירושה, שמעיקר הדין במים שאין להם סוף ודאי מת הבעל, לכל דיני הממון.

קטז. אך למסקנת המראות הצובאות, אף שמדברי הב"ש משמע כי את הנדוניה כן גובה, מכל מקום יש צד לומר לא כך, שגם הנדוניה מותנית בכשתנשאי לאחר, על כל פנים לחובתה של האשה, משום שיד בעל השטר על התחתונה, ולכן במים שאין להם סוף שאסורה להנשא, אם כן לא תגבה גם את הנדוניה, והניח בצ"ע.

קיז. אמנם בשו"ת מהר"י לבית לוי שם פסק, כי במקרה שהבעל טבע במים שאין להם סוף, וישנו גם עד אחד המעיד כי ראה אותו מת, בכהאי גוונא כולי עלמא יודו שתגבה גם את התוספת.

שהרי מעיקר הדין הטביעה מהווה בירור גמור שמת בעלה, אלא שבאנו לעכבה מגביית הכתובה והתוספת מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ואם כן כאשר יש גם עד אחד שראה אותו מת, וגם מדרבנן מותרת היא להנשא, וודאי שתגבה הכל, בין את עיקר הכתובה ובין את התוספת.

קית. למסקנת המהרשד"ם אין לחלק בין סוגי הנאמנות, ובכל המקרים שמתירים אשה להנשא על פי עדות שאינה כשרה לממון, בין אם הוא על פי עצמה, או על פי עכו"ם המסיח לפי תומו, או אפילו עד אחד כשר, אינה נוטלת אלא את עיקר הכתובה, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, ולא את התוספת או נכסי צאן ברזל.

קיט. אמנם, מה שכתב המהרשד"ם שכך היא גם דעת הטור, כבר תמה עליו בשו"ת מהר"י לבית לוי, כי בדברי הטור מפורש שדעתו היא כהראב"ד שאין לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת.

קכ. אך בכנסת הגדולה מבואר כי נחלקו האחרונים בהבנת דברי הטור, ולדעת הכנה"ג אין הכרח מדברי הטור כי דעתו כדעת הראב"ד, אלא ניתן לפרש כי גם דעת הטור כדעת הרמב"ם, שהאשה גובה רק את עיקר הכתובה ולא את התוספת, וכפי שנקט בדעתו המהרשד"ם.

קכא. כתב בפתחי תשובה כי על אף שחייב הכתובה מותנה בהתר האשה להנשא, לא נאמר כלל זה אלא במקום שודאי הוא בעלה, ואף שלא הוכח בוודאות שמת, כיון שמתירים אותה להנשא,

ממילא גובה גם את הכתובה, מכח התנאי כשתנשאי לאחר, אבל כאשר הספק הוא אם אכן היה זה בעלה, אף שורדאי מותרת להנשא, מכל מקום לא תוכל לגבות את הכתובה על פי עצמה.